



# สรวพ ศาสตร์ ศิลป์

## พื้นถิ่นชัยภูมิ

โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่  
วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุรยา  
บรรณาธิการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ  
พ.ศ. ๒๕๖๖



สรรพศาสตร์สรรพศิลป์พื้นถิ่นชัยภูมิ  
โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประเสริฐศักดิ์ มีหมื่น  
วรรณพงษ์ ปาละกะวงศ์ ณ ออยุธยา  
บรรณาธิการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ  
พ.ศ.๒๕๖๖



ชื่อหนังสือ	สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์พื้นถิ่นชัยภูมิ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	
บรรณาธิการ	อาจารย์ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่และนายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา	
ISBN	978-974-9865-39-2	
ผู้เขียน	<b>สำนักโบราณคดีที่ ๑๐ นครราชสีมา</b>	
	นายกิติพงษ์ สนเล็ก	ผู้อำนวยการกลุ่มโบราณคดี
	นางสาวสุภาวดี อินทรประเสริฐ	นักโบราณคดีชำนาญการ
	นายวีระชาติ พงศ์ชนะ	นักโบราณคดีชำนาญการ
	นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา	นักโบราณคดีปฏิบัติการ
	นายฉันทธรณ์ วรรณโพธิ์พร	นักโบราณคดีปฏิบัติการ
	<b>มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ</b>	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิลป์ ประจักษ์ชัยภูมิ	สาขาวิชาสหวิทยาการ
		เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะรัฐศาสตร์
	อาจารย์ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่	สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.सानนท์ ต่านักดี	
	รักษาราชการแทนอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ	
	อาจารย์บวรวิช รอดรัมย์	
	รองอธิการบดี ฝ่ายกิจการนักศึกษาและศิลปวัฒนธรรม	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ สุพันธ์	
	คณบดีคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ	
	อาจารย์กฤตเมธ นิติวัดนะ	
	ผู้ช่วยอธิการบดี ฝ่ายกิจการนักศึกษาและศิลปวัฒนธรรม	
	นายทศพร ศรีสมาน ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีที่ ๑๐ นครราชสีมา	
ฝ่ายพิสูจน์อักษร จัดรูปเล่ม	อาจารย์พัทธนันท์ พาบ่อ	
ปก/รูปเล่ม	นายสรารุณี ทับทิมใส	
จัดพิมพ์/จัดทำโดย	มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ	
พิมพ์ที่	ห้างหุ้นส่วนจำกัด สกุลไทยสิ่งพิมพ์ จังหวัดนครราชสีมา	
จำนวนที่พิมพ์	๔๐๐ เล่ม	
ปีที่พิมพ์	๒๕๖๖	
สงวนลิขสิทธิ์	ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗	

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

**National Library of Thailand Cataloging in Publication Data.**

กิติพงษ์ สนเล็ก, ฉันทธรณ์ วรรณโพธิ์พร, วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา, วีระชาติ พงศ์ชนะ, ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่, สุภาวดี อินทรประเสริฐ, วิมลศิลป์ ประจักษ์ชัยภูมิ,

สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์พื้นถิ่นชัยภูมิ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. –พิมพ์ครั้งที่ 1.

-- ชัยภูมิ : มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ, 2566. 121 หน้า.

1. โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. I. ชื่อเรื่อง.

ISBN 978-974-9865-39-2



## คำนำ

หนังสือ สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ พื้นถิ่นชัยภูมิ : โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดชัยภูมิ เป็นการรวบรวมบทความวิชาการเผยแพร่จากกิจกรรม “การประชุมสรุปผลการดำเนินงานทางวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ” เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๖๖ รวมถึงบทความวิชาการด้านโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับการสำรวจขุดค้นและอนุรักษ์มรดกของชาติ ภายใต้โครงการนักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาพัฒนาท้องถิ่น : การพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม(ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น) (บริบท) ซึ่งเป็นพันธกิจสำคัญของมหาวิทยาลัยด้านที่ ๔ อนุรักษ์ พื้นฟู ส่งเสริม สืบสานและสร้างคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งโครงการได้บูรณาการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ คือสำนักศิลปากรที่ ๑๐ กรมศิลปากร ภายในเล่มประกอบด้วยบทความ ๒ กลุ่ม ได้แก่ **บทความวิชาการด้านโบราณคดี** โดยกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ประกอบด้วย

พัฒนาการทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ โดย นายกิตติพงษ์ สนั่นเล็ก นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการกลุ่มโบราณคดี

การสำรวจทางโบราณคดีในเบื้องต้นในพื้นที่โครงการอ่างเก็บน้ำลำน้ำชี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (โครงการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดี และขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยงในพื้นที่ห้วยนางและอ่างเก็บน้ำยางนาดี) และ โครงการบรรเทาอุทกภัยเมืองชัยภูมิ ระยะที่ ๒ โดยนางสาวสุภาวดี อินทรประเสริฐ นักโบราณคดีชำนาญการ

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็กในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ : ข้อมูลใหม่ จากการดำเนินงานทางโบราณคดี โดยนายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ

แหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยนายธันยธรณ์ วรรณโพธิ์พร นักโบราณคดีปฏิบัติการ

ข้อมูลใหม่ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีจากการขุดค้น ณ วัดกุสุวรรณวนาราม โดยนายวีระชาติ พงศ์ชนะ นักโบราณคดีชำนาญการ

ศิวิลิ่งค์ ร่องรอยศาสนบรรพตแห่งภูไค้ง โดยนายวีระชาติ พงศ์ชนะ นักโบราณคดีชำนาญการ

เครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมกับการเป็นส่วนหนึ่งของการรักษา ต่อยอด และพัฒนา มรดกศิลปวัฒนธรรมชาติ โดยนายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ

ต่อยอดวิชาการ ผสานชุมชนกระบวนการสร้างความรัก ตระหนัก ห่วงแทน และภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมบ้านเกิด ด้วยงานโบราณคดี โดยนายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

**บทความวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น** โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ได้แก่

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องเล่าพื้นบ้านจังหวัดชัยภูมิ โดยอาจารย์ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่ สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชุมชนกับสายน้ำขานเมืองชัยภูมิ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิมลศิลป์ ปรงชัยภูมิ สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ทั้งนี้บทความวิชาการทั้งหมดเป็นองค์ความรู้จากข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยเพื่อต่อยอดชัยภูมิศึกษา ในมุมมองจากนักโบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่ให้นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ ผู้สนใจ ได้นำข้อมูลเพื่อประโยชน์ในงานวิชาการและพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่  
วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา

บรรณาธิการ



## คำนิยม



หนังสือ “สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์พื้นถิ่นชัยภูมิ : โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” เล่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับงานโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิซึ่งปรากฏข้อมูลใหม่ที่ผ่านกระบวนการคัดค้นทางโบราณคดี ซึ่งแสดงให้เห็นภูมิปัญญาและความเจริญของชุมชนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิมาอย่างยาวนาน อีกทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยวิธีการศึกษาจากเรื่องเล่าพื้นบ้านและความสัมพันธ์ของชาวชัยภูมิที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำสอดคล้องกับแนวทางการศึกษาเชิงพื้นที่ตามแนวทางการพัฒนาของมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิในโครงการโมเดลการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพื้นที่แบบองค์รวมจังหวัดชัยภูมิ (ABC-๖D : Area Based Community Collaboration Chaiyaphum Model) เพื่อบูรณาการแบบมุ่งเป้า ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านสังคม ด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญในปัจจุบันในท่ามกลางกระแสโลก การศึกษาด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้เข้าใจความเป็นมาของท้องถิ่นบ้านเมืองและ การศึกษารากเหง้าความเป็นมาของท้องถิ่นนับเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งอันจะก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจเกิดสำนึกความเห็นคุณค่า ความภูมิใจ และศักดิ์ศรีของสิ่งที่ตนเองมีอยู่ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่น ความภูมิใจนี้ทำให้คนเรามีความเชื่อมั่นในตัวเองว่ามีของดีอยู่ สู่การพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญในอนาคต

การจัดพิมพ์ เล่มนี้ จะเผยแพร่ไปสู่สถานศึกษาทุกระดับ ยังประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไปได้ร่วมตระหนักและเกิดความภาคภูมิใจแก่ชาวชัยภูมิขอแสดงความชื่นชมในความวิริยะอุตสาหะของทุกท่านที่ได้ร่วมกันจัดพิมพ์หนังสือที่มีคุณค่าเล่มนี้ อันจะเป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าของอนุชนสืบไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สานนท์ ด่านภักดี  
รักษาราชการแทน  
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ



**อาจารย์บวรวิช รอดรัมย์ รองอธิการบดี**

ที่สัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศที่บางพื้นที่อยู่ในพื้นที่สูง เฝิงผา ถิ่นถ้ำ จึงทำให้การเข้าถึงข้อมูลการสถานที่จริงมีความยากลำบาก

หนังสือ “สรรพศาสตร์สรรพศิลป์พื้นถิ่นชัยภูมิ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” เล่มนี้ นับว่าเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพ ที่จะนำทุกท่านเข้าสู่องค์ความรู้เดิมและองค์ความรู้ใหม่ในมิติศิลปวัฒนธรรม โบราณคดี และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดชัยภูมิ ที่นักโบราณคดี นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษา ค้นคว้า สืบค้น และรวบรวมสิ่งที่น่าสนใจอยู่ในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งนับว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง และเชื่อมั่นว่าชุดข้อมูลความรู้เหล่านี้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะจูงใจให้ท่านที่สนใจ ก้าวข้ามอุปสรรคทางภูมิประเทศและระยะทางสู่การศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมในสถานที่จริง และเมื่อโอกาสที่ข้อมูลความรู้ สัมพันธ์กับสถานที่จริงที่อยู่ตรงหน้า เมื่อนั้นทุกท่านจะเกิดความภาคภูมิใจในมรดกอันทรงคุณค่า เหมือนกับเรา “คนชัยภูมิ”

เป็นเรื่องที่น่าชื่นชมยินดี สำหรับหนังสือที่เป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ กับสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ซึ่งเป็นการรวบรวมบทความวิชาการเผยแพร่จากกิจกรรม “การประชุมสรุปผลการดำเนินงานทางวิชาการ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ” ภายใต้งานหนังสือชื่อ “สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ พื้นถิ่นชัยภูมิ : โบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดชัยภูมิ”

๘ เรื่อง สำหรับบทความวิชาการด้านโบราณคดี และอีก ๒ เรื่อง สำหรับบทความวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้ท่านผู้อ่านได้รับองค์ความรู้จากนักโบราณคดี และอาจารย์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ถ่ายทอดผ่านการศึกษาวิจัยพร้อมมุมมองของนักวิชาการทั้งสองหน่วยงาน สามารถจะนำไปใช้ต่อยอดทั้งด้านวิชาการและการพัฒนาท้องถิ่น ภูมิใจที่ได้่านหนังสือเล่มนี้ และดีใจที่ได้รับเกียรติให้เขียนคำนิยม ทุกเรื่องในเล่มน่าอ่าน และน่าติดตามอย่างยิ่ง ใครสนใจเรื่องโบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดชัยภูมิ ต้องไม่พลาด หนังสือเล่มนี้!



**อาจารย์กฤตเมธ นิติวัดนะ ผู้ช่วยอธิการบดี**



ข้าพเจ้าในนามของคณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิขอชื่นชมผู้ดำเนินโครงการเป็นอย่างยิ่งที่สามารถดำเนินกิจกรรมและสร้างสรรค์ผลงานออกมาได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งมีการถอดบทเรียนสู่หนังสือเพื่อการเผยแพร่ต่อสาธารณชน

หนังสือสรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ พื้นถิ่นชัยภูมิเป็นหนังสืออันส่งคุณค่าส่งเสริมให้ผู้อ่านและผู้สนใจได้ทราบถึงองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของศิลปวัฒนธรรม โบราณคดีของท้องถิ่นชัยภูมิอันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจเกิดความหวงแหนและอนุรักษ์ไว้ซึ่งสรรพศาสตร์ สรรพศิลป์อันดั่งงามในจังหวัดชัยภูมิ

ขอบคุณทุกท่านที่ให้การสนับสนุนให้มีกิจกรรมโครงการดี ๆ และเกิดหนังสือดี ๆ เพื่อประโยชน์ต่อลูกหลานชาวชัยภูมิและประเทศชาติสืบไป

**ผศ.ดร.เทิดศักดิ์ สุพันธ์**

**คณบดีคณะครุศาสตร์**



## สารบัญ

หน้า

คำนำ

คำนิยม

สารบัญ

บทความวิชาการด้านโบราณคดี

พัฒนาการทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

๑

นายกิตติพงษ์ สนเล็ก นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการกลุ่มโบราณคดี

การสำรวจทางโบราณคดีในเบื้องต้นในพื้นที่โครงการอ่างเก็บน้ำลำน้ำชี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (โครงการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดี และขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยงพื้นที่ห้วยนางและอ่างเก็บน้ำยางนาดี) และ โครงการบรรเทาอุทกภัยเมืองชัยภูมิ ระยะที่ ๒

๑๐

นางสาวสุภาวดี อินทรประเสริฐ นักโบราณคดีชำนาญการ

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็กในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ : ข้อมูลใหม่จากการดำเนินงานทางโบราณคดี

๒๓

นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ

แหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

๓๘

นายฉันทธรณ์ วรรณโพธิ์พร นักโบราณคดีปฏิบัติการ

ข้อมูลใหม่ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีจากการขุดค้น ณ วัดกุสุวรรณวนาราม

๔๙

นายวีระชาติ พงศ์ชนะ นักโบราณคดีชำนาญการ

ศิวิลิ่งค์ ร่องรอยศาสนบรรพตแห่งภูไค้ง

๕๘

นายวีระชาติ พงศ์ชนะ นักโบราณคดีชำนาญการ

เครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมกับการเป็นส่วนหนึ่งของการรักษา ต่อยอด

และพัฒนา มรดกศิลปวัฒนธรรมชาติ

๖๘

นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ

ต่อยอดวิชาการ ผสานชุมชนกระบวนการสร้างความรัก ตระหนัก ห่วงแทน

และภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมบ้านเกิด ด้วยงานโบราณคดี

๘๒

นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ

บทความวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องเล่าพื้นบ้านจังหวัดชัยภูมิ

๙๑

อาจารย์ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่ สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชุมชนกับสายน้ำขานเมืองชัยภูมิ

๑๐๐

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิลป์ ประจักษ์ชัยภูมิ สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น



## พัฒนาการทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

กิตติพงษ์ สนเล็ก<sup>๑</sup>

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในเขตจังหวัดชัยภูมินับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาทางโบราณคดีเกี่ยวกับเรื่องราวของมนุษย์ในประเทศไทย เนื่องจากได้พบหลักฐานร่องรอยของมนุษย์เก่าแก่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ฟันกรามด้านบนข้างขวาของมนุษย์ดึกดำบรรพ์ ปะปนอยู่กับฟอสซิลของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ในถ้ำวิมานนาคินทร์ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งนักวิชาการได้กำหนดอายุราว ๑๘๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ก่อนที่จะเป็นมนุษย์แบบในปัจจุบัน

การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์นั้นอาศัยหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นเกณฑ์ โดยแบ่งออก ๒ สมัย ได้แก่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (Prehistorical Period) เป็นช่วงเวลาที่มนุษย์ยังไม่ประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นมาใช้ และสมัยประวัติศาสตร์ (Historical Period) เป็นช่วงเวลาที่มนุษย์ประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นมาใช้ในการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ซึ่งการแบ่งยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์แบ่งได้ด้วยรูปแบบเทคโนโลยีและเครื่องใช้สามารถแบ่งได้ ๒ ยุค กว้างๆ ได้แก่ ยุคหิน เป็นยุคที่มนุษย์นำวัสดุประเภทหินมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ขวานหิน และยุคโลหะ เป็นยุคที่มนุษย์สามารถนำแร่ประเภทโลหะมาใช้ ประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ สามารถแยกย่อยออกเป็นยุคตามชนิดของโลหะที่มนุษย์นำมาใช้ได้แก่ ยุคสำริด และยุคเหล็ก

### ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (๓,๐๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบแสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยของคนในเขตจังหวัดชัยภูมิมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยที่มีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะอย่างหยาบๆ ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์หาของป่า มาจนมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ดำรงชีวิตด้วยการเกษตรกรรม รู้จักใช้โลหะ ใช้ภาชนะดินเผา เป็นต้น มาตั้งแต่สมัยทองแดง สำริด จนถึงสมัยเหล็ก

นับตั้งแต่อดีตมา นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่แล้ว ที่ตั้งของจังหวัดชัยภูมิ มีทำเลอยู่ในบริเวณขอบที่ราบสูงโคราชทางด้านตะวันตกต่อกับภาคกลางและภาคเหนือตอนล่างฝั่งตะวันออก ซึ่งมีช่องเขาและถูกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนมาตั้งแต่อดีต ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยังเป็นระยะเวลาที่มนุษย์ยังดำรงชีวิตอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยการล่าสัตว์จับสัตว์น้ำ และเก็บพืช ผัก ผลไม้ เป็นอาหาร เร่ร่อนอพยพไปตามแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ อาศัยอยู่ตามถ้ำและเพิงผาที่ใกล้แหล่งน้ำ และยังคงใช้เครื่องมือหินที่กะเทาะอย่างหยาบๆ เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้และอาวุธก่อนจะพัฒนามาเป็นเครื่องมือหินขัด

เมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการมากขึ้น เครื่องมือมีประสิทธิภาพมากขึ้น รู้จักการนำโลหะมาหลอมและขึ้นรูปเป็นเครื่องมือเครื่องใช้เมื่อประมาณ ๒,๕๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมเข้าสู่สังคมเกษตรกรรม ทำให้มนุษย์มีประสิทธิภาพในการผลิตอาหารและควบคุมธรรมชาติรอบตัวได้มากขึ้น ทำให้สังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นและเกิดการขยายตัวของชุมชนไปยังพื้นที่อื่นๆ เพื่อหาพื้นที่ทำการเกษตรตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ยังมีบางส่วนยังคงใช้บริเวณที่สูงและเทือกเขาเป็นแหล่ง

<sup>๑</sup> นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

ทรัพยากรและตั้งชุมชน เราจึงพบแหล่งโบราณคดีที่มีความหลากหลายในการใช้ภูมิประเทศ ในช่วงเวลาก่อนประวัติศาสตร์นี้ ต่อเนื่องมาจนถึงยุคตอนต้นประวัติศาสตร์ เรียกช่วงเวลานี้ว่าสมัยโลหะ หรือ สมัยสังคม กสิกรรม

พบหลักฐานทางโบราณคดีในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิในสังคมกสิกรรม มาตั้งแต่ราว ๒,๕๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว กระจายอยู่ในพื้นที่ของส่วนต่างๆในจังหวัด โดยมากมักอยู่ตามลุ่มน้ำ สายหลักและลุ่มน้ำสายรอง บางส่วนกระจายอยู่ตามภูเขาทั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยและที่ประกอบกิจกรรม พิธีกรรม เช่น ผังศพ โดยแบ่งพื้นที่เป็นลำน้ำ ซึ่งประกอบด้วย ๑. ลำน้ำชี ๒. ลำน้ำพรม ๓. ลำน้ำเชิญ ๔. ลำปะทาว ๕. ลำสามหมอ และ ๖. ลำเชียงทา

นอกจากนี้ยังพบร่องรอยหลักฐานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในพื้นที่ จังหวัดชัยภูมิอีกหลายแห่งในหลายอำเภอ เช่น แหล่งโบราณคดีโนนนางแดดเหนือ อำเภอหนองบัวแดง แหล่งโบราณคดีโนนส้มโฮง อำเภอบ้านเขว้า พบโครงกระดูกมนุษย์ ถ้ำกระทะบ้านผาเปียด อำเภอคอนสาร พบเครื่องมือหินขัด ขวานหินขัด และภาชนะดินเผาที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนทัน อำเภอเกษตรสมบูรณ์ พบเครื่องมือเหล็ก กำไล และห้วงสำริดที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งนก อำเภอเทพสถิต

และมีการพบภาพเขียนสีรูปคน และสัตว์เลี้ยง เช่น สุนัข ที่ถ้ำขาม ตำบลทุ่งนาเลา อำเภอคอนสาร ภาพเขียนสีที่ผาเจิบพบภาพคนเขียนแบบบรรยายเงาทึบ และภาพมือ โดยใช้เทคนิคการวาดแบบทาบมือทาสีบนผนัง ถ้ำตุ้มก็พบภาพเขียนสีที่พบอยู่บริเวณกลางเพดาน และหน้าผาสูงจากพื้นตั้งแต่ ๓ - ๔ เมตร โดยภาพที่พบ ได้แก่ ภาพคน ภาพสัตว์ ภาพเครื่องหมายสัญลักษณ์ ภาพกลุ่มใหญ่ อยู่บนเพดานใกล้หน้าผา เขียนด้วยสีแดงปนน้ำตาลบนพื้นหินสีเทาเข้มถึงดำ ถ้ำผาผึ้ง อำเภอเมืองชัยภูมิ พบภาพเขียนสีที่เขียนด้วยสีแดง พบเป็นภาพฝ่ามือ โดยใช้เทคนิคการวางมือไว้กับผนังและพ่นสีแดง และภาพเขียนสีทรงเรขาคณิตขีดเป็นเส้น ๓ เส้น ซึ่งทั้งหมดเป็นจุดแวะพักขณะหาของป่าล่าสัตว์ที่มีอายุอยู่ในช่วงสังคมเกษตรกรรมแล้ว

นอกจากนี้ยังพบร่องรอยหลักฐานการแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก อาทิเช่น การพบลูกปัดคาร์เนเลียน จากแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ตำบลวังชมภู อำเภอหนองบัวแดง ซึ่งลูกปัดคาร์เนเลียนมีแหล่งผลิตสำคัญอยู่ในประเทศอินเดีย แหล่งโบราณคดีดอนปากกล้วย บ้านผาย บ้านดอนไชยผำ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ พบหลักฐานเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เชือกทาบ ชดมัน เป็นต้น

### ยุคประวัติศาสตร์

ยุคประวัติศาสตร์นับเริ่มจากการที่มีตัวอักษรที่เราสามารถอ่านออกได้ใช้แล้ว ในประเทศไทย แต่ละภาคเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ไม่เท่ากัน เนื่องจากชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมต่างๆ ที่กระจายตัวอยู่ทุกภูมิภาครับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากกลุ่มชนอื่นๆไม่เท่ากัน การติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าของแต่ละชุมชน ทำให้มีการเลือก รับ ปรับเปลี่ยน เทคโนโลยี ความรู้ วิทยาการและวัฒนธรรมระหว่างกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนในยุคก่อนประวัติศาสตร์พัฒนาเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งก็ขึ้นกับทำเลที่ตั้ง หรือสภาพภูมิศาสตร์ สภาพภูมิประเทศ และการเป็นเส้นทางคมนาคม โดยชุมชนที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้า มีที่ตั้งที่เอื้ออำนวย และสภาพภูมิประเทศเหมาะสม ชุมชนในบริเวณนั้นก็ขยายตัวอย่างรวดเร็วและรับเอาวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกผสมผสานกับสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งโดดเด่นและมีความซับซ้อนทางสังคมเพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชนและความมั่นคงของชนชั้นมากขึ้นจนพัฒนาเข้าสู่สังคมยุคประวัติศาสตร์ ดังนั้นในพื้นที่ภาคใต้และภาคกลางของไทยจึงเริ่มเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ราว

พุทธศตวรรษที่ ๘ ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา

### ชุมชนในยุคเริ่มแรกประวัติศาสตร์

#### วัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖)-วัฒนธรรมเขมร(พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๙)

ที่ตั้งของจังหวัดชัยภูมิที่ตั้งอยู่บริเวณขอบที่ราบสูงระหว่างภาคกลางทางตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีช่องเขาเชื่อมระหว่างทั้งสองฟากทำหน้าที่เป็นเส้นทางคมนาคมค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง เมื่อชุมชนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในดินแดนภาคกลางพัฒนาเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์โดยผสมผสานกับวัฒนธรรมที่ผ่านมาตามเส้นทางการค้าที่มีต้นแบบมาจากอินเดียที่เรียกกันว่า วัฒนธรรมแบบทวารวดี วัฒนธรรมแบบนี้จึงแพร่หลายเข้ามาในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิด้วย โดยชุมชนที่รับวัฒนธรรมแบบนี้เข้ามาจะเปลี่ยนแปลงความเชื่อทางศาสนาจากการนับถือผีบรรพบุรุษ มาสู่การเป็นชุมชนพุทธศาสนา ที่มีพื้นฐานศาสนาพุทธแบบทวารวดี ที่จะมีการสร้างวัตถุทางศาสนา วัตถุทางวัฒนธรรมและรูปแบบสถาปัตยกรรม ที่มีรูปแบบเฉพาะในช่วงเวลานี้

ร่องรอยหลักฐานของวัฒนธรรมสมัยทวารวดีที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของบริเวณนี้มาตั้งแต่วรรพศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ พบว่าชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้พัฒนามาเป็นชุมชนเมืองที่มีรูปแบบชัดเจน ปรากฏร่องรอยการทำคูเมือง-กำแพงเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีระบบการจัดการน้ำที่นำเข้ามาในคูเมือง การกำหนดเขตพื้นที่ในการทำพิธีกรรมทางศาสนา(การปักโบเสมา) การทำรูปเคารพในศาสนา การก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังพบจารึกบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ในทางศาสนาโดยใช้รูปแบบตัวอักษรที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีต้นเค้ามาจากอินเดีย

หลักฐานทางโบราณคดีเช่นที่พบที่ เมืองโบราณสามหมอก บ้านหนองไข่นุ้ม อำเภอบ้านเขว้า มีคูน้ำคันดินล้อมรอบชุมชนสองชั้น เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑.๕ กิโลเมตร มีโบราณสถานก่อด้วยอิฐ มีโบเสมาหินทรายขนาดใหญ่ เศษภาชนะดินเผาแบบทวารวดี แหล่งโบเสมาบ้านกุดโจ่ง ตำบลบึงคล้า อำเภอเมือง เป็นแผ่นหินสลักเป็นภาพเรื่องราวชาดกในพระพุทธศาสนา จัดเป็นรูปวงกลมล้อมรอบเนินดิน แหล่งโบเสมาบ้านโนนฆ้อง ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ มีลักษณะเป็นแผ่นหินเรียบ สลักลวดลายตรงกลางใบบางใบสลักเป็นภาพโค้งหันหน้าเข้าหากัน ลายภาพสัตว์ เมืองโบราณบ้านพันลำ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พบกลุ่มโบเสมาทำจากหินทรายสีแดง รูปทรงต่างๆ เช่น สี่เหลี่ยมปลายมน ทั้งแผ่นทั้งแท่ง จำหลักลายเส้นเป็นสันกลางใบ ลายกลีบดอกไม้ เป็นต้น บางใบมีจารึกแต่ลบเลือน กลุ่มโบเสมาบ้านสามหมื่นที่นำมาปักไว้ที่วัดหนองสามหมื่น อำเภอคอนสาร

เมืองโบราณบ้านคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีโบเสมา และพระพุทธรูปตามเนินดินรอบหมู่บ้านเป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางแสดงธรรม มีโบเสมาแกะสลักภาพบุคคลแสดงเรื่องราวชาดกในพระพุทธศาสนา เราพบจากหลักฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่วัดคอนสวรรค์ ห่างจากตัวอำเภอคอนสวรรค์ ไปทางทิศตะวันออกเฉียง ๕ กิโลเมตร เป็นพระพุทธรูปหินแกะสลักองค์ใหญ่ศิลปะทวารวดี สูงประมาณ ๓ เมตร ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อกว้าง” ประดิษฐานในวิหารหลังเล็ก นอกจากนี้ยังพบเสมาหินทรายขนาดใหญ่จำนวนมากที่สลักลาย เช่น ภาพชาดก และภาพอื่นๆและที่ไม่มีลวดลายอีกหลายชิ้นและที่สำคัญยังพบจารึกหลังปัลลวะ กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔

หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา เกิดการขยายตัวของกลุ่มวัฒนธรรมเขมรมาจากทาง ตะวันออกซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณเมืองพระนคร จังหวัดเสียมเรียบ ในประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ได้ขยายตัว และอำนาจทางการเมืองเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยใช้เส้นทางแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี ในการเผยแพร่ วัฒนธรรมและการเมืองซึ่งต้องผ่านขอบที่ราบสูงโคราชซึ่งมีช่องเขาเป็นเส้นทางคมนาคมเข้าไปสู่บริเวณที่ราบ ภาคกลาง ทำให้พื้นที่จังหวัดชัยภูมิอยู่ตรงกลางระหว่างเมืองละโว้ทางทิศตะวันตกและเมืองวิมายปุระทาง ตะวันออก

วัฒนธรรมเขมรเป็นวัฒนธรรมที่ใช้รูปแบบความเชื่อทางศาสนาฮินดูเป็นหลัก วัตถุประสงค์ทาง วัฒนธรรมและหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจะเป็นโบราณวัตถุและโบราณสถานที่สร้างขึ้นตามแนวความคิดใน คติทางศาสนาฮินดูเป็นหลัก เช่นปราสาทต่างๆที่สร้างขึ้นเป็นศาสนสถานเพื่อเป็นที่อยู่ของเหล่าเทพเจ้า หลากหลายองค์ที่ชุมชนนับถือที่ตั้งอยู่บนพื้นโลกหรือเรียกว่าเป็น เทวาลัย การก่อสร้างจึงจำลองคติจักรวาล และแนวคิดตามคติในศาสนาที่เทพเจ้าองค์นั้นประทับอยู่ นอกจากเทวาลัยแล้ว ชุมชนในวัฒนธรรมเขมรยังมีการก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่เรียกกันว่าบารายเพื่อใช้ทั้งเป็นส่วนหนึ่งของเทวาลัย และใช้ในชุมชนด้วย บางชุมชนมีบารายมากกว่า ๑ แห่ง ซึ่งแสดงถึงเทคโนโลยีในการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพในการเก็บน้ำที่ เหลือใช้ในฤดูฝน ให้น้ำใช้ในชุมชนขนาดใหญ่ได้ใช้ในช่วงฤดูแล้ง นอกจากนี้ยังมีรูปเคารพเหล่าเทพที่สร้างขึ้น ประดิษฐานไว้ที่เทวาลัยเพื่อกราบไหว้บูชาตามลัทธิความเชื่อในนิยายของศาสนาฮินดู

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ บริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชีตอนบนของเขตจังหวัดชัยภูมิ พบโบราณวัตถุและโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมร ทั้งโบราณวัตถุและโบราณสถาน เช่น ศิวลึงค์ พร้อมแท่นหินทราย ที่บริเวณภูโค้ง ตำบลนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ ซึ่งสร้างโดยคติศาสนาบรรพต เพื่อเป็น เทวาลัยถวายพระศิวะ พบโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมรอีกหลายแห่ง เช่น กุฏิบ้านหัวสระและบารายบ้าน หัวสระ ตำบลหัวทะเล อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ปราสาท บ้านเมืองน้อย ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีอื่นๆ ที่ผลิตขึ้นในสมัยวัฒนธรรมเขมร เช่นพบ หลักฐานเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบุรีรัมย์ ภาชนะดินเผาเนื้อหิน เคลือบสีน้ำตาล ตกแต่งลายคลื่นและลายซิกหิว ที่แหล่งโบราณคดีบ้านหนองแดง อำเภอคอนสวรรค์ พบหลักฐานเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบุรีรัมย์ และหลักหิน จำนวน ๓ หลัก จากแหล่งโบราณคดีโนนหินตั้ง อำเภอบำเหน็จณรงค์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชุมชนโบราณ ในวัฒนธรรมเขมรที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้

พบเศษเครื่องถ้วยเงินสมัยราชวงศ์ซ่งใต้-ราชวงศ์ซิง เช่น แหล่งโบราณคดีโนนจั่ว บ้านสะพาน ใหม่ แหล่งโบราณคดีโนนบ้านน้อย ตำบลบ้านตาล อำเภอบำเหน็จณรงค์ ซึ่งเป็นชุมชนในวัฒนธรรมเขมรที่มี อายุอยู่ในช่วงเวลานี้ การพบเครื่องถ้วยเงินซึ่งมีแหล่งผลิตจากจีน เป็นหลักฐานที่ติดต่อกับชุมชนภายนอก ซึ่งอาจจะมีจากการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับบ้านเมืองที่อยู่ไกลออกไป

และนอกจากนี้ได้มีการค้นพบอโรคยาศาล หรือ ศาสนสถานประจำโรงพยาบาล ซึ่งเป็น สถานที่สำหรับใช้ในการรักษาโรคในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตามที่ปรากฏใน จารึกปราสาทพระขรรค์ ซึ่งพระองค์โปรดให้สร้างขึ้นทั่วพระราชอาณาจักรถึง ๑๐๒ แห่งด้วยแบบแผนที่ เหมือนๆกัน ในการดำเนินงานทางโบราณคดีพบรูปเคารพพระวัชรธร และพระไภษัชยคุรุ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้า เนืองในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งเป็นศาสนาที่นิยมในช่วงเวลานี้ โดยในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิคือ อโรคยา

ศาลปรangkู่บ้านหนองบัว อำเภอเมือง แสดงถึงการเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในช่วงเวลานั้น จึงต้องสร้างอโรคยาศาลเพื่อรองรับชุมชนในบริเวณนี้

หลังจากนี้วัฒนธรรมเขมรก็ค่อยๆหายไปจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากอำนาจทางการเมืองที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพระนครได้เสื่อมอำนาจลง มีศูนย์กลางที่มีวัฒนธรรมที่ต่างออกไปกำลังขยายอำนาจออกมาแทนที่ ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีในวัฒนธรรมเขมร ช่วงหลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อีกเลย จนถึงราวรัชกาลพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งอาณาจักรล้านช้าง พื้นที่ชัยภูมิจึงเริ่มปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

### วัฒนธรรมล้านช้าง-รัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๕)

หลังจากพระเจ้าฟ้ารุ่ง กษัตริย์แห่งล้านช้างขึ้นครองราชย์ที่เชียงตุงเชียงทอง (นครหลวงพระบาง) เมื่อราวพ.ศ.๑๘๙๖ ได้เริ่มขยายอำนาจลงมาตามลำน้ำโขงเข้าสู่ดินแดนวัฒนธรรมเขมรเดิมจนถึงเขตต่อแดนกับล้านพ็ญ (อยุธยา) และสุโขทัย มีข้อความปรากฏในพงศาวดารว่าขอบเขตของล้านช้างจรดด้านสามหมื่น (หนองสามหมื่น อำเภอภูเขียวในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ในพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดชัยภูมิ ปรากฏโบราณสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในวัฒนธรรมล้านช้างที่ในบริเวณนี้ แม้จะไปพบหลักฐานทางโบราณคดีรุ่นแรกๆ ของวัฒนธรรมล้านช้าง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหนองสามหมื่นที่มีต่ออาณาจักรล้านช้าง เมื่อล้านช้างรับพุทธศาสนาเป็นความเชื่อหลักของราชสำนัก โบราณสถานช่วงแรก ๆ ของวัฒนธรรมล้านช้างก็ได้ปรากฏที่ธาตุหนองสามหมื่น ซึ่งเป็นธาตุที่สร้างขึ้นในงานสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างที่รับมาจากล้านนาในรูปแบบของธาตุทรงปราสาทตั้งแต่ราชธานียังอยู่ที่หลวงพระบาง และน่าจะคงฐานะเป็นเขตแดนของอาณาจักรล้านช้างมาโดยตลอด

หลังจากนี้เราจะพบธาตุหรือเจดีย์ในวัฒนธรรมล้านช้างแบบที่เรียกว่าธาตุทรงบัวเหลี่ยมที่เป็นเอกลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมกระจายอยู่ในพื้นที่หลายแห่งเช่น ธาตุทุ่งขวาง ธาตุพิพวย และธาตุกุดจอก อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ธาตุแก่งกอย อุบลมุงพระสังข์ อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ กำหนดอายุต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔ นอกจากนี้ยังมีการสร้างภาพพระพุทธรูปไว้บนเพิงผาที่ภูพระ อำเภอเมืองด้วย แสดงให้เห็นถึงการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มคนเข้ามาในพื้นที่ ทำให้วัฒนธรรมล้านช้างปรากฏขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ร่วมสมัยอยุธยาตอนปลาย พบหลักฐานทางเอกสารกล่าวถึงบริเวณชัยภูมิในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ได้ทรงตั้งให้พระยายมราช (สังข์) ครองเมืองนครราชสีมา มีเมืองขึ้นอยู่ ๕ เมืองคือ นครจันทัก ชัยภูมิ(ไชยภูมิ) พิมาย บุรีรัมย์ นางรอง ต่อมาได้ขยายเป็น ๙ เมืองคือ จัตุรัส ภูเขียว เกษตรสมบูรณ์ ชนบท พุทไธสง ประโคนชัย รัตนบุรี ปักธงชัย และบำเหน็จณรงค์ ขึ้นกับเมืองนครราชสีมา รวม ๑๔ หัวเมือง ต่อมาผู้คนได้อพยพไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินที่อื่น ปล่อยให้เมืองชัยภูมิให้เป็นเมืองร้าง

จนเมื่อเริ่มสมัยรัตนโกสินทร์ อำนาจทางการเมืองของราชสำนักกรุงเทพได้เข้ามาควบคุมหัวเมืองที่เคยอยู่ในปกครองของเมืองนครราชสีมาอีกครั้งและขยายอำนาจเข้าไปในกัมพูชาและล้านช้าง ซึ่งทำมาต่อเนื่องตั้งแต่ปลายสมัยธนบุรีแล้ว ทำให้หัวเมืองแถบนี้เป็นที่รู้จักในราชสำนักกรุงเทพ ดังปรากฏชื่อหัวเมืองต่างๆในแผนที่เดินทัพเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ เช่น เมืองสีมูม ไชยภูมิ ภูเขียว

จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ท้าวแล ขุนนางชาวเวียงจันทน์ได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหนองน้ำขุ่น หรือหนองอีจาน (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัด

นครราชสีมา) ต่อมาได้ย้ายไปที่บ้านโนนน้ำอ้อม (ปัจจุบันคือบ้านซีลอง) และใช้ชื่อเมืองตาม สมัยกรุงศรีอยุธยาว่า “ไชยภูมิ” จากนั้นได้ย้ายไปที่บ้านหลวง เมื่อชุมชนได้มีประชากรหนาแน่นมากขึ้นใน สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ยกฐานะ บ้านหลวง เป็นเมืองชัยภูมิ และแต่งตั้งท้าวแลเป็นพระภักดีชุมพล เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก โดยขึ้นกับเมืองนครราชสีมาและต้องส่งส่วยทองคำให้แก่กรุงเทพฯ ตามหลักฐานในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๙๐ (พ.ศ. ๒๓๗๑)

ในปี พ.ศ.๒๓๖๙ เจ้าอนุวงศ์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์ เป็นกบฏได้ยกทัพผ่านมาทางเมืองภูเขียว เมืองชัยภูมิ เมืองสีมูม เกลี่ยกล่อมให้เจ้าเมืองทั้งสามช่วยยกทัพไปตีกรุงเทพฯ ฯ เจ้าเมืองภูเขียวคือพระยาไกรสีหนาท และเจ้าเมืองชัยภูมิ คือ พระยาภักดีชุมพล ไม่ยอมเข้าด้วย เมื่อเจ้าอนุวงศ์ ฯ ถอยกลับไปแล้ว จึงสั่งให้เชิญเจ้าเมืองทั้งสองไปพบ แล้วให้ประหารชีวิตทั้งสองคน พร้อมทั้งกรรมการเมือง ในปีเดียวกัน วิจารณ์ของพระยาภักดีชุมพล ในครั้งนี้จึงเป็นที่มาของการยกย่องให้เป็น เจ้าพ่อพญาแล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า พระภักดีชุมพล (เกตุ) ได้ย้ายที่ว่าการเมืองจากบ้านหนองปลาเฒ่า มาอยู่บ้านโนนปอปิด หรือหนองบัวเมืองเก่า

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้า ฯ ให้หลวงวิเศษภักดี (ที) เป็นพระภักดีชุมพล แต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ ได้ย้ายจวนเจ้าเมืองมาอยู่ที่บ้านหินตั้ง

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปการปกครอง โดยแบ่งภาคอีสานและหัวเมืองลาวออก ๔ ฝ่าย คือ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก มีศูนย์กลางที่เมืองจำปาศักดิ์ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ มีศูนย์กลางอยู่ที่หนองคาย และหัวเมืองลาวกลาง มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครราชสีมา และส่งข้าหลวงใหญ่จากส่วนกลางมากำกับดูแล ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงเปลี่ยนมาเป็นมณฑล ได้แก่ มณฑลอีสาน มณฑลอุดร และมณฑลนครราชสีมา โดยบริเวณชัยภูมิ มีเมือง ๕ เมือง คือ ชัยภูมิ จัตุรัส บำเหน็จณรงค์ ภูเขียว และเกษตรสมบูรณ์ ได้รวมกันขึ้นต่อเมืองชัยภูมิ ขึ้นตรงต่อมณฑลนครราชสีมา

ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่สำหรับปกครองระดับอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ให้ยุบเมืองบางเมืองเป็นอำเภอ และให้เรียกเจ้าเมืองว่าผู้ว่าราชการเมือง เมืองจัตุรัส เมืองบำเหน็จณรงค์ เมืองภูเขียว และเมืองเกษตรสมบูรณ์ ถูกยุบฐานะเป็นอำเภอขึ้นตรงต่อเมืองชัยภูมิ โดยมีพระฤทธิ (บัว) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดคนแรก

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ.๒๔๗๕ สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๖ ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล ลงมาเป็นจังหวัดและอำเภอดังที่เห็นในปัจจุบัน

## บรรณานุกรม

กลุ่มวิชาการโบราณคดี. รายงานการตรวจสอบโบราณวัตถุในเขตบ้านหนองแดง หมู่ ๑ ตำบลโคกม่วง อําเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มวิชาการโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา. ๒๕๔๗.

กองโบราณคดี กรมศิลปากร. รายงานการสำรวจเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งนก ตำบลโป่งนก อําเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ. กองโบราณคดี กรมศิลปากร เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๓๕.

กองโบราณคดี กรมศิลปากร. รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านพันลำ ตำบลสระโพรง อำเภอกะเปอร์ สมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ. โครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) กองโบราณคดี กรมศิลปากร เล่มที่ ๑๔/๒๕๒๘ เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๒๘.

กิตติพงษ์ สนเล็ก นภสินธุ์ บุญล้อม และคณะ. ปฏิณณศิลป์วัฒนธรรม เล่ม ๒๕ จังหวัดชัยภูมิ. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. ๒๕๖๒.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการ, ๒๕๔๔

ดุสิต ทุมมากรณ์. รายงานผลการตรวจสอบภาพเขียนสีผาผิง ตำบลนาฝาย อำเภอมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๘ นครราชสีมา, ๒๕๔๓., อัดสำเนา.

นภสินธุ์ บุญล้อม. ปฏิณณศิลป์วัฒนธรรม เล่ม ๒๕ จังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๖๒.

นภสินธุ์ บุญล้อม. รายงานการตรวจสอบหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์และโบราณวัตถุ หมู่ที่ ๑๓ บ้านส้มโฮง ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. ๒๕๖๐, อัดสำเนา.

บุษดี เวชยากร. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๔). สารนิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ๒๕๔๙.

ไม่ปรากฏผู้แต่ง. รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีถ้ำพระ เขาผาเบียด ตำบลห้วยยาง อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ (นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙ นครราชสีมา, ๒๕๓๙).

วรรณพงษ์ ปาลกะวงษ์ ณ อยุธยา. โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนนางแดดเหนือ ตำบลวังชมภู อำเภอนหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๓.

วีระชาติ พงศ์ชนะ. รายงานโครงการบูรณะอุทกภัยเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๔.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. ศิลปะถ้ำสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙.

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. โบราณสถานแหล่งโบราณคดีบ้านคอนสวรรค์ ตำบลคอนสวรรค์ อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๓.

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีดอนปากกล้วย บ้านฝาย บ้านดอนไข่ผา หมู่ ๑๓ ตำบลหนองขาม อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๑.

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่ประเทานับถว้ยเลขหลักเขตเหมืองแร่ที่ ๓๑๐๗๙ และพื้นที่ใกล้เคียง ตำบลบ้านตาล ตำบลบ้านเพชร และตำบลห้วยทะเล อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.

หน่วยศิลปากรที่ ๖. รายงานการตรวจสอบแหล่งโบราณคดีบ้านโนนทัน อำเภอกษัตริย์สมุทร จังหวัดชัยภูมิ.  
นครราชสีมา: หน่วยศิลปากรที่ ๖, ๒๕๓๕, อัดสำเนา.

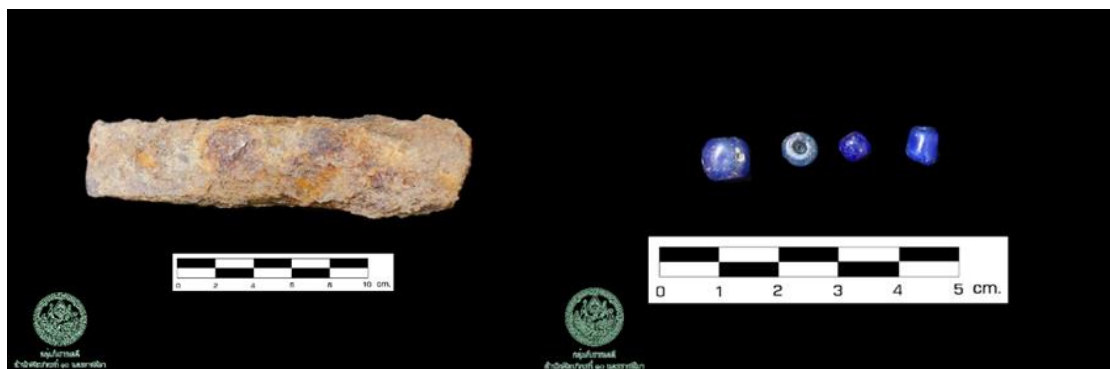
Yaowalak Chaimanee Varavudh suteethorn and Somchai triamwichanon,  
“Discovery of a Homo sp. Tooth associated with a mammalian cave fauna of Late Middle  
Pleistocene age, Northern Thailand,” Journal of Human Evolution. ๑๙๙๘.



ภาพที่ ๑ แหล่งโบราณคดีโนนส้มโฮง ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า



ภาพที่ ๒ แหล่งภาพเขียนสีผาผึ้ง บ้านนาฝาย อำเภอมืองชัยภูมิ



ภาพที่ ๓ เครื่องมือเหล็กและลูกปัดแก้วสีน้ำเงินพบที่แหล่งโบราณคดีโนนสง่า

ตำบลโนนคูณ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ



ภาพที่ ๔ แหล่งโบราณคดีบ้านพันลำ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์



ภาพที่ ๕ กู่บ้านแดง ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า



ภาพที่ ๖ ธาตุสามหมื่น บ้านแก้ง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ

## การสำรวจทางโบราณคดีในเบื้องต้น

ในพื้นที่โครงการอ่างเก็บน้ำลำน้ำชี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (โครงการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดี และขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยง ในพื้นที่ห้วยงานและอ่างเก็บน้ำยางนาดี)

และ โครงการบรรเทาอุทกภัยเมืองชัยภูมิ ระยะที่ ๒

สุภาวดี อินทรประเสริฐ<sup>๑</sup>

ในปีงบประมาณ ๒๕๖๔ และ ๒๕๖๕ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา กรมศิลปากร ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากกรมชลประทาน ให้ดำเนินงานภายใต้แผนปฏิบัติการป้องกันแก้ไขลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมและแผนปฏิบัติการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมในโครงการดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลสภาพปัจจุบันของแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถาน รวมถึงแหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่อาจอยู่ในพื้นที่โครงการฯ รวมไปถึงการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่เสี่ยง ทำให้ไม่ให้เกิดการสูญเสียหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากขึ้น

การดำเนินงานดังกล่าว ทำให้ข้อมูลและองค์ความรู้และแหล่งโบราณคดี – โบราณสถาน ในเขตจังหวัดชัยภูมิ ได้รับการสำรวจและเพิ่มฐานข้อมูลมากขึ้น โดยมีรายละเอียดในแต่ละโครงการดังต่อไปนี้

**๑.โครงการอ่างเก็บน้ำลำน้ำชี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (โครงการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดี และขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยง ในพื้นที่ห้วยงานและอ่างเก็บน้ำยางนาดี)**

โครงการอ่างเก็บน้ำลำน้ำชีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีพื้นที่ในการดำเนินงาน ประกอบด้วย ๑.พื้นที่ห้วยงานและอ่างเก็บน้ำยางนาดี และ ๒.พื้นที่ชลประทานชัยภูมิซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดชัยภูมิ ดังนั้นเพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่โครงการ จึงกำหนดแผนการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดี โดยรอบโครงการในรัศมี ๑๐ กิโลเมตร โดยรอบลำน้ำชี (ด้านละ ๕ กิโลเมตร ตามลำน้ำ) ได้แก่ ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า, ตำบลห้วยแย้, ตำบลโคกสะอาดและตำบลหนองบัวระเหว อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

<sup>๑</sup> นักโบราณคดีชำนาญการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา



ภาพที่ ๑ แผนที่แสดง  
ขอบเขตการสำรวจ  
ทางโบราณคดีในพื้นที่  
โครงการฯ

## สรุปผลการดำเนินงาน

จากการดำเนินการสำรวจทางโบราณคดี ปรากฏรายละเอียดว่าบริเวณพื้นที่ห้วงงานที่อยู่ใต้แนวเขา ไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี – โบราณสถาน ที่เก่าไปกว่าสมัยประวัติศาสตร์ในช่วงรัตนโกสินทร์ เลย ในเบื้องต้นสันนิษฐานได้ว่า บริเวณพื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานในสมัยปัจจุบัน ลักษณะภูมิประเทศ อาจเป็นเหตุผลหลักที่กลุ่มคนเลือกใช้ในการตั้งถิ่นฐาน

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ ส่วนใหญ่จะเป็นโบราณวัตถุที่อยู่ภายในวัด ส่วนใหญ่เป็น พระไม้ ฝีมือช่างท้องถิ่น มีรายละเอียดในเบื้องต้นดังนี้

### ๑. พระไม้ภายในอุโบสถ วัดโพธิ์ชัยศรี

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๑ บ้านห้วยแย้ ตำบลห้วยแย้ อำเภอนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

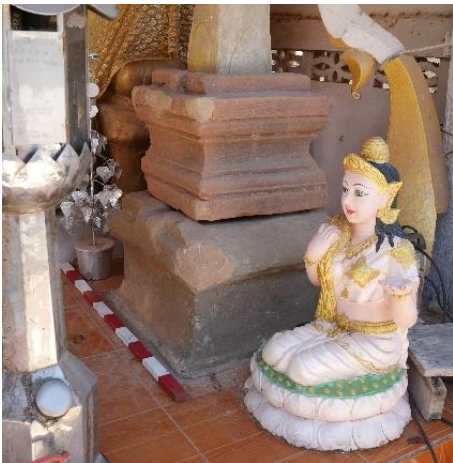


### ๒. โบราณวัตถุภายในวัดบ้านหนองบัวระเหว

ภาพที่ ๒ ซ้าย : แกะสลักจากไม้โพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางสมาธิ พระพักตร์กลม พระปราง(แก้ม) ป่อง พระกรรณยาว เม็ดพระศกแกะเป็นรูปสามเหลี่ยม พระรัศมีทรงกลมคล้ายดอกบัว ปรากฏรอยแตกบริเวณกลางองค์พระ บริเวณฐานสลักเป็นรูปกลีบบัว  
ขวา : พระสังกัจจายน์ ประทับนั่งสมาธิราบบนฐานบัว พระหัตถ์กุ่มบริเวณพระอุทร พระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเปิดกว้าง พระโอษฐ์คู้ว่าพระกรรณยาว เม็ดพระศกแกะสลักเป็นรูปสามเหลี่ยม ปรากฏกรอบกระบังหน้าบริเวณพระพักตร์ ไม่มีรัศมี ชายจีวรแกะสลักเป็นริ้ว

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๘ บ้านหนองบัวระเหว ตำบลหนองบัวระเหว อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

ภาพที่ ๓ พระพุทธรูปไม้ขนุน เก็บรักษา  
เหนือซุ้มประตูบริเวณด้านหน้ากุฏิเจ้า  
อาวาส มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้น  
ถิ่น ปางสมาธิ ครองจีวรห่มเฉียง



ภาพที่ ๔ แท่นประติมากรรมหินทราย พบจำนวน ๒ ชั้น  
เดิมพบที่ป่าช้า ปัจจุบันเก็บรักษาภายในศาลาข้างกุฏิ  
เจ้าอาวาส

ชั้นที่ ๑ ขนาดกว้าง ๖๐ เซนติเมตร สูง ๓๘ เซนติเมตร

ชั้นที่ ๒ ขนาดกว้าง ๔๕ เซนติเมตร สูง ๔๐ เซนติเมตร

๓. พระไม้ภายในศาลาการเปรียญ วัดจำปาทอง

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

ภาพที่ ๕ พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย พระพักตร์ยาวรี พระเนตรเบิกโพลง พระขนงต่อกันเป็นปีกกา พระนาสิก พระโอษฐ์เล็ก พระกรรณยาว เม็ดพระศก ทำเป็นตารางสี่เหลี่ยม รัศมีคล้ายดอกบัว ครองจีวรห่มเฉียง ลงสีแดงทั่วทั้งองค์ บริเวณฐานมีการแกะสลักเป็นบัวคว่ำบัวหงายและลายพรรณพฤกษา



ภาพที่ ๖ ซ้าย : พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานเชิงสูง แสดงปางมารวิชัย พระพักตร์กลม พระเนตรเปิดกว้าง พระโอษฐ์และพระนาสิกเล็ก พระกรรณยาว ปลายพระกรรณแหลม บริเวณพระเศียรสวมเครื่องประดับลักษณะคล้ายลอมพอก ปลายตัดไม่มีลวดลาย พระเกศาแกะเป็นลายตาราง ครองจีวรห่มเฉียง

ขวา : พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานบัวหงาย ปรางูชายผ้าทิพย์ แสดงปางสมาธิ พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้งโค้ง พระโอษฐ์และพระนาสิกเล็ก พระเนตรเหลือบต่ำ พระกรรณยาว ปลายพระกรรณแหลม เม็ดพระศกแกะสลักเป็นลายตาราง พระรัศมีเรียวแหลม พระพาหาอวบใหญ่ ครองจีวรห่มเฉียง ลงสีแดงทั่วทั้งองค์

#### ๔. แหล่งตัดหินในที่ดินนางสุบิน พันธุ์หนองเป็ด (จำนวน ๖ จุด)

ที่ตั้ง บ้านกุดยาง ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

นายจิตติโชค ภูมิชัยชนะ กำนันตำบลตลาดแร้ง พาคณะเข้าสำรวจร่องรอยของแหล่งตัดหิน ทำให้พบร่องรอยของแหล่งตัดหินจำนวน ๖ จุดด้วยกัน แหล่งจะอยู่ทางด้านทิศเหนือของโบราณสถานกู่แดง (บ้านกุดยาง) ห่างไปประมาณ ๒.๓ กิโลเมตร และอยู่ทางทิศตะวันออกของห้วยช้างล้ม ปัจจุบันบริเวณแหล่งตัดหินอยู่ในที่ดินของนางสุบิน พันธุ์หนองเป็ด ถึงแม้ว่าจะเป็นแหล่งตัดหินดังกล่าวจะมีขนาดไม่มากนัก แต่แสดงถึงความสัมพันธ์และอาจเชื่อมโยงกับโบราณกู่แดงที่อยู่ใกล้เคียงก็เป็นได้



ภาพที่ ๗ สภาพแหล่ง  
ตัดหินในที่ดินนางสุบิน  
พันธุ์หนองเป็ด

### ๕. ปราสาทโนนขี้ตุ่น

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๙ บ้านโนนขี้ตุ่น ตำบลตลาดแร่ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

ปราสาทโนนขี้ตุ่น มีลักษณะเป็นเนินดินสูงจากพื้นที่โดยรอบซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ ๑ - ๑.๕ เมตร ขนาดเนินดินกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๒๐ เมตร บริเวณฐานปราสาทมีต้นไม้และวัชพืชปกคลุม และมีศาลพระภูมิตั้งอยู่ บนเนินดินปรากฏศิลาแลงกระจัดกระจาย ที่ดินของโบราณสถานเป็นส่วนหนึ่งของที่ดินสาธารณประโยชน์กุ้งน้อย (เรียกตามชื่อเดิมของปราสาท) ปัจจุบันมีสถานะเป็นโบราณสถานที่ยังมิได้ประกาศขึ้นทะเบียน และยังไม่ได้มีการดำเนินการขุดศึกษา หลักฐานที่พบ คือ ฐานประติมากรรมหินทราย จำนวน ๓ ฐาน แผ่นฤกษ์หินทราย และ แท่นหินจุนเจิม

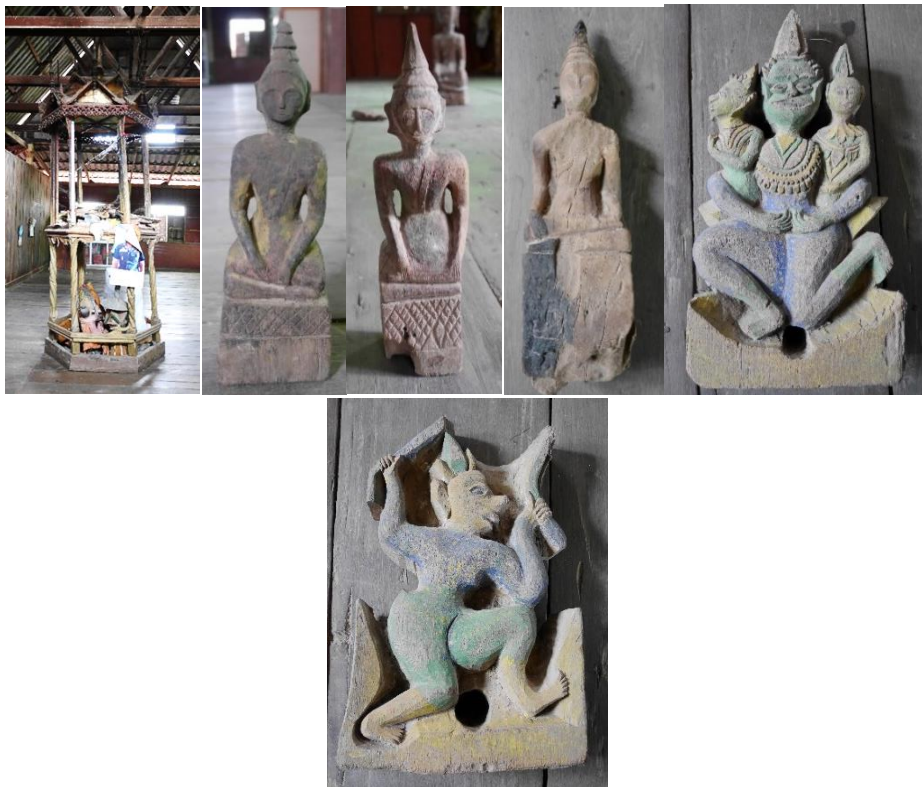
จากสภาพปัจจุบันของโบราณสถานที่ไม่สามารถเห็นรูปแบบที่แน่ชัดได้ แต่หลักฐานที่ปรากฏยืนยันได้ว่า บริเวณนี้เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ปรากฏและได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร กำหนดอายุโดยประมาณ คือ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘



ภาพที่ ๘ สภาพปราสาทโนนขี้ตุ่น

๖. วัดมหาคงคา

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๑๐ บ้านกุดหูลิง ตำบลตลาดแร่ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

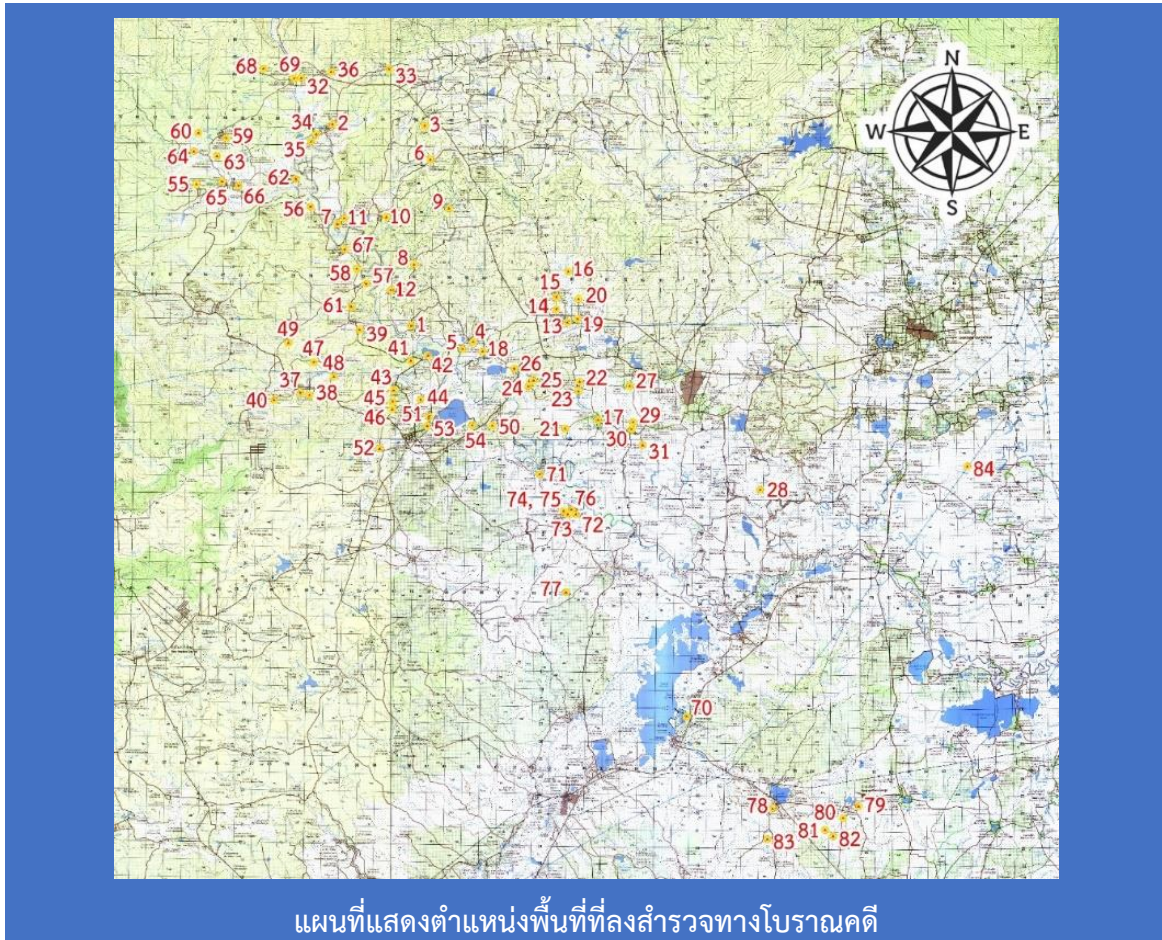


ภาพที่ ๙ สภาพพระไม้ วัดมหาคงค

๗. วัดสุวรรณาราม

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๔ บ้านคลองไผ่งาม ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ





## ๒. โครงการบรรเทาอุทกภัยเมืองชัยภูมิ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ระยะที่ ๒

โครงการบรรเทาอุทกภัยเมืองชัยภูมิ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ระยะที่ ๒ มีพื้นที่ในการดำเนินงาน ประกอบด้วย ๑. พื้นที่ห้วงงาน ในพื้นที่ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ และ ๒. พื้นที่ก่อสร้างโครงการฯ ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านเล่า ตำบลโพหนอง ตำบลกุดตุ้ม ตำบลบุงคล้าและตำบลหนองไผ่ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔ ได้ดำเนินการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดี ในพื้นที่โดยรอบตามแนวโครงการในรัศมี ๕๐๐ เมตร รวมถึงประเมินและขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยง อาจจะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ จากการดำเนินการพบแหล่งโบราณสถาน - แหล่งโบราณคดี จำนวน ๒ แหล่ง, พบโบราณวัตถุ เช่น เครื่องมือหิน, เครื่องมือเหล็ก ใบเสมาหินทราย และ หลักหินเป็นต้น และดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีจำนวน ๑ แหล่ง เพื่อตรวจสอบและศึกษาชั้นข้อมูลทางวัฒนธรรม

ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๕ จึงได้กำหนดแผนงานเพิ่มเติมคือ เพิ่มพื้นที่สำรวจฯให้ครอบคลุม ๑๙ ตำบลในอำเภอเมืองชัยภูมิ รวมทั้งดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีจำนวน ๒ แหล่ง เพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรม โดยรายงานฉบับนี้ขอเสนอเฉพาะส่วนงานสำรวจทางโบราณคดี ในโครงการฯ ในพื้นที่อำเภอเมืองชัยภูมิ จำนวน ๑๙ ตำบล ประกอบด้วย

- |            |             |            |               |             |            |
|------------|-------------|------------|---------------|-------------|------------|
| ๑. ในเมือง | ๒. รอบเมือง | ๓. โพหนอง  | ๔. นาฝาย      | ๕. บ้านค้าย | ๖. กุดตุ้ม |
| ๗. ซีลอง   | ๘. บ้านเล่า | ๙. นาเสียว | ๑๐. หนองนาแซง | ๑๑. ลาดใหญ่ |            |

๑๒. หนองไผ่ ๑๓. ท่าหินโงม ๑๔. ห้วยต้อน ๑๕. ห้วยบง ๑๖. โนนสำราญ  
๑๗. โคกสูง ๑๘. บุ่งคล้า ๑๙. ชับสีทอง

ผลการดำเนินงานในเบื้องต้น สํารวจทั้งหมดจำนวน ๑๒๗ แหล่ง พบแหล่งโบราณคดี/โบราณสถาน/  
โบราณวัตถุ จำนวน ๕๑ แหล่ง โดยส่วนใหญ่จะเป็นโบราณวัตถุที่พบภายในวัด เช่น ใบเสมาหินทราย,  
พระพุทธรูปไม้, ชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรมหินทราย, ธรรมาสันไม้ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น

๑. แหล่งโบราณคดีบ้านหนองบัว บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
๒. วัดไพรพินาศ ชุมชนเมืองเก่า ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
๓. วัดชัยประสิทธิ์ บ้านในเมือง หมู่ ๑ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- โบราณวัตถุประเภท พระพุทธรูปสำริด

๔. บารายเมืองเก่า(ฝั่งใต้) บ้านในเมือง หมู่ ๑ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- เป็นบารายที่เก็บกักน้ำในวัฒนธรรมเขมร สภาพปัจจุบันยังคงเหลือแนวคันขอบบารายให้  
เห็นอยู่ แต่สภาพส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตรไปแล้ว

๕. บารายปรangkūชัยภูมิ บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- เป็นบารายที่เก็บกักน้ำในวัฒนธรรมเขมร สภาพปัจจุบันยังคงเหลือแนวคันขอบบารายให้  
เห็นอยู่ แต่สภาพส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตรไปแล้ว

๖. วัดสระแก้ว บ้านเมืองน้อยใต้ หมู่ ๓ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- พบโบราณวัตถุเป็นชิ้นส่วนประติมากรรม และชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม ที่เกี่ยวเนื่องใน  
วัฒนธรรมเขมร

๗. โบราณสถานปราสาทเมืองน้อยใต้ และ บารายบ้านเมืองน้อยใต้ บ้านเมืองน้อยใต้ หมู่ ๓  
ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- สภาพปัจจุบันของพื้นที่ถูกไถทำลายไปมากแล้ว สภาพปัจจุบันยังคงเหลือแนวคันขอบ  
บารายให้เห็นอยู่ แต่สภาพส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตรไปแล้ว

๘. วัดศิลาอาสน์ บ้านนาไก่อ้า หมู่ ๖ ตำบลนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- พระพุทธรูปประทับนั่ง ศิลปะทวารวดีแบบพื้นถิ่น

๙. ใบเสมาบ้านกุดโจ่ง บ้านกุดโจ่ง ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- ใบเสมาหินทรายสีแดง สลักภาพเล่าเรื่องในพุทธประวัติ

๑๐. วัดสุราษฎร์ บ้านสระไผ่น้ำ หมู่ ๒ ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- สถานที่เก็บใบเสมา ที่ได้จากบ้านสระไผ่น้ำ

๑๑ แหล่งโบราณคดีบ้านโนนโพธิ์ บ้านหนองคอนไทย หมู่ ๑๔ ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ  
จังหวัดชัยภูมิ

- เป็นแหล่งโบราณคดีที่เคยปรากฏเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน และ ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์ สภาพปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรแล้ว

๑๒. แหล่งโบราณคดีโนนคอกควาย บ้านหนองเชียง หมู่ ๑๖ ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- เป็นแหล่งโบราณคดีที่เคยปรากฏเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน และ ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์ สภาพปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรแล้ว

๑๓. โบราณสถานโนนหนองสระ บ้านโนนหญ้าคา หมู่ ๗ ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- เป็นแหล่งโบราณคดีที่เคยปรากฏเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน และ ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์ สภาพปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรแล้ว

๑๔. โบราณสถานคอนกู่ ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- เป็นแหล่งโบราณคดีที่เคยปรากฏเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน สภาพปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรแล้ว

๑๕. โบราณสถานโนนวัดร้าง บ้านโนนพระคำ หมู่ ๑๒ ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- เป็นแหล่งโบราณคดีที่เคยปรากฏเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน สภาพปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรแล้ว

๑๖. โบราณสถานโนนพระคำ บ้านโนนพระคำ หมู่ ๑๒ ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- พบชิ้นส่วนโบราณวัตถุ และชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมเขมร

๑๗. โบราณสถานดอนปู่ตาผ้าขาว บ้านพลัง หมู่ ๑๐ ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- พบชิ้นส่วนศิลาแลง และฐานประติมากรรม ในวัฒนธรรมเขมร

๑๘. วัดโนนม่วง ๒๐๗ บ้านโนนม่วง หมู่ ๗ ตำบลโพหนอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- พบใบเสมาหินทราย, ฐานรูปเคารพหินทราย และพระไม้

๑๙. วัดกู่สุวรรณวาราม บ้านหนองเชียง หมู่ ๖ ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- พบใบเสมาหินทราย

๒๐. วัดปรางค์กู่ บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- โบราณวัตถุ คือ พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิหินทราย ศิลปะแบบทวารวดี

๒๑. วัดดาวเรือง บ้านช่อระกา หมู่ ๑๗ ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- พระไม้ และ ธรรมาสันไม้

๒๒. วัดอิสาน บ้านหนองนาแซง หมู่ ๘ ตำบลหนองนาแซง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

- เจดีย์ บรรจุอัฐิ ศิลปะพื้นถิ่น

๒๓. แหล่งโบราณคดีบ้านโค้งขนัน บ้านโค้งขนัน หมู่ ๔ ตำบลบ้านค่าย อำเภอเมืองชัยภูมิ  
- พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน
๒๔. วัดบ้านโค้งขนัน ๑๙๑ บ้านโค้งขนัน หมู่ ๔ ตำบลบ้านค่าย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- แทนรูปเคารพหินทรายในวัฒนธรรมเขมร
๒๕. แหล่งโบราณคดีโนนหนองสระ บ้านโนนหญ้าคา หมู่ ๗ ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- เคยพบเศษภาชนะดินเผา แต่สภาพปัจจุบันกลายเป็นสถานที่พักผ่อนไปแล้ว
๒๖. วัดแจ้งสว่างอารมณ์ บ้านห้วยซับ หมู่ ๒ ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระไม้ ศิลปะพื้นถิ่น
๒๗. วัดป่าพัฒนารธรรมบ้านสีนวล ๒ บ้านนาสีนวล หมู่ ๕ ตำบลนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- แทนหินบด ในวัฒนธรรมเขมร
๒๘. วัดสมศรี บ้านเสี้ยวน้อย หมู่ ๑ ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ชิ้นส่วนเครื่องมือเหล็ก ภาชนะดินเผาแบบไทเขมร
๒๙. วัดท่าเสี้ยว บ้านเสี้ยวใหญ่ หมู่ ๓ ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- เจดีย์อิฐสภาพค่อนข้างชำรุด
๓๐. วัดแจ้งโนนทัน บ้านโนนทัน หมู่ ๕ ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระพุทธรูปไม้ศิลปะพื้นถิ่น
๓๑. วัดบึงแวง บ้านเมื่อน้อยเหนือ หมู่ ๑ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมเขมร
๓๒. วัดบริบูรณ์ บ้านชีเหล็กใหญ่ หมู่ ๙ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระไม้ศิลปะพื้นถิ่น
๓๓. วัดพุทธโฆวาท หมู่ที่ ๑๖ บ้านชีลอง ตำบลชีลอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระไม้ศิลปะพื้นถิ่น และ หลักหินทรายในวัฒนธรรมเขมร
๖๔. วัดสิงห์ทอง หมู่ที่ ๔ บ้านหนองนาแซง ตำบลหนองนาแซง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ใบเสมาหินทราย และพระพุทธรูปหินทราย
๓๔. วัดบูรพา หมู่ที่ ๓ บ้านลาดใหญ่ ตำบลลาดใหญ่ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระพุทธรูปไม้ศิลปะพื้นถิ่น
๓๕. วัดอูร์บ้านหนองคอนไทย ตำบลกุดตัม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ธรรมาสันไม้

๓๖. วัดเกาะโพธิ์น้อย ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระพุทธรูปไม้ศิลปะพื้นถิ่น
๓๗. วัดตาลเดี่ยว ตำบลรอบเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ใบเสมาหินทราย
๓๘. วัดศรีสุนทร ตำบลหนองนาแซง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ธรรมาสันไม้
๓๙. วัดสามัคคีธรรม ตำบลหนองนาแซง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ใบเสมาหินทราย
๔๐. วัดสามัคคีอุทิศ ตำบลหนองนาแซง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ธรรมาสันไม้
๔๑. วัดโนนอดน้อย ตำบลห้วยบง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ใบเสมาหินทราย
๔๒. วัดทุ่งสว่าง ตำบลห้วยบง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระพุทธรูปไม้ศิลปะรัตนโกสินทร์และศิลปะพื้นถิ่น
๔๓. วัดศรีอุดม ตำบลห้วยบง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ใบเสมาหินทราย
๔๔. วัดหนองไผ่ล้อม บ้านหนองไผ่ล้อม ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- พระพุทธรูปไม้ศิลปะพื้นถิ่น
๔๕. วัดราชพฤกษ์ บ้านฝื่อ ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- ใบเสมาหินทราย และธรรมาสันไม้
๔๖. วัดหนองบัวน้อย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ  
- เศษภาชนะดินเผา ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (ไหเขมร) หลักรหินทราย หินบดยา (จำนวน ๒  
ชิ้น)



### สรุปผลการดำเนินงาน

จากการดำเนินงานที่ผ่านมา ทำให้ทราบว่า แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุใน จังหวัดชัยภูมิ มีมากมายและควรสงวนรักษาไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ทางการศึกษาต่อไป

## ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็กในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ

### : ข้อมูลใหม่ จากการดำเนินงานทางโบราณคดี

วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ ออยุธยา<sup>๑</sup>

นับตั้งแต่การดำเนินการสำรวจ ตรวจสอบ ตลอดจนการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ โดยกรมศิลปากร ที่ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๕ พบ แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ รวมทั้งสิ้น ๑๕ แหล่ง ซึ่งจากฐานข้อมูลพบว่าในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดงมีแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์เพียง ๓ แหล่ง แต่กลับไม่สอดคล้องกับข้อมูลการลักลอบขุดโบราณวัตถุในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดงที่กระจายตัวเป็นวงกว้าง ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุให้สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ดำเนินการโครงการศึกษาวิจัยชุมชนโบราณ และมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก บริเวณต้นลำน้ำชีในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ โดยมีผลการศึกษาจากการดำเนินงานทางโบราณคดี ดังนี้

#### “อำเภอหนองบัวแดง” ต้นกำเนิดลำน้ำชี

“ลำน้ำชี” นับเป็นแม่น้ำที่มีความยาวมากที่สุดในประเทศไทย มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ อันเป็นเทือกเขาที่กั้นระหว่างที่ราบสูงโคราชกับที่ราบภาคกลางของไทย ทอดตัวจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ ความยาวประมาณ ๒๓๖ กิโลเมตร ลำน้ำชี เกิดขึ้นจากการรวมกันของตาน้ำน้อยใหญ่หลายสายบนเทือกเขาเพชรบูรณ์ ในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ไหลไปทางด้านทิศตะวันออกมีความยาวกว่า ๗๖๕ กิโลเมตร จนไปบรรจบกับลำน้ำมูลในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี



ภาพที่ ๑ สภาพต้นลำน้ำชีที่ไหลลงมาจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ที่บ้านโหล่น และสภาพลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ราบซึ่งถูกล้อมรอบด้วยเทือกเขาของอำเภอหนองบัวแดง

#### “อำเภอหนองบัวแดง” มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์

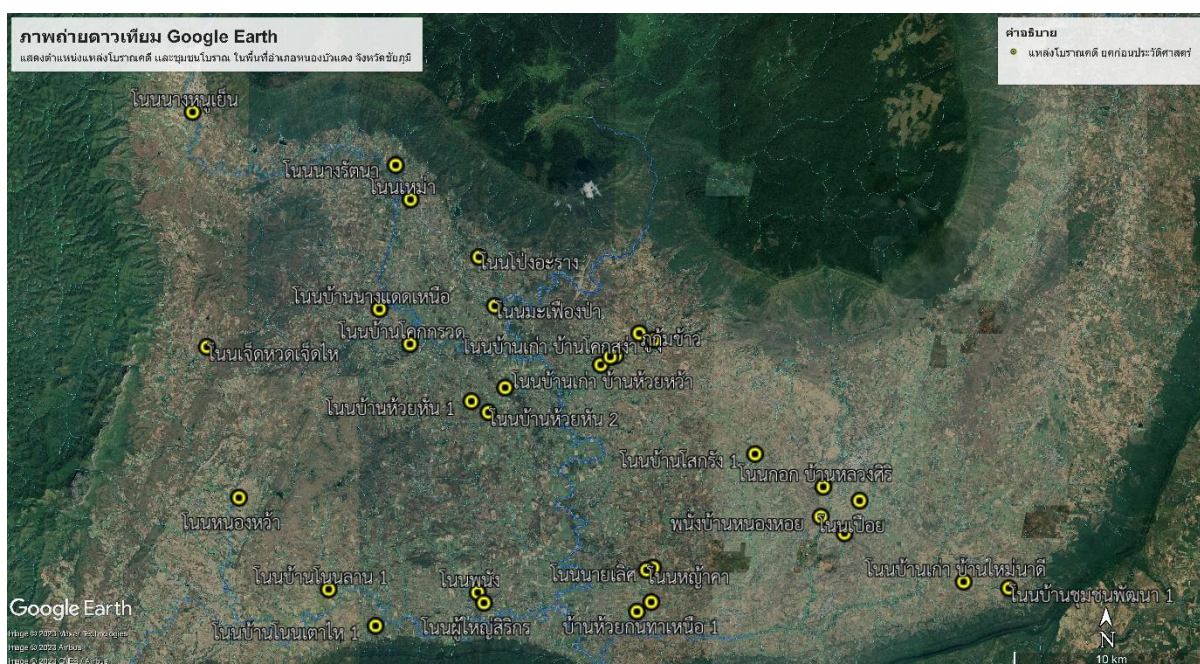
อำเภอหนองบัวแดงตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของจังหวัดชัยภูมิ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบแอ่งกระทะ เพราะถูกล้อมรอบด้วยเทือกเขาทั้ง ๓ ด้าน อันได้แก่ เทือกเขาเขียว ด้านทิศเหนือ เทือกเขาเพชรบูรณ์

<sup>๑</sup> นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

ด้านทิศตะวันตก เทือกเขาพังเหยและเทือกเขาภูแลนคา ทางด้านทิศใต้ และนอกจากอำเภอหนองบัวแดงเป็นต้นกำเนิดลำน้ำชี ยังมีลำสะพุง และลำห้วยสาขาอีกหลายสาย ตลอดจนภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม และการหาของป่าล่าสัตว์ ซึ่งทั้ง ๒ อย่าง ยังคงเป็นวิถีชีวิตชาวชนบทในพื้นที่ ที่พบเห็นได้ในปัจจุบัน

### “อำเภอหนองบัวแดง” ย่านชุมชนโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก

จากการสำรวจทางโบราณคดี ภายใต้โครงการศึกษาวิจัยชุมชนโบราณ และมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก บริเวณต้นลำน้ำชี ในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ในปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๖ บริเวณพื้นที่ราบครอบคลุมพื้นที่ ๘ ตำบล ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พบแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ รวมทั้งสิ้น ๓๒ แหล่ง โดยสามารถแบ่งประเภทจากรูปแบบกิจกรรมมนุษย์ได้ ๒ ประเภท ดังนี้



ภาพที่ ๒ ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงตำแหน่งแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก ในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง (ปรับปรุงจากข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม Google Earth เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๖)

๑. แหล่งที่อยู่อาศัย พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีในลักษณะ ๒ ภูมิประเทศ โดยจะเลือกตั้งแหล่งที่อยู่อาศัยติดหรือใกล้กับลำน้ำหรือลำห้วยสาขา ได้แก่

#### ๑.๑ แหล่งที่อยู่อาศัยที่เลือกตั้งถิ่นฐานอยู่บนโนนดิน พบทั้งสิ้น ๑๗ แหล่ง ได้แก่

๑) พนังบ้านหนองหอย ตำบลกุดชุมแสง ๒) บ้านห้วยกนกเหนือ ๑ ตำบลคูเมือง ๓) โนนหนองหว่า ตำบลถ้ำวัวแดง ๔) โนนผู้ใหญ่สิริกักร ตำบลท่าใหญ่ ๕) โนนพั้ง ตำบลท่าใหญ่ ๖) โนนโป่งอะราง ตำบลหนองแวง ๗) โนนมะเฟืองป่า ตำบลหนองแวง ๘) โนนกกอก บ้านหลวงศิริ ตำบลหนองบัวแดง ๙) บ้านไสกรัง ๑ ตำบลหนองบัวแดง ๑๐) โนนกกอก บ้านห้วยหว่า ตำบลหนองแวง ๑๑) โนนบ้านเก่า บ้านห้วยหว่า ตำบลหนองแวง ๑๒) โนนส้มโฮง ตำบลหนองแวง ๑๓) โนนบ้านเก่า ตำบลหนองแวง ๑๔) โนนนางหนูเย็น ตำบลนางแดด ๑๕) โนนนางรัตน์ ตำบลนางแดด ๑๖) โนนบ้านโนนตูม ตำบลวังชมภู ๑๗) โนนบ้านห้วย ตำบลวังชมภู





หลักฐานทางโบราณคดีหนาแน่นมากที่สุด และพื้นที่ลาดลงไปทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ ระยะประมาณ ๑๐๐ เมตร หลักฐานทางโบราณคดีจะหนาแน่นลดลงเรื่อย ๆ โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ ได้แก่ ๑) ลูกปัดแก้ว ๒) ลูกปัดหินอาร์เกต และลูกปัดหินคาร์เนเลียน ๓) ถ้วยสำริด ๔) กระพรวนสำริด ๕) กำไลสำริด ๖) แวดินเผา ๗) กระสุนดินเผา และ ๘) ชั้นส่วนภาชนะดินเผาที่ตกแต่งด้วยหลายวิธีการ อาทิ กัดประทับลายเชือกทาบ ทาน้ำดินสีแดง รมดำ ชูตขีดเส้น และผิวเรียบ ไม่ตกแต่งลวดลาย

การขุดค้นทางโบราณคดีในครั้งนี้ ผู้ศึกษากำหนดรหัสอักษรเพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบ สืบค้น หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในภายหลัง คือ CPM BHH-๒'๒๒ โดย CPM ย่อมาจาก Chaiyaphum หมายถึง จังหวัดชัยภูมิ BHH-๒ ย่อมาจาก Non Ban Huai Han ๒ หมายถึง โนนบ้านห้วยหัน ๒ เป็นจุดที่ดำเนินการขุดค้น และ ๒๒ หมายถึง ปี ค.ศ.๒๐๒๒ (พ.ศ.๒๕๖๕) ซึ่งเป็นปีที่ดำเนินการขุดค้น

โดยที่ระดับความลึก ๗๓ เซนติเมตรจากผิวดิน ของหลุมขุดค้นที่ ๒ พบโครงกระดูกมนุษย์ จำนวน ๑ โครง อยู่ในลักษณะนอนหงายเหยียดยาวหันศีรษะไปทางด้านทิศตะวันตก ปลายเท้าหันไปทางด้านทิศตะวันออก ร่างกายเรียงตามหลักกายวิภาค ด้วยสภาพกระดูกที่มีสภาพชำรุด จึงไม่สามารถศึกษาเพศ และอายุ เมื่อเสียชีวิต ทั้งนี้เมื่อคำนวณความยาวของกระดูกต้นขา และกระดูกเชิงกรานซ้าย พบว่ามนุษย์คนนี้มี ความสูง หากโครงกระดูกมนุษย์ หมายเลข ๑ เป็นเพศชาย จะมีส่วนสูงเฉลี่ย ๑๕๑ เซนติเมตร หรือหากเป็นเพศหญิง จะมีส่วนสูงเฉลี่ย ๑๔๗ เซนติเมตร (นัทธมน ฐรีพัฒน์พงศ์ อารยา เสี่ยงยมพงศ์ และคณะ, ๒๕๕๕)



ภาพที่ ๖ สภาพโครงกระดูกมนุษย์ หมายเลข ๑ พร้อมของอุทิศที่พบจากหลุมขุดค้นที่ ๒

สำหรับเครื่องอุทิศที่พบจากโครงกระดูกมนุษย์ หมายเลข ๑ หลุมขุดค้นที่ ๒ (Burial ๑ TP.๒) ได้แก่ ๑. ห่วงคล้องคอสำริด สภาพสมบูรณ์ ๒. ขวานสำริดสภาพสมบูรณ์ พบบริเวณกระดูกต้นขาด้านขวาในลักษณะเสียบแทงเข้ามาในร่างกาย ๓. ถ้วยดินเผาเนื้อดินธรรมดา ส่วนปากโค้งเข้า ผิวเรียบ ไม่ตกแต่งลวดลาย บริเวณด้านซ้ายของกระดูกปลายแขนข้างซ้าย สภาพสมบูรณ์ และ ๔. ชั้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาคัดแต่งด้วยหลายวิธีการเกิดจากการทุบให้แตกบริเวณปลายเท้า จำนวน ๙๗๐ ชิ้น และเมื่อดำเนินการเก็บชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาบริเวณปลายเท้าของโครงกระดูกหมายเลข ๑ จนถึงระดับความลึก ๙๐ เซนติเมตรจากผิวดิน ได้พบชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ ส่วนกระดูกสะบัก (Scapular) กระดูกต้นขาหน้า (Humerus) กระดูกปลายขาหน้า (Ulna & Radius) และกระดูกฝ่าเท้าหน้า (Metatarsus) โดย รศ.น.สพ.ดร. สายใจ กองเพชร

อาจารย์ประจำคณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สันนิษฐานว่า เป็นกระดูกของสัตว์กีบเท้าคู่ เคี้ยว เอื้องขนาดเล็ก วงศ์ Cervidae ประเภท เก้ง (สายใจ กองเพชร, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, ๒๐ มกราคม ๒๕๖๖) โดยหันทิศทางตรงกันข้ามกับโครงกระดูกมนุษย์ หมายเลข ๑ ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าอาจเป็นของอุทิศให้กับศพ



ภาพที่ ๗ เมื่อเก็บชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาบริเวณปลายเท้าของโครงกระดูกมนุษย์ จนถึง ๙๐ เซนติเมตรจากผิวดิน พบชิ้นส่วนกระดูกสัตว์กีบเท้าคู่ เคี้ยวเอื้องขนาดเล็ก วงศ์ Cervidae ประเภท เก้ง โดยหันทิศทางตรงกันข้ามกับโครงกระดูกมนุษย์

การประดับห้วงคล้องคอให้กับศพสันนิษฐานว่าเป็นการแสดงสถานภาพทางสังคมให้กับศพ เคยพบเช่นเดียวกับโครงกระดูกมนุษย์ที่บริเวณใกล้เคียงกับอ่างเก็บน้ำมวกเหล็ก อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี กำหนดอายุอยู่ในช่วง ๒,๘๗๖-๒,๘๒๖ ปีมาแล้ว (ทิพย์วรรณ วงศ์อัสสไพบูลย์, ๒๕๕๘) โครงกระดูกมนุษย์ประดับห้วงคล้องคอสำริด จากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี กำหนดอายุอยู่ในช่วง ๓,๐๐๐-๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว (ศิริพันธุ์ ตาบเพ็ชร์ และคณะ, ๒๕๖๔, น.๘๐-๘๒.) และโครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๑๐๘ ประดับห้วงคล้องคอเหล็ก จากแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา กำหนดอายุอยู่ในช่วง ๒,๒๐๐-๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว (ชาร์ล ไฮแอมป์ และคณะ, ๒๕๕๒)

ผลจากการนำอินทรียัตถุบริเวณปลายเท้าของโครงกระดูกมนุษย์ หมายเลข ๑ หลุมขุดค้นที่ ๒ ไปกำหนดอายุสมัยด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน ณ ภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พบว่าศพนี้ถูกฝังในช่วงระหว่าง ๓๕๙ ปี ก่อนคริสตกาล - ๒๑๙ ปี ก่อนคริสตกาล หรือตรงกับพุทธศักราช ๑๘๔-๓๒๔ หรือ ๒,๓๐๕-๒,๑๖๙ ปีมาแล้ว (นนทรรัตน์ นิรมสุวรรณ, ๒๕๖๕) ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก



ภาพที่ ๘ ร่องรอยการประดับห้วงคล้องคอสำริด จากแหล่งโบราณคดีพื้นที่ อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี และการประดับห้วงคล้องคอเหล็กที่พบจากแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ลักษณะการฝังศพนอนหงายเหยียดยาว (Supine Extended Burial) โดยหันศีรษะไปทางด้านทิศตะวันตก และการทុบภาชนะดินเผาอยู่บริเวณปลายเท้าของโครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๑ หลุมขุดค้นที่ ๒ นี้มีลักษณะเดียวกับโครงกระดูกมนุษย์ที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านนางแดดเหนือ โดยพบโครงกระดูกมนุษย์ในลักษณะเดียวกัน จำนวน ๔ โครง ผลจากการกำหนดอายุสมัยด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ พบว่าโครงกระดูกมนุษย์ หมายเลข ๑ จากหลุมขุดค้นที่ ๒ ถูกฝังในช่วงระหว่าง ๓๕๙ ปี ก่อนคริสตกาล - ๒๑๙ ปี ก่อนคริสตกาล หรือตรงกับพุทธศักราช ๑๘๔-๓๒๔ มาแล้ว หรือราว ๒,๓๐๕ - ๒,๑๖๙ ปีมาแล้ว อยู่ในช่วงเวลาตรงกับวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก เช่นเดียวกับแหล่งโบราณคดีโนนบ้านนางแดดเหนือ (วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา, มปป., น.๓๗๑-๓๗๓.)

ลำดับ	แหล่งโบราณคดี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่พบการฝังศพมนุษย์ในลักษณะนอนหงายเหยียดยาว	อำเภอ	จังหวัด	ผลการกำหนดอายุสมัยด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ (ปีมาแล้ว)
๑	บ้านเชียง	หนองหาน	อุดรธานี	๕,๖๐๐ - ๑,๘๐๐
๒	โนนวัด	โนนสูง	นครราชสีมา	๓,๘๐๐ - ๑,๕๐๐
๓	บ้านดอนธงชัย	สว่างแดนดิน	สกลนคร	๓,๕๐๐ - ๑,๘๐๐
๔	วัดนาคาเทวี	เมืองอุดรธานี	อุดรธานี	๓,๔๐๐ - ๓,๒๐๐
๕	เมืองบัว	เกษตรวิสัย	ร้อยเอ็ด	๓,๒๐๐ - ๑,๔๐๐
๖	โนนนกทา	หนองนาแก	ขอนแก่น	๓,๑๐๐ - ๒,๔๐๐
๗	บ้านนาดี	หนองหาน	อุดรธานี	๓,๐๐๐ - ๒,๒๐๐
๘	บ้านดงพลอง	แคนดง	บุรีรัมย์	๓,๐๐๐ - ๒,๑๐๐
๙	โนนบ้านห้วยหิน ๒	หนองบัวแดง	ชัยภูมิ	๒,๓๐๕-๒,๑๖๙
๑๐	โนนอุโลก	โนนสูง	นครราชสีมา	๒,๒๐๐ - ๑,๗๐๐
๑๑	โนนบ้านนางแดดเหนือ	หนองบัวแดง	ชัยภูมิ	๒,๒๐๐ - ๒,๐๐๐
๑๒	ห้วยคนทา (โนนนายเลิศ)	หนองบัวแดง	ชัยภูมิ	๒,๑๐๐ - ๒,๐๐๐
๑๓	ห้วยปวน	หนองหิน	เลย	๒,๐๐๐ - ๑,๗๐๐
๑๔	โนนหนองจาน	เลิงนกทา	ยโสธร	๑,๘๐๐ - ๑,๕๐๐
๑๕	โนนบ้านจาก	โนนสูง	นครราชสีมา	๑,๗๐๐ - ๑,๑๐๐

ตารางที่ ๑ ผลการกำหนดอายุสมัยด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ของแหล่งโบราณคดี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่พบการฝังศพมนุษย์ในลักษณะนอนหงายเหยียดยาว



ภาพที่ ๙ โครงกระดูกมนุษย์ถูกฝังในลักษณะนอนหงายเหยียดยาวหันศีรษะไปทางด้านทิศตะวันตก ที่พบจากแหล่งโบราณคดีโนนบ้านแดดเหนือ กำหนดอายุร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒

“โนนบ้านห้วยหัน ๒” กับร่องรอยการใช้พื้นที่และการดำรงชีพของมนุษย์โบราณ บริเวณต้นลำน้ำชี

ด้วยปัจจัยทางธรรมชาติที่เหมาะสมอันเป็นผลมาจากการเลือกตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบลอนลูกฟูกมีลำห้วยยางขึ้นกไหลผ่านด้านทิศตะวันออกจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเกษตรกรรม แต่ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดียังไม่พบเมล็ดข้าว หรือเมล็ดพืชที่สามารถนำมาบริโภคได้ จึงยังไม่สามารถตอบได้ชัดเจนว่ามนุษย์บริเวณโนนบ้านห้วยหัน ๒ ทำเกษตรกรรมเพาะปลูกสิ่งใด

นอกจากการทำเกษตรกรรมแล้ว สันนิษฐานว่ามนุษย์ในพื้นที่บริเวณนี้ยังคงดำรงชีพด้วยการหาของป่าล่าสัตว์ร่วมด้วย เนื่องด้วยลักษณะภูมิประเทศของอำเภอหนองบัวแดง มีเทือกเขาล้อมรอบ ๓ ด้านซึ่งประกอบด้วย เทือกเขาเพชรบูรณ์ ด้านทิศตะวันตก เทือกเขาเขียว ด้านทิศเหนือ เทือกเขาภูแลนคา และเทือกเขาพังเหย ด้านทิศใต้ โดยเฉพาะเทือกเขาเขียว และเทือกเขาเพชรบูรณ์ ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากโนนบ้านห้วยหัน ๒ เพียง ๙ และ ๑๒ กิโลเมตร เท่านั้น

มนุษย์โบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์มักเลือกตั้งถิ่นฐานบนภูมิประเทศที่เป็นโนนดินสูงเช่นเดียวกับแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ที่พบจากการสำรวจในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบบริเวณหลุมขุดค้นที่ ๑ และ ๓ สันนิษฐานว่าบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ประกอบอาหาร เนื่องจากพบร่องรอยเตา ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ เปลือกหอย และเงี่ยงปลา ได้แก่

- |  |                                    |
|--|------------------------------------|
| ๑. วัวป่า/ควายป่า จำนวน ๑๙๓ ชิ้น / ๑๑,๒๘๑ กรัม | ๒. กวาง จำนวน ๑๑ ชิ้น / ๔๑๘ กรัม   |
| ๓. เก้ง จำนวน ๓๕ ชิ้น / ๖๔๕ กรัม               | ๔. หมูป่า จำนวน ๑๕ ชิ้น / ๒๙๑ กรัม |
| ๕. เปลือกหอยขม จำนวน ๑๒๕ ชิ้น / ๘๕๙.๗ กรัม     | ๖. หอยกาบ จำนวน ๓ ชิ้น / ๑๗ กรัม   |
| ๗. หอยโข่ง จำนวน ๙ ชิ้น / ๑๘๑ กรัม             | ๘. เงี่ยงปลา จำนวน ๒ ชิ้น / ๖ กรัม |

จากชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ เปลือกหอย และเงี่ยงปลา ที่พบ รวมทั้งสิ้น ๓๙๓ ชิ้น / ๑๓,๖๘๘.๗ กรัม จึงสันนิษฐานว่าบริเวณหลุมขุดค้นที่ ๑ และ ๓ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย โดยเป็นจุดประกอบอาหารเพื่อการบริโภค ซึ่งอาศัยวัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่



ภาพที่ ๑๐ (บน-ซ้าย) ตำแหน่งเตา หมายเลข ๑ และ ๒ ที่พบจากหลุมขุดค้นที่ ๑ และ ๓ (บน-ขวา) เตา หมายเลข ๑ และ ๒ (ล่าง-ซ้าย) พบร่องรอยการเผาไฟ มีชั้นส่วนกระดูกสัตว์ที่มีคราบเขม่า ร่องรอยถูกเผาไฟ ชั้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา อยู่บนเตา

ผลจากการนำอินทรียิวต์ดูบริเวณตำแหน่งที่สันนิษฐานว่าเป็นแอ่งเตาหมายเลข ๑ และ ๒ เนื่องจากปรากฏร่องรอยการเผาไฟ มีกระดูกสัตว์ที่มีคราบเขม่า ร่องรอยการถูกเผาไฟ และชั้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาอยู่บนเตา ไปกำหนดอายุสมัยด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน ณ ภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พบว่าศพนี้ถูกฝังในช่วงระหว่าง ๒๑ ปี ก่อนคริสตกาล - คริสต์ศักราช ๙๔๔ หรือตรงกับพุทธศักราช ๕๒๒-๙๔๔ หรือ ๒,๐๔๔-๑,๖๒๕ ปีมาแล้ว (นนทรัตน์ นิมสุวรรณ, ๒๕๖๕ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นพบว่า มนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก เข้ามาใช้พื้นที่โนนบ้านห้วยหัน ๒ เป็นทั้งแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งฝังศพในบริเวณเดียวกัน แต่เกิดขึ้นคนละช่วงเวลา โดยในช่วงแรกถูกใช้เป็นพื้นที่ฝังศพ และในภายหลังอย่างน้อย ๑๒๕ ปี จึงถูกใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย โดยเป็นจุดที่ประกอบอาหาร

“เครื่องใช้” ของมนุษย์โบราณ บริเวณต้นลำน้ำชี ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี

#### ๑. ภาชนะดินเผา

ภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒ ทั้งหมดเป็นภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา (Earthenware) เช่นเดียวกับแหล่งโบราณคดีที่มีอายุร่วมสมัยกันในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง อาทิ แหล่งโบราณคดีโนนบ้านนางแดดเหนือ ผลจากการขุดค้นบริเวณหลุมขุดค้นที่ ๑ และ ๓ พบหม้อดินเผาเนื้อดินธรรมดาสภาพเต็มใบ รวมแล้วกว่า ๘ ใบ โดยทุกใบตกแต่งด้วยวิธีการกดประทับลายเชือกทาบ และผิวด้านนอกพบรอยเขม่าสีดำ สันนิษฐานว่าเป็นผลจากการควบคุมอุณหภูมิที่ไม่ทั่วถึงกันขณะผลิต จึงสันนิษฐานว่ามนุษย์ในช่วงเวลานั้นใช้วิธีการเผาด้วยเตาแบบสมุ (Bonfires) ใช้อุณหภูมิอยู่ที่ ๖๐๐-๘๐๐ องศาเซลเซียส

โดยนำภาชนะที่ตากแห้งแล้วไปกองเรียงกันไว้กลางแจ้ง นำอินทรียวตฤ อาทิ ใบไม้ กิ่งไม้ มูลสัตว์ตากแห้ง สุมไปบนภาชนะกองนั้น แล้วจุดไฟเผาพร้อมกันที่หลายๆใบ (พัชรี สาริกบุตร, ๒๕๓๐, น.๑๓๖-๑๓๗.)

ผลการศึกษาการตกแต่งชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา ส่วนต่างๆ จำนวนกว่า ๓,๑๓๖ ชิ้น น้ำหนักรวม ๕๐,๑๘๔ กรัม พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา ผิวเรียบ ไม่ตกแต่งลวดลายกว่าร้อยละ ๕๖.๗๙ รองลงมาตกแต่งด้วยวิธีการกดประทับลายเชือกทาบ มีปริมาณร้อยละ ๓๑.๓๕ ตกแต่งด้วยวิธีการทาน้ำดินสีแดง คิดเป็นร้อยละ ๕.๒๐ ตกแต่งด้วยวิธีรมดำ คิดเป็นร้อยละ ๔.๓๐ และตกแต่งด้วยวิธีการอื่น ๆ อาทิ ขูดขีด ขุดร่อง หรือปั้นแปะเส้น คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๖ ทั้งนี้รูปร่างภาชนะที่พบจากการขุดค้น ได้แก่ หม้อ ชาม และภาชนะทรงบาตร

ทั้งนี้ เทคนิคการตกแต่งภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒ เป็นเทคนิคการตกแต่งที่พบได้ทั่วไปในแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก อาทิ การกดประทับลายเชือกทาบ ซึ่งพบมากที่สุด และการทาน้ำดินสีแดง ซึ่งพบรองลงมา ดังนั้น เทคนิคการตกแต่งภาชนะดินเผาจึงอธิบายมิติการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนโบราณอื่นได้ไม่ชัดเจนนัก

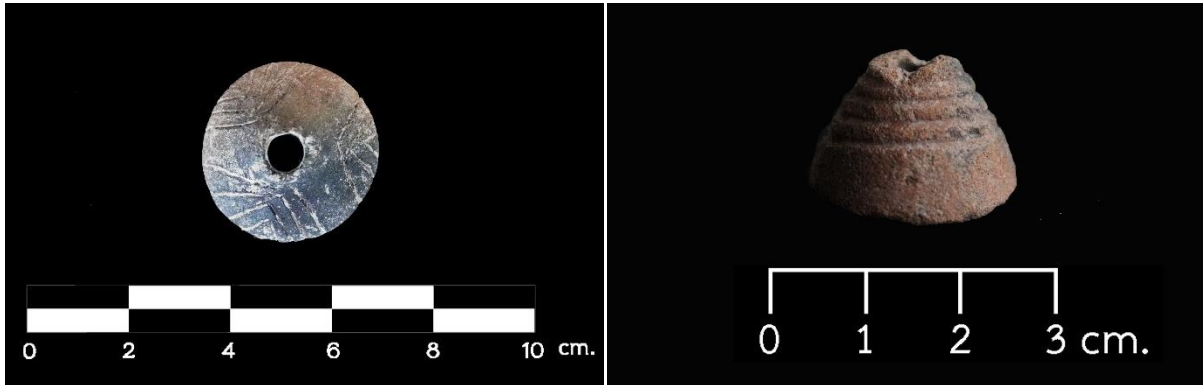


ภาพที่ ๑๑ ตัวอย่างหม้อดินเผาเนื้อดินธรรมดาก่อนประวัติศาสตร์ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี

## ๒. แวดินเผา

แวดินเผาเป็นอุปกรณ์สำคัญในการปั่นเส้นด้ายหรือเส้นใย โดยจะใช้เป็นตัวถ่วงน้ำหนัก เพราะแวงจะมีรูตรงกลางสำหรับเสียบแกน ปลายอีกด้านของแกนจะพันเข้ากับเส้นใย จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบ จำนวน ๑๓ ชิ้น และผลจากการปรับพื้นที่เพื่อเกษตรกรรม ส่งผลให้พบแวดินเผาบนผิวดินจำนวนมาก โดยแวดินเผาที่พบทุกชิ้นขึ้นรูปด้วยมือ มีลักษณะครึ่งวงกลม ทรงกรวยตัด หรือรูปลูกคิดเจาะรูตรงกลาง บางชิ้นพบร่องรอยการขูดขีดเพื่อตกแต่งลวดลายแล้วเผาด้วยอุณหภูมิต่ำกว่า ๑,๐๐๐ องศาเซลเซียส แวดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒ มีลักษณะ รูปร่างเหมือนกับแวดินเผาที่พบได้ทั่วไปจากแหล่งโบราณคดี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย การพบแวดินเผาสันนิษฐานว่ามนุษย์ในช่วงเวลานั้น เรียนรู้และ

รู้จักการผลิตเครื่องนุ่งห่มร่างกายด้วยกรรมวิธีการถักทอแล้ว โดยการใช้แหวดินเผาเพื่อดึงเส้นด้ายเป็นเส้นปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน



ภาพที่ ๑๒ (ซ้าย) แหวดินเผาที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒ (ขวา) แหวดินเผาที่พบจากการสำรวจแหล่งโบราณคดีโนนกกอก หลวงศิริ ตำบลหนองบัวแดง

### ๓. กระจุนดินเผา

ผลจากการขุดค้นพบกระจุนดินเผาสภาพสมบูรณ์ มีลักษณะเป็นก้อนดินทรงกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเฉลี่ย ๑- ๕ เซนติเมตร จำนวนทั้งสิ้น ๒๗ เม็ด เฉพาะบริเวณหลุมขุดค้นที่ ๑ และ ๓ ซึ่งพบชิ้นส่วนกระจุนสัตว์เป็นจำนวนมาก จึงสันนิษฐานว่าเป็นอุปกรณ์ที่ใช้คู่กับคันกระสุนหรือหน้าไม้



ภาพที่ ๑๓ ตัวอย่างกระจุนดินเผาที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒

“เครื่องประดับ” ของมนุษย์โบราณ บริเวณต้นลำน้ำชี ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี สะท้อนความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณภายนอกภูมิภาค

### ๑. ลูกปัดแก้ว

จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒ พบลูกปัดแก้ว รวมทั้งสิ้น ๒๙ เม็ด สามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

#### ๑.๑ ลูกปัดแก้วใส พบจำนวน ๒ สี ดังนี้

๑) สีฟ้า รูปทรงกลม จำนวน ๑ เม็ด รูปทรงถังเบียร์ จำนวน ๔ เม็ด และรูปทรงเกือบกลม จำนวน ๑ เม็ด

๒) สีน้ำเงิน รูปทรงถังเปียร์ จำนวน ๑๐ เม็ด รูปทรงเกือบกลม จำนวน ๔ เม็ด และรูปทรงกระบอก จำนวน ๔ เม็ด

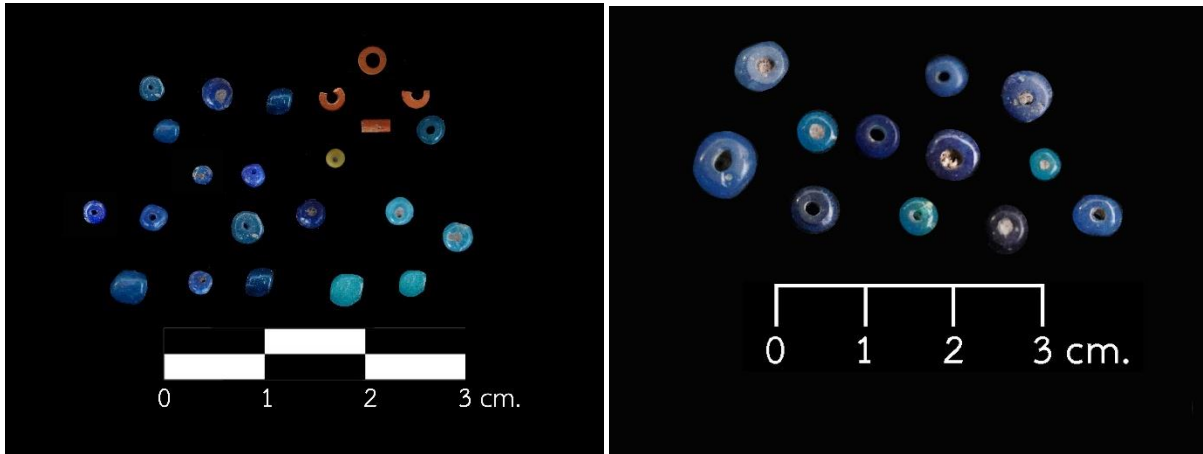
### ๑.๒ ลูกปัดแก้วทึบ พบจำนวน ๒ สี ดังนี้

๑) สีส้ม รูปทรงวงแหวน จำนวน ๓ เม็ด รูปทรงกระบอก จำนวน ๑ เม็ด

๒) สีเหลือง รูปทรงถังเปียร์ จำนวน ๑ เม็ด

สำหรับลักษณะสีและรูปทรงของลูกปัดที่พบจากการขุดค้นมีลักษณะเหมือนกับลูกปัดแก้วที่พบจากการสำรวจในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง อาทิ ๑) โนนนางรัตน์ บ้านนาแม่ปู ๒) โนนหม่า บ้านโนนหม่า ๓) โนนผู้ใหญ่สิริกร บ้านโนนสำราญ ๔) โนนส้มโฮง บ้านห้วยหว่า ๕) โนนเปื่อย บ้านลาดวังม่วง ๖) โนนบ้านโสกริง บ้านโสกริง โดยทุกแหล่งกำหนดอายุสมัยอยู่ในวัฒนธรรม ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก

ลูกปัดแก้วที่พบสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนโบราณต่างภูมิภาค เพราะลูกปัดแก้วมีแหล่งผลิตใกล้ที่สุดอยู่ในคาบสมุทรภาคใต้ของไทย สำหรับลูกปัดหินคาร์เนเลียนและลูกปัดหินอาร์เกตต้องนำเข้าจากอินเดียเท่านั้น (กรมศิลปากร, ๒๕๔๔, น.๔๔-๔๖.)



ภาพที่ ๑๔ (ซ้าย) ตัวอย่างลูกปัดแก้วที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหิน ๒ (ขวา) ลูกปัดแก้วที่พบจากแหล่งโบราณคดีโนนเปื่อย บ้านลาดวังม่วง ตำบลหนองบัวแดง

### ๒. ต่างหูแก้ว

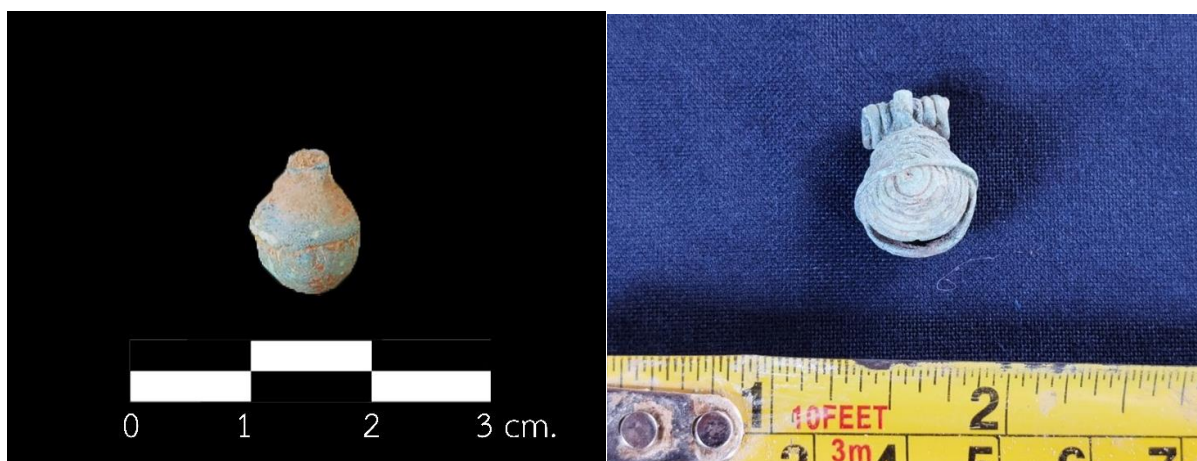
ผลจากการขุดค้นหลุมขุดค้นที่ ๑ พบต่างหูแก้วสีปลายแหลมรูปทรงคล้ายเขี้ยวสัตว์ จำนวน ๒ ชิ้น สภาพแตกหัก ผลจากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าเป็นต่างหูโดยพบเช่นกันที่แหล่งโบราณคดีโนนบ้านโสกริง



ภาพที่ ๑๕ (ซ้าย) ต่างหูแก้วสีฟ้าปลายแหลมที่พบจากการขุดค้น (ขวา) ต่างหูแก้วสีฟ้าปลายแหลมที่พบจากแหล่งโบราณคดีโนนบ้านโสกริง

### ๓. กระจพรรวนสำริด

กระจพรรวนสำริดที่พบจากแหล่งโบราณคดีโนนบ้านห้วยหัน ๒ ใช้เทคนิคการขึ้นรูปด้วยเส้นขี้ผึ้ง ซึ่งเป็นเทคนิควิธีการเดียวที่ใช้ผลิตกระดิ่งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย และหล่อด้วยวิธีสูญเสียขี้ผึ้ง (Lost wax casting) ผลการขุดค้นจากหลุมขุดค้นที่ ๑ พบกระจพรรวนสำริดลูกเดียว จำนวน ๑ ลูก มีลักษณะห้วงที่เกิดจากเส้นโลหะกลมเรียงกัน บริเวณครึ่งบนของลำตัวที่ติดกับรูร้อยเชือก มีส่วนประดับที่มีลายเส้นกลมตามคาตตามแนวนอนทับครึ่งล่างของลำตัวที่มีลายเส้นกลมขนาดเป็นรูปก้นหอย หรือรูปแบบ R๑-b<sup>๑</sup> จากการสำรวจโนนบ้านห้วยหัน ๒ ก็พบลูกกระจพรรวนเดียว ที่มีลักษณะคล้ายกับลูกกระจพรรวนสำริด รูปแบบ R๑-a คือรูร้อยเชือก มีลักษณะเป็นทรงกระบอกยาว มีลายเส้นขดพันตามแนวตั้งขนานกันไปตลอดแนว ลำตัวมีลายเส้นกลมขนาดเป็นรูปก้นหอยเพียงลายเดียว คาตด้วยเส้นโลหะแบนในแนวนอนหนึ่งเส้น คล้ายกับลูกกระจพรรวนสำริดรูปแบบ R๔-d ด้วยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวัตถุที่สำคัญอย่างทองแดง และมีชุมชนโบราณขนาดใหญ่กระจายหลายแห่ง จึงพบการใช้กระดิ่งและกระจพรรวนสำริดที่มีรูปแบบใกล้เคียงกัน และมีความหนาแน่นมากกว่าพื้นที่อื่นๆในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก อย่างชัดเจน (ณัฐฐา ชื่นวัฒนา, ๒๕๔๙)



ภาพที่ ๑๖ (ซ้าย) กระจพรรวนสำริดลูกเดียว รูปแบบ R๑-b ที่พบจากการขุดค้น (ขวา) กระจพรรวนสำริดลูกเดียวที่มีลักษณะคล้ายกับลูกกระจพรรวนสำริด รูปแบบ R๑-a และ R๔-d ที่พบจากการสำรวจโนนบ้านห้วยหัน ๒

### สรุป

จากหลักฐานที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี บริเวณพื้นที่อำเภอนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าไปกว่ายุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบพบว่า ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก พบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์โบราณ กว่า ๓๒ แหล่ง

ผลการศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการสำรวจ และขุดค้นทางโบราณคดี จึงสันนิษฐานได้ว่ามนุษย์ในพื้นที่นี้ดำรงชีพด้วยวิถีเกษตรกรรมและหาของป่าล่าสัตว์ โดยมีใบมีดเหล็กและขวานหินขัดเป็นอุปกรณ์การล่า รู้จักและผลิตเครื่องนุ่งห่มเพราะพบแวดดินเผาเป็นจำนวนมาก ตลอดจนมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆทั้งในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาค โดยอ้างอิงจากรูปแบบและการตกแต่งภาชนะดินเผา ตลอดจนเครื่องประดับอย่างลูกปัดประเภทต่างๆที่พบซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่นำมาจากพื้นที่อื่นโดยทั้งสิ้น

<sup>๑</sup> เป็นการกำหนดรูปแบบกระจพรรวนสำริดที่พบในประเทศไทยที่จัดทำขึ้น โดย ณัฐฐา ชื่นวัฒนา อ่านเพิ่มเติม สารนิพนธ์ เรื่อง กระดิ่งและกระจพรรวนสำริดยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยในประเทศไทย ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.



นัทธมน ภูรีพัฒน์พงศ์ อารยา เสงี่ยมพงศ์ และคณะ. “การประเมินส่วนสูงของคนไทยในปัจจุบัน จากความยาวของกระดูกยาว”. ตำรงวิชาการ ๑๑,๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๕).

พัชรี สาริกบุตร. คำสอนประกอบการบรรยาย รายวิชา เทคโนโลยีสมัยโบราณ. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๓๐. อัดสำเนา.

สายใจ กองเพชร, รองศาสตราจารย์ นสพ.ดร., อาจารย์ประจำคณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๖.

วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ ออยุธยา. รายงานผลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านนางแดดเหนือ ตำบลวังชมพู อำเภอนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา.

ศิริพันธุ์ ตาบเพ็ชร์ และคณะ. โบราณคดีสำหรับเยาวชน เล่ม ๓ เครื่องประดับสมัยแรกเริ่มในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๖๔.

### สัมภาษณ์

สายใจ กองเพชร, รองศาสตราจารย์ นสพ.ดร., อาจารย์ประจำคณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๖

## แหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ<sup>๑</sup>

ฉันทวรรณ วรรณโพธิ์พร<sup>๒</sup>

ด้วยปีงบประมาณ ๒๕๖๔ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ได้ดำเนินโครงการอ่างเก็บน้ำลำน้ำชีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (โครงการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดีและขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยง ในพื้นที่ห้วยงานและอ่างเก็บน้ำยางนาดี) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลสภาพปัจจุบันของแหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรม แหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานที่อยู่ในพื้นที่โครงการฯ รวมไปถึงการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่เสี่ยง

ภายใต้โครงการดังกล่าว กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ได้ดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว บ้านคลองไผ่งาม หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ระหว่างวันที่ ๑๗ ถึง ๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๔ ผู้เขียนขอเสนอผลการดำเนินงานดังนี้

### ตำแหน่งที่ตั้งและสภาพปัจจุบันของแหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว (ดอนแก้ว, หนองเกาะแก้ว) ตั้งอยู่ที่ดินกรรมสิทธิ์ของนายสมพงษ์ จารนัย บ้านคลองไผ่งาม หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พิกัดยูทีเอ็ม (ระบบ WGS-๘๔) <sup>๔๗</sup> PRT ๐๘๐๘๖๐๕ E / <sup>๑๗</sup>๔๔๔๙๐ N มีลักษณะภูมิประเทศเป็นโนนหรือโคกล้อมรอบด้วยที่ราบลุ่ม ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่เกษตรกรรม จากสภาพดังกล่าวจึงเปรียบได้ว่าเนินดินแห่งนี้เป็น “เกาะ” อยู่ท่ามกลางพื้นที่ราบเนินดินมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๗๕ เมตร สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑๙๕ เมตร ทางทิศใต้ของแหล่งมีคลองไผ่งาม ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำชีไหลผ่าน



ภาพที่ ๑ สภาพทั่วไปบริเวณแหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว

<sup>๑</sup> ปรับปรุงจาก วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ ออยุธยา และฉันทวรรณ วรรณโพธิ์พร. รายงานเบื้องต้น การขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณแปลงที่ดินนายสมพงษ์ จารนัย โฉนดที่ดินเลขที่ ๒๕๖๗๙ หมู่ที่ ๔ บ้านคลองไผ่งาม ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. เอกสารอำนวยการ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา, ๒๕๖๔.

<sup>๒</sup> นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา



ภาพที่ ๒ แท่นหินทรายบดยาที่พบจากการปรับพื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมบริเวณแหล่งโบราณคดี

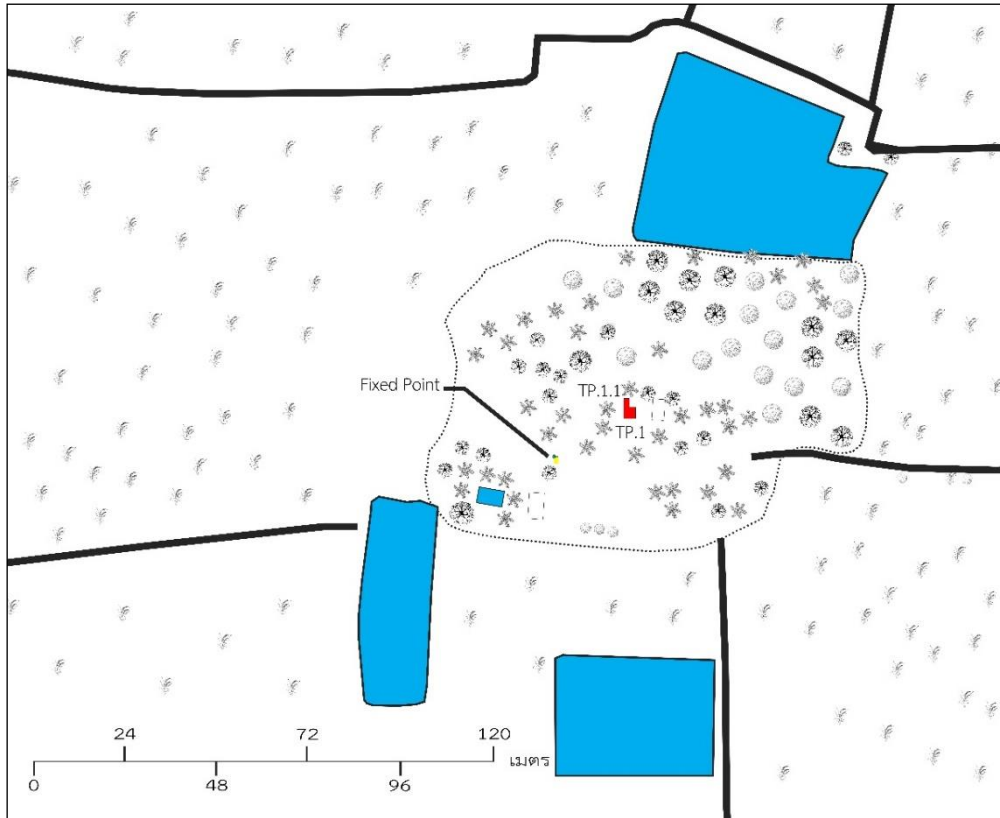
### การดำเนินงานทางโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้พบจากการสำรวจโดยนางสาวสุภาวดี อินทรประเสริฐ นักโบราณคดีชำนาญการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา และคณะ ภายใต้โครงการอ่างเก็บน้ำลำน้ำชีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (โครงการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดีและชุดค้นทางโบราณคดี เพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมในพื้นที่เสี่ยง ในพื้นที่ห้วยงานและอ่างเก็บน้ำยางนาดี) ในวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๔ จากการสำรวจพบชิ้นส่วนภาชนะดินเผากระจายตัวตามผิวดิน และแท่นหินทรายบดยา ซึ่งพบจากการปรับพื้นที่เพื่อการเกษตรบริเวณแหล่ง ปัจจุบันเก็บไว้ที่ศาลเจ้าบริเวณเดียวกัน

ระหว่างวันที่ ๑๗ ถึง ๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๔ นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา และคณะ ดำเนินการชุดค้นทางโบราณคดี บริเวณกลางโนน จำนวน ๑ หลุม ขนาด ๓ x ๓ เมตร เรียกชื่อว่า หลุมชุดค้นที่ ๑ (TP.๑) ระหว่างดำเนินงานได้ชุดขยายบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหลุม เรียกชื่อว่า หลุมชุดค้นที่ ๑.๑ (TP.๑.๑) กำหนดจุดอ้างอิงมาตรฐาน (fixed point) บริเวณศาลเจ้า



ภาพที่ ๓ การชุดค้นทางโบราณคดี



แผนผังที่ ๑ แสดงขอบเขตแหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว และตำแหน่งหลุมขุดค้นทางโบราณคดี

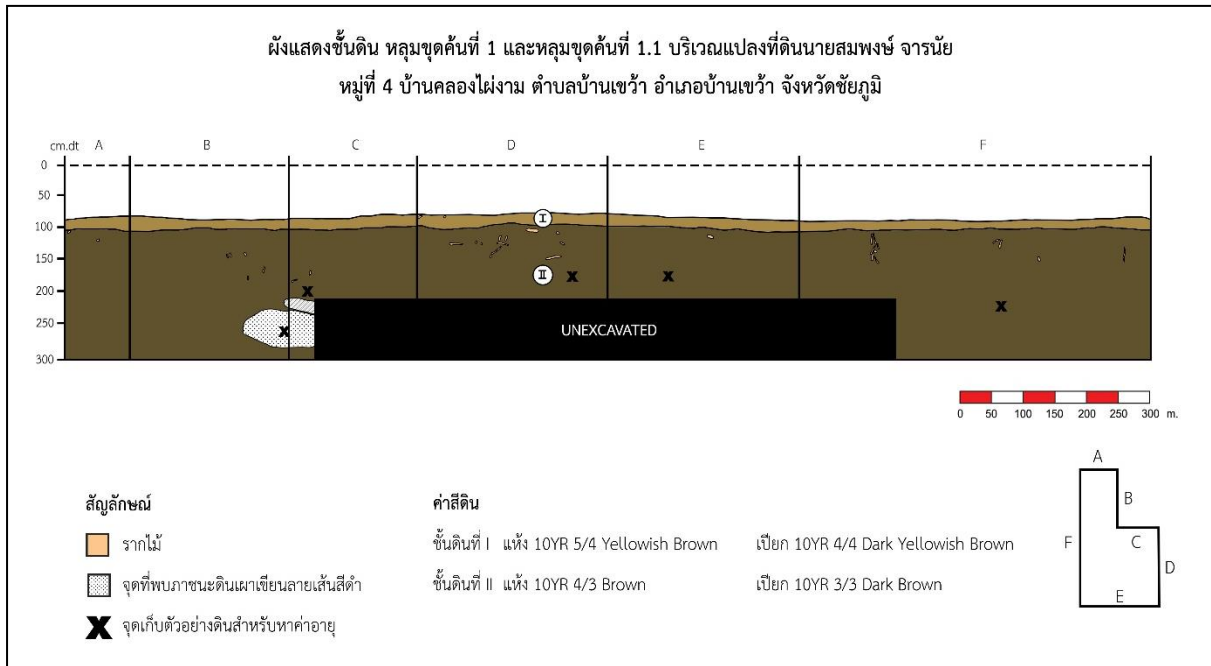
## หลักฐานทางโบราณคดี

### ชั้นทับถมทางโบราณคดี

ชั้นทับถมที่ ๑ ความลึกเฉลี่ย ๑๐๐ cm.dt. / ๑๐ cm.s. เป็นต้นไปเป็นชั้นทับถมที่มีกิจกรรมของมนุษย์ โดยอาจแบ่งเป็น ๒ ชั้นดินตามที่ปรากฏร่องรอยพื้นหินทรายขนาดใหญ่เกือบเต็มพื้นที่หลุมขุดค้นที่ ๑ ซึ่งพบตั้งแต่ระดับความลึก ๒๑๐ cm.dt. / ๑๑๐ cm.s. โดยเหนือพื้นหินทรายพบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในประเทศไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ พบหลักฐานที่สามารถบอกอายุสมัยได้ (diagnostic artifacts) ได้แก่ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เคลือบน้ำเคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตาในจังหวัดบุรีรัมย์

สำหรับชั้นทับถมใต้พื้นหินทราย พบหลักฐานเป็นชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา โดยไม่ปรากฏชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เคลือบน้ำเคลือบ เฉกเช่นที่ปรากฏเหนือพื้นหินทราย ขณะที่ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาที่พบ มีเนื้อดินที่ค่อนข้างหยาบกว่าที่พบเหนือพื้นหินทราย แสดงถึงวัฒนธรรมหรืออายุสมัยที่แตกต่างกัน โดยกำหนดอายุเบื้องต้นว่ามีอายุในช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย สมัยเหล็ก ประมาณ ๒,๕๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว

ชั้นทับถมที่ ๒ ตรงกับพื้นที่ใช้งานสมัยปัจจุบัน ความหนาเฉลี่ย ๑๐ เซนติเมตร องค์ประกอบของดินเป็นดินร่วนเนื้อละเอียด มีเศษวัชพืชและรากไม้ พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนน้อย



### โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาเกือบเต็มใบหรือชิ้นส่วนภาชนะดินเผา

ภาชนะดินเผา (pottery) เป็นประดิษฐกรรมของมนุษย์ที่ผลิตขึ้นโดยการนำดิน หรือ ดิน หินทราย แร่ธาตุต่าง ๆ มาผสมกับน้ำ จากนั้นขึ้นรูปเป็นรูปทรงตามที่ต้องการแล้วนำไปเผาเพื่อให้แข็งตัว โดยแต่เดิมนั้นเป็นวัตถุที่ใช้สำหรับบรรจุของเหลวหรือของแข็งสำหรับการบริโภคหรือเก็บสะสมอาหาร (พัชรี สาริกบุตร ๒๕๒๓: ๘๙) โดยหากพบในรูปแบบชิ้นส่วนที่แตกหักหรือไม่สมบูรณ์จะเรียกว่า ชิ้นส่วนภาชนะดินเผา (sherd)

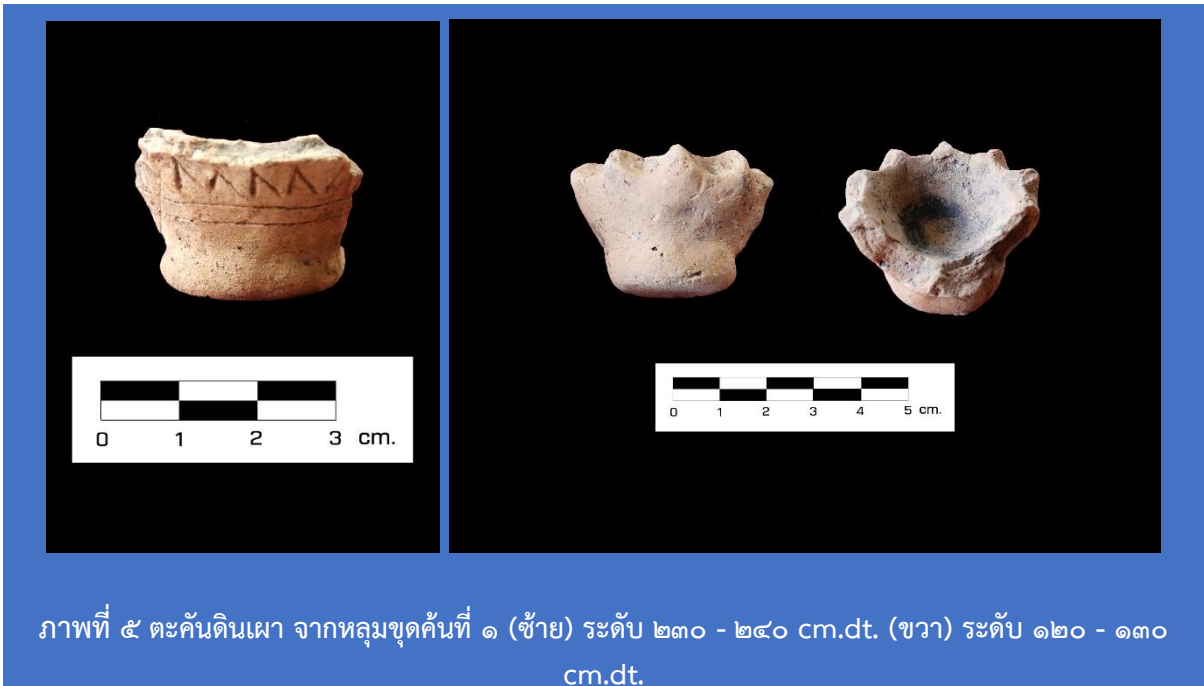
#### ๑) ภาชนะดินเผาเกือบเต็มใบ

ภาชนะดินเผาเกือบเต็มใบที่พบจากการขุดค้นมีจำนวน ๔ ชิ้น แบ่งเป็นภาชนะดินเผาเนื้อดินที่ตกแต่งด้วยวิธีเขียนลายเส้นสีดำในแนวตั้ง รูปทรงไหปากผายออก พบบริเวณผนังหลุมขุดค้นที่ ๑.๑ ด้านตะวันออกเฉียงใต้ต่อเนื่องกับหลุมขุดค้นที่ ๑ และตะคันดินเผา พบทั้งแบบผิวเรียบ ไม่ตกแต่ง และแบบที่ตกแต่งด้วยวิธีการขูดขีด

- ภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา ทรงไห ปากผายออก ตกแต่งด้วยวิธีเขียนลายเส้นสีดำในแนวตั้ง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางปาก ๑๑ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางก้น ๗ เซนติเมตร ความสูง ๑๕.๕ เซนติเมตร และหนา ๐.๕ เซนติเมตร จากการทบทวนประวัติศาสตร์การศึกษาทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ยังไม่มีข้อมูลการพบภาชนะดินเผาในรูปแบบดังกล่าว

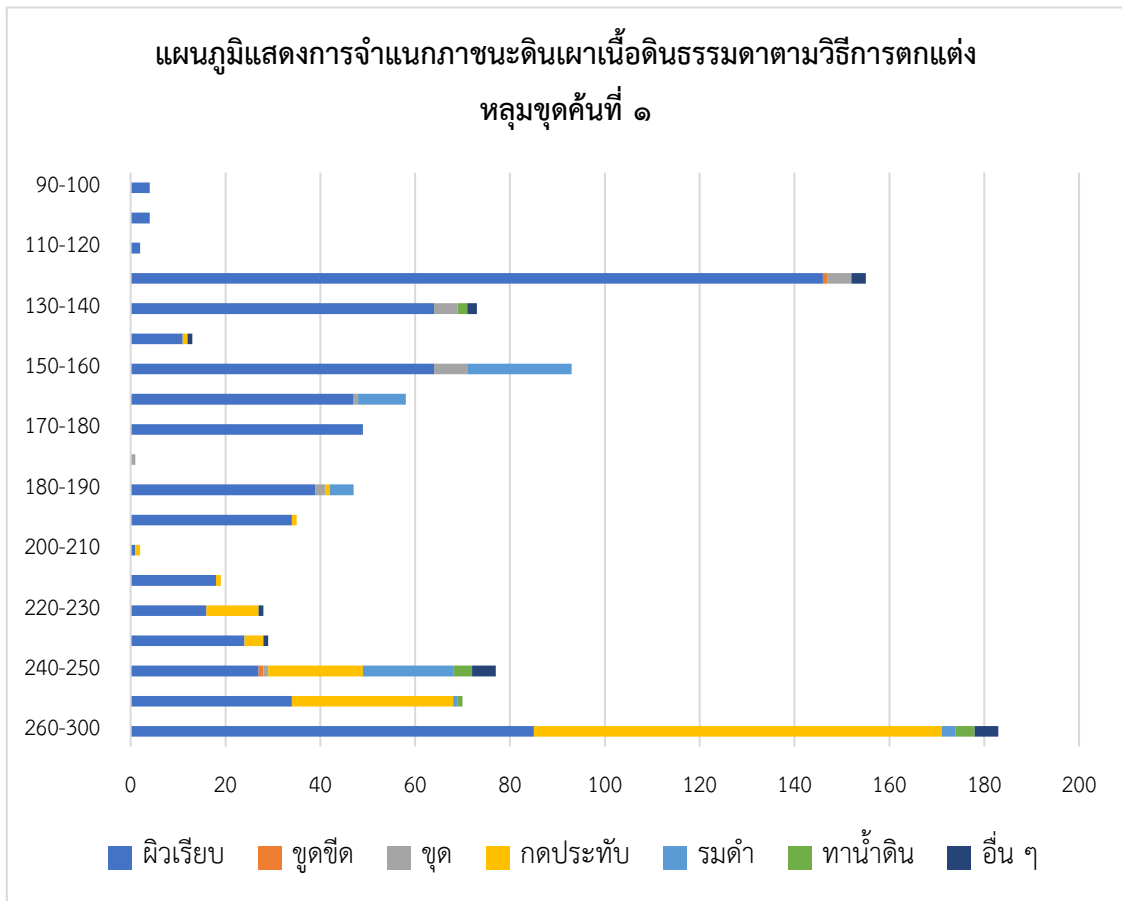


- ตะคันดินเผา เป็นภาชนะดินเผาขนาดเล็ก รูปร่างคล้ายถ้วยหรือจานขนาดเล็ก ใช้ใส่น้ำมันและไส้สำหรับจุดไฟ (กรมศิลปากร ๒๕๕๐: ๒๐๙) เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ - ๕ เซนติเมตร ความหนา ๐.๕ - ๐.๙ เซนติเมตร โดยพบเหนือพื้นหินทรายจำนวน ๒ ชั้น และได้พื้นหินทรายจำนวน ๑ ชั้น

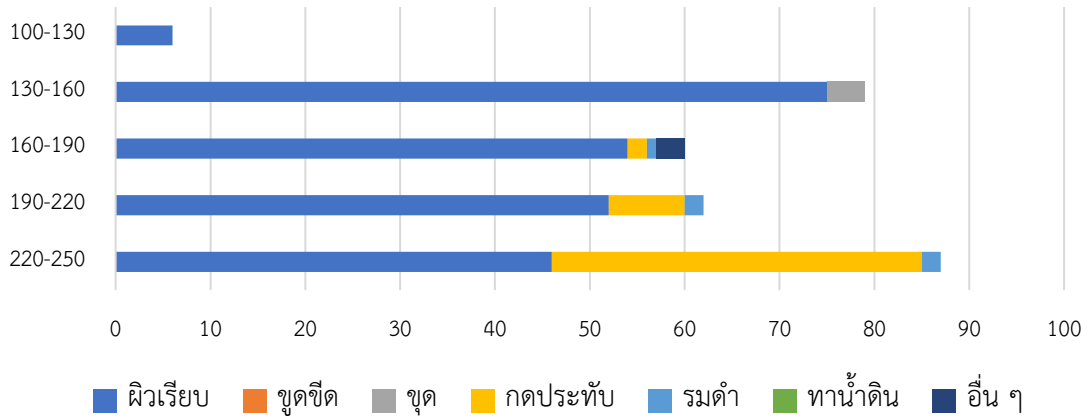


## ๒) ชั้นส่วนภาชนะดินเผา

ชั้นส่วนภาชนะดินเผาที่พบสามารถจัดจำแนกตามเนื้อดินออกเป็น ๓ ชนิดคือ เนื้อดินธรรมดา (earthenware) เนื้อแกร่ง (stoneware) และเนื้อกระเบื้อง (porcelain) โดยชนิดเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจะพบเฉพาะระดับที่อยู่เหนือแผ่นพื้นหินทรายขึ้นมาเท่านั้น ขณะที่ใต้แผ่นพื้นหินทรายพบเฉพาะชนิดเนื้อดินธรรมดาเท่านั้น ขณะที่รูปแบบการตกแต่งพบทั้งแบบผิวเรียบ ไม่ตกแต่ง ลายขีด ลายกดประทับ รมดำ ทาน้ำดิน และการตกแต่งด้วยรูปแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะรูปแบบที่ตกแต่งด้วยวิธีกดประทับลายเชือกทาบมีจำนวนมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ขณะที่คุณภาพของเนื้อภาชนะมีความหยากกว่าระดับชั้นทับถมเหนือพื้นหินทราย แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่แตกต่างกัน



แผนภูมิแสดงการจำแนกภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาตามวิธีการตกแต่ง  
กลุ่มชุดคันที่ ๑.๑



ภาพที่ ๗ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา ตกแต่งด้วยการกัดประทับลายเชือกทาบ จากกลุ่มชุดคันที่ ๑ (ซ้าย) ระดับ ๒๒๐ - ๒๓๐ cm.dt. (ขวา) ระดับ ๒๕๐ - ๒๖๐ cm.dt.



ภาพที่ ๘ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เคลือบน้ำเคลือบสีน้ำตาลแบบเขมร จากกลุ่มชุดคันที่ ๑ ระดับ ๑๒๐ - ๑๓๐ cm.dt.

## โบราณวัตถุประเภทดินเผา

โบราณวัตถุประเภทดินเผาในที่นี้ หมายถึงโบราณวัตถุที่ทำจากวัสดุดินเผา แต่ไม่หมายรวมถึงภาชนะดินเผาหรือชิ้นส่วนภาชนะดินเผา ซึ่งได้กล่าวไว้ในหัวข้อก่อนหน้า จากการขุดค้นครั้งนี้สามารถจำแนกโบราณวัตถุประเภทดินเผาได้ ๒ กลุ่มคือ อิฐหรือดินเผาไฟ และชิ้นส่วนด้ามจับหินดู

๑) อิฐหรือดินเผาไฟ เป็นวัตถุที่มีลักษณะเป็นก้อนดินสีส้ม ขนาดไม่สม่ำเสมอ จึงสรุปได้ยากกว่าเป็นชิ้นส่วนอิฐที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมหรือไม่ อย่างไรก็ตามก็ตีแหล่งโบราณคดีบ้านส้มโอง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของพื้นที่ขุดค้นแห่งนี้ประมาณ ๓.๘ กิโลเมตร ก็พบอิฐหรือดินเผาไฟในลักษณะเดียวกัน (นภสินธุ์ บุญล้อม ๒๕๖๐)



๒) ชิ้นส่วนด้ามจับหินดู หินดู (clay anvil) เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับขึ้นรูปภาชนะ โดยใช้ดินภายในภาชนะขณะขึ้นรูป (กรมศิลปากร ๒๕๕๐: ๕๔๐) โดยชิ้นส่วนที่พบนั้นเป็นส่วนของด้ามจับ พบ ๑ ชิ้น จากหลุมขุดค้นที่ ๑ ความลึก ๒๖๐ - ๓๐๐ cm.dt.

## โบราณวัตถุประเภทโลหะ

โบราณวัตถุประเภทโลหะ ได้แก่ ตะกรัน (slag, smelting slag) ซึ่งเป็นวัตถุที่เหลือจากกระบวนการถลุงโลหะ มีลักษณะเป็นรูปพูน ประกอบด้วยธาตุและสารต่าง ๆ ที่อยู่ในสินแร่ (กรมศิลปากร ๒๕๕๐: ๒๐๔) จากการขุดค้นพบตะกรันโลหะจำนวน ๒ ชิ้น โดยพบจากหลุมขุดค้นที่ ๑ ความลึก ๒๑๐ - ๒๒๐ cm.dt. และหลุมขุดค้นที่ ๑.๑ ความลึก ๑๓๐ - ๑๖๐ cm.dt.

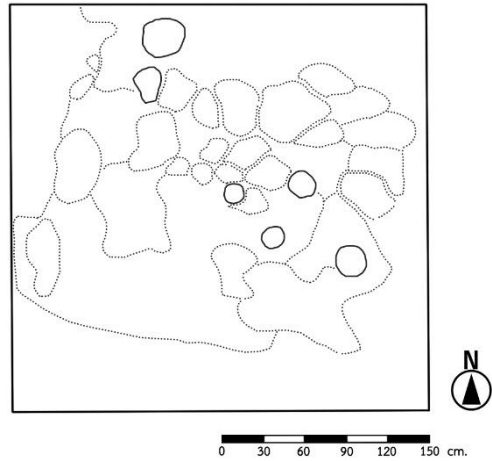


ภาพที่ ๙ ตะกรันโลหะ (ซ้าย) จากหลุมขุดค้นที่ ๑ ระดับ ๒๑๐ - ๒๒๐ cm.dt.  
(ขวา) จากหลุมขุดค้นที่ ๑.๑ ระดับ ๑๓๐ - ๑๖๐ cm.dt.

### พื้นหินทรายมีร่องรอยหลุมทรงกระบอก

ที่ระดับ ๒๑๐ cm.dt. / ๑๑๐ cm.s. พบหลักฐานที่น่าสนใจคือพื้นหินทรายสีแดง ลักษณะเป็นแผ่นเกือบเต็มพื้นที่ขุดค้น มีหลุมทรงกระบอก ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นหลุมเสาไม้ อาจเป็นเสาอาคารหรือเสาไม้สำหรับปักเพื่อพิธีกรรมบางอย่าง หลุมที่พบไม่ได้มีรูปแบบที่ชัดเจน แต่สิ่งที่น่าสนใจคือแผ่นพื้นดังกล่าวมิใช่แผ่นพื้นที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ จากการขุดตัดบริเวณกริดทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (NWQ) พบว่าแผ่นพื้นดังกล่าวมีความหนาเฉลี่ย ๑๐ เซนติเมตร และได้แผ่นหินยังพบหลักฐานทางโบราณคดีต่อเนื่องลงไป แสดงให้เห็นว่าแผ่นพื้นหินทรายเป็นสิ่งที่มนุษย์ในอดีตสร้างขึ้น หากทว่าด้วยข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบันยังไม่สามารถให้ความกระจ่างชัดถึงกิจกรรมในพื้นที่ดังกล่าวได้

การขุดหลุมรูปวงกลมนี้ยังพบได้ที่บริเวณทิศตะวันออกของโบราณสถานกู๋บ้านกุดยาง (กู๋แดง) ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ มีลักษณะเป็นลานหินทราย บนลานมีหลุมทรงกระบอกกลมจำนวน ๒๙ หลุม จากตำแหน่งที่อยู่ในแนวแกนเดียวกับโบราณสถานกู๋บ้านกุดยาง ซึ่งเป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมเขมร จึงนำไปสู่การสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นหลุมเสาของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างไม้ หรือเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมหรือกิจกรรมบางอย่าง (สมเดช สีสามโนธรรม ๒๕๖๒: ๒๘ - ๔๒) นอกจากนี้ยังพบว่าหลุมทรงกระบอกลักษณะดังกล่าวยังปรากฏในแหล่งโบราณคดีที่ไม่พบศาสนสถาน เช่น โบราณสถานหลุมเมือง ตำบลหนองโพน อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี (เรื่องเดียวกัน) และแหล่งโบราณคดีบ้านโคกส้มพันธ์ อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว (สิขรินทร์ ศรีสุวิธานนท์ ๒๕๖๒: ๔๕ - ๕๕) แหล่งโบราณคดีทั้งสองแห่งเป็นการเจาะหลุมทรงกระบอกบนลานศิลาแลง ขณะที่หลักฐานจากการขุดค้นนั้นเป็นลานหินทราย ทั้งนี้ น่าสนใจว่าแหล่งโบราณคดีเกาะแก้ว เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีกิจกรรมที่เกิดขึ้นก่อนการสร้างพื้นหินทรายดังกล่าวด้วย กำหนดอายุตัวอย่างดินที่เก็บจากระดับใต้พื้นหินทรายได้ค่าอายุ  $๒,๐๑๙ \pm ๑๒๕$  ปีมาแล้ว (นันทรัตน์ นิรมสุวรรณ ๒๕๖๔) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นชั้นวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก ขณะที่เหนือระดับพื้นหินทรายพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเขมร กำหนดอายุเชิงเทียบประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ (๑,๐๐๐ - ๘๐๐ ปีมาแล้ว)



ภาพที่ ๑๐ พื้นหินทรายมีหลุมทรงกระบอก



ภาพที่ ๑๑ สภาพและความหนาของพื้นหินทรายแดง ซึ่งมีความหนาเฉลี่ย ๑๐ เซนติเมตร ถ่ายจากผนังกริดย่อย NWQ ด้านทิศใต้



ภาพที่ ๑๒ สภาพและความหนาของพื้นหินทรายแดง ซึ่งมีความหนาเฉลี่ย ๑๐ เซนติเมตร ถ่ายจากผนังกริดย่อย NWQ ด้านทิศตะวันออก



ภาพที่ ๑๓ ลานหินทรายมี  
หลุมทรงกระบอกบริเวณทิศ  
ตะวันออกของโบราณสถาน  
กู๋บ้านกุดยาง (กู๋แดง)

จากการขุดค้นในพื้นที่แหล่งโบราณคดีเกาะแก้วพบหลักฐานที่น่าสนใจ โดยเฉพาะแผ่นพื้นหินทราย ที่ค้นระหว่างชั้นวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเขมร กับยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก โดยขณะนี้ ยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าแผ่นพื้นหินทรายดังกล่าวมีบริบทหน้าที่ใช้งานอย่างไร สมควรที่จะมีการศึกษาเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีอื่นต่อไป ขณะที่การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีเบื้องต้น พบว่าโบราณวัตถุที่พบ สามารถเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ใกล้เคียง อาทิ แหล่งโบราณคดีบ้านส้มโฮง ซึ่งพบหลักฐานทางโบราณคดีที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะการพบเศษอิฐหรือดินเผาไฟจำนวนมาก การศึกษาเปรียบเทียบอาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในหน้าที่ใช้งานของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้มากยิ่งขึ้น

### บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. ศัพนานุกรมโบราณคดี. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.

นนทรัตน์ นิมสุวรรณ. รายงานผลการหาค่าด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน (Thermoluminescence dating: TL) ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีเพื่อประกอบโครงการขุดค้นเขื่อนลำน้ำชีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๔.

นภสินธุ์ บุญล้อม. รายงานการตรวจสอบการพบหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์และโบราณวัตถุ หมู่ที่ ๑๓ บ้านส้มโฮง ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. เอกสารอัดสำเนา. สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา, ๒๕๖๐.

พัชรี สาริกบุตร. เทคโนโลยีสมัยโบราณ (Primitive Technology): เครื่องมือหิน งานโลหะ เครื่องปั้นดินเผา แก้วและลูกปัดแก้ว. เอกสารอัดสำเนา. นครปฐม: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓.

สมเดช ลีลามโนธรรม. “ปราสาทกู๋บ้านกุดยาง จังหวัดชัยภูมิ.” ศิลปากร ๖๒, ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): ๒๘ - ๔๒.

สิทธิรินทร์ ศรีสุวิธานนท์. “หลักฐานทางโบราณคดีจากแหล่งโบราณคดีบ้านโคกส้มพันธ์ อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว.” ศิลปากร ๖๒, ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): ๔๔ - ๕๕.

## ข้อมูลใหม่ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีจากการขุดค้น ณ วัดกุสุวรรณวนาราม

วีระชาติ พงศ์ชนะ<sup>๑</sup>

### ที่ตั้ง

วัดกุสุวรรณวนาราม บ้านม่วง ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ พิกัดทางภูมิศาสตร์ ละติจูด ๑๕°๕๑'๒๘.๔๓"น ลองจิจูด ๑๐๒° ๑' ๔๘.๘๖" ตะวันออก พิกัด UTM ๔๘ P ๑๘๑๙๑๕ ม. ตะวันออก ๑๗๕๕๔๗๑ ม. เหนือ (แผนที่ทหาร ระวังจังหวัดชัยภูมิ ๕๔๔๐ IV L ๗๐๑๘)

### สภาพพื้นที่สัมพัทธ์

ด้านเหนือ จดบ้านม่วง ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำนาและพื้นที่แหล่งที่อยู่อาศัย มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๕๙ ผ่านในแนวตะวันออก-ตะวันตก ห่างจากวัดกุสุวรรณวนารามประมาณ ๖๔๐ เมตร

ด้านใต้ จดบ้านกุดสงว ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำนา มีทางหลวงชนบทหมายเลข ๓๐๐๙ ผ่านในแนวตะวันออก-ตะวันตก ห่างจากวัดกุสุวรรณวนารามประมาณ ๑,๑๐๐ เมตร มีลำน้ำสาธารณประโยชน์ ห้วยหนองหอย ไหลจากอ่างเก็บน้ำช่อระกา

ด้านตะวันออก จดบ้านโพธิ์ใหญ่ ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำนา ปรากฏร่องรอยของสระน้ำโบราณ กว้าง ๑๗๐ เมตร ยาว ๒๕๐ เมตร มีคลองสาธารณประโยชน์ไหลผ่านด้านเหนือลงไปด้านใต้ อยู่ห่างจากวัดกุสุวรรณวนาราม ประมาณ ๑๐๐ เมตร มีลำน้ำสาธารณประโยชน์ ห้วยหนองหอย ห่างประมาณ ๗๘๐ เมตร ไหลมาจากอ่างเก็บน้ำช่อระกา

ด้านตะวันตก จดบ้านม่วง ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ลักษณะพื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยหรือชุมชน ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๑ สายทางต่างระดับสี่คิ้ว-เชียงคานเป็นทางหลวงแผ่นดินแนวเหนือ-ใต้ในทางตะวันตกของภาคอีสานที่เชื่อมต่อระหว่างภาคอีสานตอนใต้กับภาคอีสานตอนบน

### สภาพทั่วไปของพื้นที่

เป็นเนินดินสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๒๐๑ เมตร พื้นที่บริเวณโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑๘๕ เมตร เป็นที่ตั้งของวัดกุสุวรรณวนาราม ภายในวัดพบฐานรองรับรูปเคารพทำด้วยหินทราย ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมทำด้วยศิลาแลง เศษภาชนะดินเผากระจายในพื้นที่ ชิ้นส่วนเครื่องมือเหล็ก พระพุทธรูปอิริยาบถยืนและใบเสมาหินทราย

### หลักฐานทางโบราณคดีชิ้นสำคัญที่พบจากวัดกุสุวรรณวนาราม

๑. โบราณวัตถุทำจากหินทราย มีลักษณะเป็นแท่งหินทรายรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปรากฏร่องรอยการสลักเป็นรูปกลีบบัว มีลักษณะการใช้งานเป็นใบเสมาเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดี จำนวน ๒๐ ชิ้น/ใบ ทั้งเต็มใบและชำรุด ตัวอย่างโบราณวัตถุชิ้นสำคัญใบเสมาหินทราย สลักรูปช้างและมีจารึกด้านหลังอักษรแบบหลังปัลลวะ จำนวน ๔ บรรทัด กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ -๑๔ เนื้อหาโดยสังเขป กล่าวถึงการบูชา

<sup>๑</sup> นักโบราณคดีชำนาญการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

สละอาหารให้แก่สัตว์โลก การวาดรูปพระมุนีผู้ประเสริฐ การสะสมบุญเพื่อไปสู่พระนิพพาน กำหนดอายุจากรูปแบบของตัวอักษร

๒. โบราณวัตถุทำจากศิลาแลง มีลักษณะเป็นแท่งหินรูปสี่เหลี่ยม สันนิษฐานว่าเป็นชิ้นส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมโบราณสถานประเภทปราสาทในวัฒนธรรมเขมร ปัจจุบันทางวัดนำมาปักรวมกันไว้ในพื้นที่

๓. โบราณวัตถุทำจากหินทราย แผ่นผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเจาะช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า สันนิษฐานว่าเป็นฐานรองรับรูปเคารพสำหรับประดิษฐานภายในศาสนสถานประเภทปราสาทเนื่องในวัฒนธรรมเขมร

๔. โบราณวัตถุทำจากหินทราย สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปอิริยาบถยืนในวัฒนธรรมทวารวดี ส่วนศีรษะและส่วนล่างตั้งแต่ต้นขาหักหายไป เหลือเพียงส่วนลำตัว กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖

๕. โบราณวัตถุทำจากหินทราย มีลักษณะฐานชุกชีหรือฐานประดิษฐานรูปเคารพ จำนวน ๔ ฐาน มีลักษณะการสลักเป็นชุดฐานบัวคว่ำบัวหงาย



ภาพที่ ๑ ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นสำคัญที่พบภายในวัดกุสุวรรณาราม

### การขุดค้นทางโบราณคดี

#### การวางผังหลุมขุดค้นทางโบราณคดี

ภายหลังการถ่ายภาพวีซีดีและถ่ายภาพโบราณสถานก่อนการขุดแต่ง ดำเนินการวางผังหลุมขุดค้นทางโบราณคดีครอบคลุมพื้นที่ของหลุมขุดค้นโดยใช้ระบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสโดยลากเส้นแกนทิศ : เหนือ – ใต้ แบ่งช่วงเส้นแกนนอกเป็นช่วงละ ๑.๕๐ เมตร แล้วลากเส้นตามแนวแกนด้านตะวันออก – ด้านตะวันตก แบ่งเส้นแกนนอกเป็นช่วงละ ๑.๕๐ เมตร เช่นกัน เมื่อลากเส้นจากจุดที่แบ่งในแต่ละแกนตัดกันจะได้พื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดีเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๓ เมตร ยาว ๓ เมตร ครอบคลุมพื้นที่หลุมขุดค้น ตำแหน่งหลุมขุดค้นพิกัดมุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ๔๘ P ๑๘๑๙๒๔ ม. ตะวันออก ๑๗๕๕๔๖๒ ม. เหนือ

กำหนดจุดอ้างอิงตายตัว (fix point) พิกัด UTM ๔๘ P ๑๘๑๙๔๖ E ๑๗๕๕๔๗๙ N บริเวณฐานคอนกรีตอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป อยู่ห่างจากหลุมขุดค้นไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ๓๕.๗๘ เมตร

กำหนดระดับมาตรฐานสมมุติ (datum point) คือ เป็นระดับ ๐.๐๐ cm dt. (centimetre dept below datum line) โดยถ้ายกระดับผากไว้กับหมุดชั่วคราวไว้บริเวณโดยรอบพื้นที่ขุดค้น

### สภาพก่อนขุดหลุมขุดค้นทางโบราณคดี

ที่ตั้งของหลุมขุดค้นอยู่ด้านตะวันออกของอาคารโรงธรรม ทางไปทางตะวันตก ๒๒ เมตร ตั้งอยู่ในรั้วลวดหนามล้อมเขตพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของโบสถ์วิหารซึ่งนำมาจากที่อื่น สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นลักษณะเนินดินสูงกว่าบริเวณโดยรอบประมาณ ๔ - ๕ เมตร สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๒๐๑ เมตร

### เทคนิคการขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นใช้วิธีการขุดแบบชั้นดินสมมติความลึกชั้นละ ๒๐ เซนติเมตร ขุดลึกลงไปจนถึงระดับชั้นดินที่ไม่ปรากฏหลักฐานร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ในอดีต (sterile) โดยหลุมขุดค้นมีหมุดระดับประจำหลุม กำหนดเส้นระดับสมมติในแนวระนาบ (datum Line) ที่ค่าระดับ ๐.๐๐ cm dt. เพื่อใช้วัดระดับความลึกสมมติในแต่ละหลุมให้เท่ากัน โดยใช้จุดอ้างอิงตายตัว (fix point) บริเวณฐานคอนกรีตศาลพระภูมิ เป็นจุดกำหนดค่าระดับ ๐.๐๐ cm.dt. การขุดค้นเลือกใช้เครื่องมือ ได้แก่ จอบ, เสียม และอีเตอร์ ในการขุดลอกดิน ใช้บั้งก็ในการขนย้ายดินออกจากหลุมขุดค้น กรณีที่พบร่องรอยผิดแผกไปจากสภาพดินปกติ (ร่องรอยผิดวิสัยหรือ feature) ให้ใช้เครื่องมือขนาดเล็ก ได้แก่ เกรียงปลายแหลม และแปรงปัด ใช้สำหรับขุดลอกดินทำความสะอาดร่องรอยให้ชัดเจน เมื่อเสร็จสิ้นการขุดค้นในแต่ละชั้นดินสมมติใช้แปรงปัด และไม้กวาดขนอ่อนทำความสะอาดพื้นผิวดินทุกชั้น เพื่อสังเกตหาร่องรอยบนผิวดินก่อนที่ดำเนินการขุดค้นในชั้นต่อไป

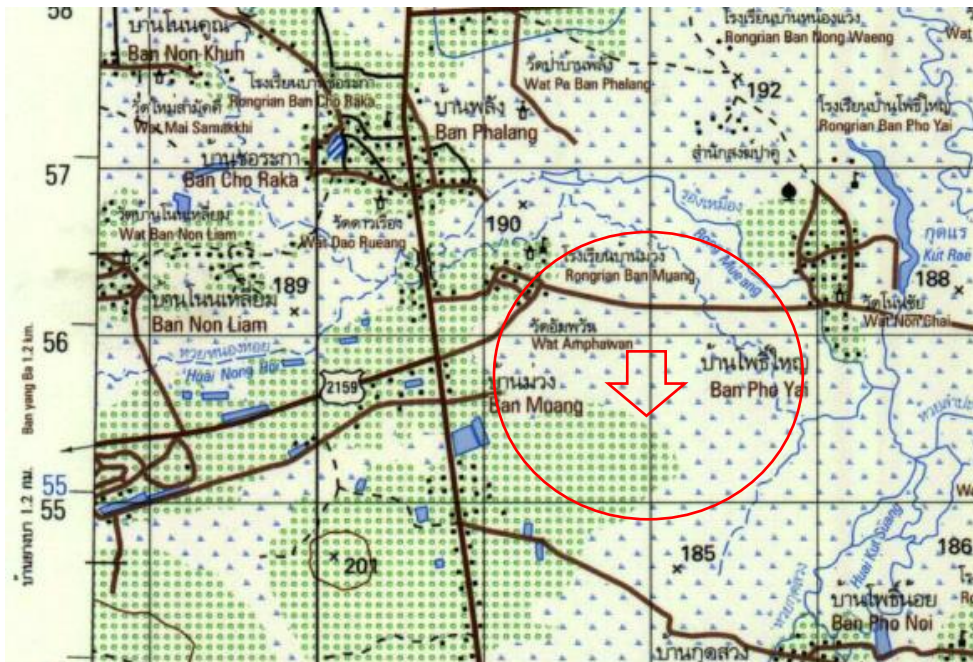
### สรุปผลการขุดค้นทางโบราณคดี

ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีหลุมขุดค้น กว้าง ๓.๐๐ เมตร ยาว ๓.๐๐ เมตร ลึก ๒.๙๐ เมตร ขุดจากระดับสมมติที่ ๓๐ - ๒๙๐ cm.dt. จำนวนทั้งสิ้น ๑๓ ระดับ (ระดับพื้นผิวถึงระดับสมมติที่ ๑๒) พบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญคือใบเสมารูปกليبบัว ขนาดกว้าง ๐.๖๐ เมตร ยาว ๑.๗๕ เมตร หนา ๐.๒๕ เมตร ที่ระดับสมมติที่ ๘ ๑๙๐-๒๑๐ cm.dt. (ลึกจากผิวดิน ๑๙๐ เซนติเมตร)

จากผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีพบว่า ระดับความลึกจากผิวดินประมาณ ๑.๒๐ เมตร ตรงกับชั้นผิวดิน ชั้นดินทางวัฒนธรรมที่ ๑ และ ๒ (ระดับ ๓๐ - ๑๕๐ cm.dt.) ไม่ปรากฏโบราณวัตถุ พบว่าลักษณะของดินเป็นดินถมปรับพื้นที่การใช้งานปัจจุบัน ตรงกับหลักฐานการวิเคราะห์ชั้นดิน ชั้นพื้นผิวดิน ลึก ๓๐ - ๕๐ cm.dt. ดินสีน้ำตาลเทา เป็นชั้นการใช้งานปัจจุบันเกิดจากการทับถมปรับเปลี่ยนพื้นที่ไม่พบโบราณวัตถุ ชั้นดินที่ ๑ ลึก ๕๐ - ๘๐ cm.dt. ดินสีน้ำตาลเทา เป็นชั้นการใช้งานในช่วงที่เริ่มก่อตั้งวัดเนื่องจากพบร่องรอยฐานเสาคอนกรีต และชั้นดินที่ ๒ ลึก ๘๐ - ๑๕๐ cm.dt. ดินสีน้ำตาลเหลือง เป็นชั้นที่พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินแต่ค่อนข้างหนาแน่นน้อย สันนิษฐานว่าเกิดจากการรบกวนของกิจกรรมมนุษย์ สำหรับชั้นการใช้งานที่ร่องรอยกิจกรรมหรือชั้นดินทางวัฒนธรรม คือ ชั้นดินที่ ๓ ลึก ๑๕๐ - ๒๕๐ cm.dt. ดินสีน้ำตาลแดง เป็นดินร่วมสมัยกับใบเสมารูปกليبบัว สันนิษฐานเบื้องต้นว่าน่าจะเป็นชั้นดินสมัยวัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖) ส่วนชั้นดินที่ ๔ ลึก ๒๕๐ cm.dt. เป็นชั้นดินที่ไม่มีการพบโบราณวัตถุ ไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าบริเวณพื้นที่วัดกุสุวรรณวนาราม มีร่องรอยชั้นวัฒนธรรมร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีเพียงชั้นเดียว โบราณวัตถุที่ตั้งภายในวัดล้วนแต่ย้ายมาจากที่อื่นทั้งสิ้นสอดคล้องกับหลักฐานที่ขุดพบภายในหลุมขุดค้นที่พบโบราณวัตถุเบาบางมาก และไม่ปรากฏหลักฐานบ่งชี้ถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี้อย่างถาวร

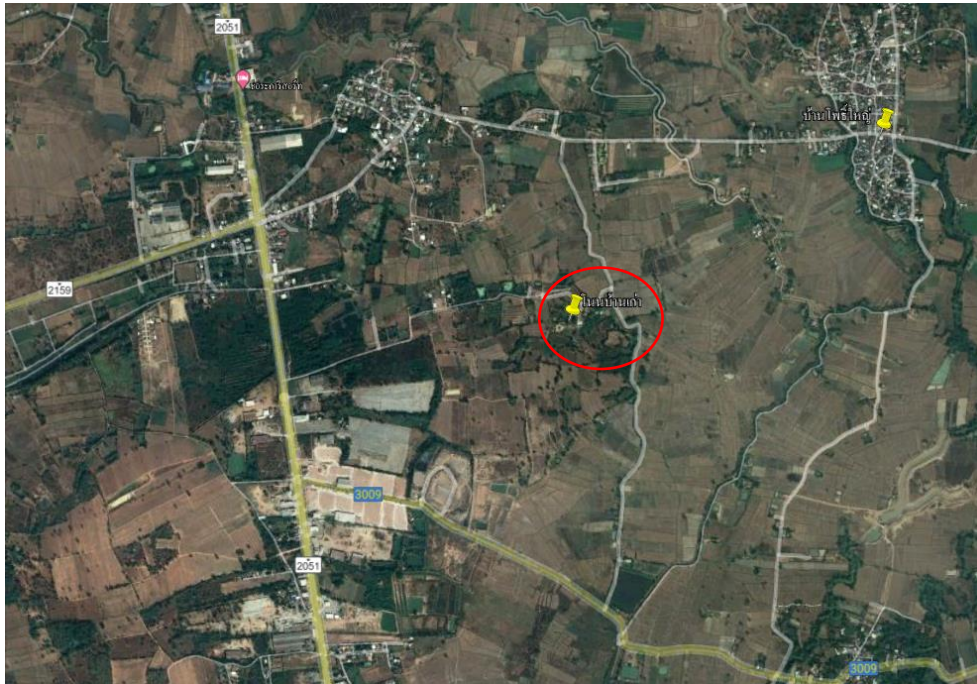
การกำหนดอายุ วัดกุสุวรรณวนารามกำหนดอายุจากหลักฐานทางโบราณคดีประเภทใบเสมาหินทรายที่พบในหลุมขุดค้น กำหนดอายุร่วมสมัยวัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖) ค่าอายุที่ได้จากการกำหนดอายุด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน (Thermoluminescence : TL) จากตัวอย่างดินของผนังชั้นดินหลุมขุดค้นทางโบราณคดีพื้นที่วัดกุสุวรรณวนาราม ทั้งสิ้น ๓ ตัวอย่าง ได้ค่าอายุระหว่าง ๑,๓๕๗ - ๑,๒๖๗ ปีมาแล้วหรือกำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๓ สอดคล้องกับโบราณวัตถุที่พบในหลุมขุดค้นคือใบเสมาหินทราย กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖

๑. A๒๐๓๗ WKS'๒๒ Profile E Soil (ชั้นดินที่ ๒) ได้ค่าอายุ ๑,๓๕๗ +/- ๓๐ ปีมาแล้ว
๒. A๒๐๓๘ WKS'๒๒ Profile E Soil (ชั้นดินที่ ๓) ได้ใบเสมา ได้ค่าอายุ ๑,๒๙๑ +/- ๒๙ ปีมาแล้ว
๓. A๒๐๓๙ WKS'๒๒ Profile E Soil (ชั้นดินที่ ๓) ด้านบนใบเสมา ได้ค่าอายุ ๑,๒๖๗ +/- ๙๖ ปีมาแล้ว



ภาพที่ ๒ แผนที่ทหาร มาตรฐาน ๑:๕๐,๐๐๐ จังหวัดชัยภูมิ ๕๔๔๐ IV L ๗๐๑๘

แสดงตำแหน่งวัดกุสุวรรณวนาราม



ภาพที่ ๓ ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงตำแหน่งวัดกุสุวรรณนาราม



ภาพที่ ๔ ตัวอย่างใบเสมาหินทรายและภาพลายเส้นใบเสมาที่พบภายในวัดกุสุวรรณนาราม



ภาพที่ ๕ ใบเสมาจารึกโนนบ้านเก่า รูปด้านหน้า - ด้านข้าง - ด้านหลัง ภายในวัดกุสุวรรณาราม



WKS'22 E  
Surface level  
21-37 cm.dt.  
Before excavation  
08/03/22

ภาพที่ ๖ สภาพก่อนขุดด้านตะวันออก หลุมขุดค้นวัดกุสุวรรณาราม



WKS'22 S  
Level 9  
210-230 cm.dt.  
After excavation  
15/03/22

ภาพที่ ๗ สภาพหลังขุดระดับสมมติที่ ๙ ๒๑๐ -๒๓๐ cm.dt. ด้านใต้ พบใบเสมาบริเวณผนังด้านตะวันออก



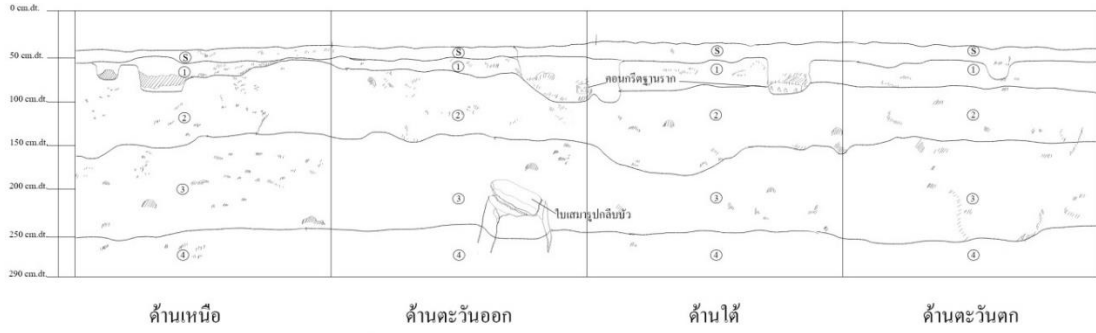
ภาพที่ ๘ สภาพหลังขุดระดับสมมติที่ ๑๒ ๒๗๐ - ๒๙๐ cm.dt. ด้านตะวันออก



ภาพที่ ๙ ผังชั้นดินด้านเหนือและผังชั้นดินด้านใต้

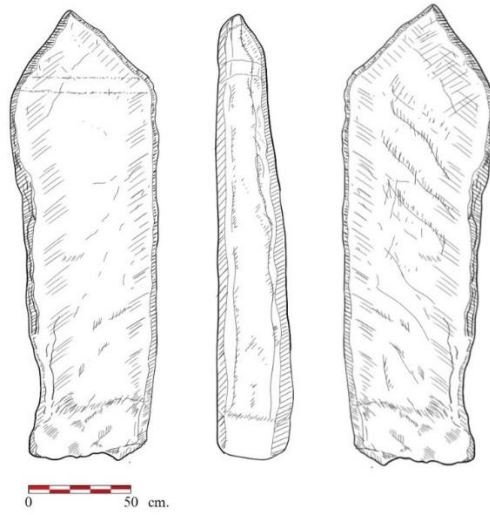


ภาพที่ ๑๐ ผังชั้นดินด้านตะวันออกและผังชั้นดินด้านตะวันตก



- การแบ่งชั้นดินทางโบราณคดี สามารถแบ่งได้ 5 ชั้นดังนี้
1. ชั้นพื้นผิวดิน ลึก 30 - 50 cm. ดินมีสีคล้ำเทา เป็นชั้นการฝังศพซึ่งพบร่องรอยการทับถมบริเวณเปลี่ยนพื้นที่โดยพบโบราณวัตถุ
  2. ชั้นดินที่ 1 ลึก 50 - 80 cm. ดินสีน้ำตาลเทา เป็นชั้นการฝังศพในช่วงที่เริ่มก่อสร้างวัดเนื่องจากพบร่องรอยเสาตอม่อวัด
  3. ชั้นดินที่ 2 ลึก 80 - 150 cm. ดินสีน้ำตาลเหลือง เป็นชั้นที่พบโบราณวัตถุประเภทศกษาณะดินเผาเนื้อดินเคลือบจากชนนบน้อย
  4. ชั้นดินที่ 3 ลึก 150 - 250 cm. ดินสีน้ำตาลแดง เป็นดินร่วมสมัยกับใบเสมารูปกลีบบัว ส่วนใหญ่เชื่อว่าจะเป็นชั้นดินสมัยวัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16)
  5. ชั้นดินที่ 4 ลึก 250-290 cm. เป็นชั้นดินที่ไม่มีการพบโบราณวัตถุ ไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานโบราณคดี

ภาพที่ ๑๑ ลายเส้นผังชั้นดินหลุมขุดค้นวัดกุสุวรรณนาราม



ภาพที่ ๑๒ ลายเส้นใบเสมารูปกลีบบัวพบจากการขุดค้นระดับสมมติที่ ๙ ๒๑๐ - ๒๓๐ cm.dt.



ภาพที่ ๑๓ ใบเสมารูปกลีบบัว ด้านหน้า - ด้านหลัง ได้จากการขุดค้น ประดิษฐานภายในวัดกุสุวรรณนาราม

## บรรณานุกรม

กรมทรัพยากรธรณี. การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณีจังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ : บริษัท จันวานิชย์ ซีเคียวริตี้พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๓.

กรมชลประทาน. รายงานแผนหลักการพัฒนาลุ่มน้ำจังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ : สำนักบริหารโครงการ กรมชลประทาน, ๒๕๖๑.

กองโบราณคดี กรมศิลปากร รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านพันลำ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ. โครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) กองโบราณคดี กรมศิลปากร เล่มที่ ๑๔/๒๕๒๘ เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๒๘.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่ประเทานับตรหมายเลขหลักเขตเหมืองแร่ที่ ๓๑๐๗๙ และพื้นที่ใกล้เคียง ตำบลบ้านตาล ตำบลบ้านเพชร และตำบลหัวทะเล อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนนางแดดเหนือ ตำบลวังชมพู อำเภอนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๓.

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. โบราณสถานแหล่งโบราณคดีบ้านคอนสวรรค์. ตำบลคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๓.

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา. รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่ประเทานับตรหมายเลขหลักเขตเหมืองแร่ที่ ๓๑๐๗๙ และพื้นที่ใกล้เคียง ตำบลบ้านตาล ตำบลบ้านเพชร และตำบลหัวทะเล อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.

## ข้อมูลออนไลน์

กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ, ข้อมูลจังหวัดชัยภูมิ. [Online]. สืบค้นออนไลน์เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕ จาก <http://www.chaiyaphum.go.th/>

จารึกโนนบ้านเก่า [Online]. สืบค้นออนไลน์เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕ จาก <https://m.facebook.com/GORGEOUS.CHAİYAPHUM/posts/๒๐๔๐๕๖๖๓๔๒๘๒๕๒๘๘/>

## คิวลิ่ง ร่องรอยศาสนบรรพตแห่งภูโค้ง

วีระชาติ พงศ์ชนะ<sup>๑</sup>

ภูโค้ง ตั้งอยู่ที่ บ้านนาเสียว ตำบลบ้านนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง ๑๕°๕๙'๑.๗๕" เหนือ แวง ๑๐๒° ๗'๓๔.๔๓" ตะวันออก พิกัดกริด ๔๘ P ๙๒๓๖๙๒ (๑๙๒๓๙๖ ม. ตะวันออก ๑๗๖๙๒๗๑ ม. เหนือ) แผนที่ทหารมาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ ระวัง ๕๕๔๐ II L ๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ - RTSD

**เส้นทางสู่แหล่ง** จากศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๒ เป็นระยะทาง ๖ กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายที่แยกโรงต้มกลั่น ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๑ เป็นระยะทาง ๑๔.๘๐ กิโลเมตร เลี้ยวซ้าย ใช้ทางสาธารณประโยชน์เป็นระยะทาง ๓๐๐ เมตร ถึงสามแยกเลี้ยวขวา ใช้ทางสาธารณประโยชน์ เป็นระยะทาง ๑.๓๐ กิโลเมตร จากนั้นเลี้ยวขวา ใช้ทางสาธารณประโยชน์เป็นระยะทาง ๒๗๐ เมตร เป็นตำแหน่งในการเดินเท้าขึ้นภูโค้ง (๑๙๔๑๗๐ ม. ตะวันออก ๑๗๖๔๐๓๕ ม. เหนือ) จากนั้นเดินเท้าตามทาง ขึ้นลาดเลาะไปตามทางที่อุทยานแห่งชาติ ตาดโตน ได้ทำเครื่องหมายไว้ เป็นระยะทางประมาณ ๗ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินเท้าประมาณ ๖ ชั่วโมงถึงยอดภูโค้ง

### ประวัติการดำเนินงาน

ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นายสีหวัฒน์ แนนหนา ผู้อำนวยการสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙ นครราชสีมา (สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ในขณะนั้น) พร้อมด้วยคณะฯ ดำเนินการสำรวจคิวลิ่งบนยอดภูโค้ง ปี พ.ศ. ๒๕๖๔ นายวีระชาติ พงศ์ชนะ นักโบราณคดีชำนาญการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา พร้อมด้วยคณะ ดำเนินการสำรวจคิวลิ่งบนยอดภูโค้ง

### ลักษณะทางกายภาพภูโค้ง

เป็นยอดสูงสุดของเทือกเขาภูแลนคา อยู่ในความดูแลของอุทยานแห่งชาติ ตาดโตน พื้นที่บนยอดภูโค้ง กว้างประมาณ ๑๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๕๐ เมตร พื้นที่ประมาณ ๐.๐๑๕ ตารางกิโลเมตร ลักษณะเป็นยอดตัด สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๙๔๑ เมตร ได้รับการประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๗ ตอนที่ ๒๐๘ ลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๓ เป็นอุทยานแห่งชาติ ลำดับที่ ๒๓ ของประเทศไทย เนื้อที่ ๑๓๕,๗๓๗.๕๐ ไร่ หรือ ประมาณ ๒๑๗.๑๘ ตารางกิโลเมตร โดยกำหนดที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ ป่าภูแลนคาด้านทิศใต้ ท้องที่ ตำบลนาฝาย ตำบล นาเสียว ตำบลห้วยต้อน และตำบลท่าหินโงม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติตาดโตน ทิศเหนือ จรด ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าภูแลนคาด้านทิศใต้ ตำบลท่าหินโงม อำเภอเมืองชัยภูมิ และตำบลเก่าชาติ อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ทิศตะวันออก จรด ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเตรียมการสงวนหมายเลข ๑๐ แปลง ๑ (ป่าภูโค้ง) อำเภอแก้งคร้อ และตำบลนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ทิศใต้ จรด ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ทิศตะวันตก จรด ทางหลวงจังหวัด หมายเลข ๒๑๕๙ สายชัยภูมิ-หนองบัวแดง ตำบลห้วยต้อน อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

<sup>๑</sup> นักโบราณคดีชำนาญการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

**ลักษณะทางธรณีวิทยา** มีโครงสร้างเป็นหินตะกอนและหินแปร (JKpw) มีลักษณะเป็นหินทรายเนื้อควอตซ์สีขาว ชมพูและเทา แสดงการวางชั้นเฉียงระดับขนาดใหญ่ชันหนา แทรกสลับด้วยหินทรายปนกรวดบ้าง แสดงลักษณะเป็นชั้นบางๆ ของหินทรายแป้งสีแดง และหินเคลย์ จัดอยู่ในหมวดหินภูกระดึง กลุ่มหินโคราช ยุคจูแรสซิก ๑๔๐ – ๒๑๐ ล้านปีมาแล้ว ภูมิสัณฐานของภูไค้เป็นยอดสูงสุดของเทือกเขาภูแลนคาได้ด้านบนเป็นยอดตัด

**ลักษณะภูมิประเทศ** ลักษณะโดยทั่วไปของอุทยานแห่งชาติตาดโตนประกอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน พื้นที่ของอุทยานทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือจะมีเขาภูเขียว ภูกลาง และภูแลนคา ซึ่งจะมีระดับสูงสุด ๙๐๕ เมตรจากระดับน้ำทะเล ส่วนพื้นที่อุทยานทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะมียอดภูไค้ ซึ่งเป็นยอดที่มีความสูงสุดของอุทยานแห่งชาติตาดโตน โดยมีความสูงประมาณ ๙๔๕ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ตอนล่างทางทิศใต้ของอุทยานจะเป็นพื้นที่ลาดมีทิศทางด้านลาด (aspect) ทางทิศใต้ พื้นที่ด้านนี้จะอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๒๐๐ เมตร สำหรับความลาดชัน (Slope) ของพื้นที่ จะมีพื้นที่ค่อนข้างราบทางตอนกลางของพื้นที่ตามหุบเขาที่ลำปะทาวไหลผ่าน จะมีพื้นที่ค่อนข้างราบบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอุทยาน พื้นที่ส่วนใหญ่ของอุทยานจะมีความลาดชันประมาณ ๑๐ – ๑๕% มีลักษณะป่าไม้เป็นป่าเต็งรังและป่าดิบแล้ง

**ลักษณะการถือครองที่ดิน** เป็นอุทยานแห่งชาติและสถานีโทรคมนาคมทหารอากาศ

**เทคนิคการสำรวจ** คณะสำรวจฯ ได้เดินเท้าเข้าสู่พื้นที่โดยการนำของเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติตาดโตน โดยระหว่างการเดินเท้าได้สำรวจและตรวจสอบสภาพพื้นที่ภูมิประเทศ ลักษณะทางธรณีวิทยา และหลักฐานทางโบราณคดี ใช้เทคนิควิธีแบบการสุ่มสำรวจเนื่องจากสภาพพื้นที่ของภูไค้ไม่เอื้ออำนวยในการเดินสำรวจแบบอื่น

#### สาระสำคัญของแหล่ง

**ประเภทของแหล่ง** แหล่งโบราณสถานที่พบร่องรอยโบราณวัตถุเนื่องในวัฒนธรรมเขมร

**ประวัติของแหล่ง** อ้างถึงหนังสือสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙ นครราชสีมา ที่ ศธ ๐๗๑๙.๑๖/พิเศษ ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙ เรื่อง รายงานการสำรวจศิวิลิ่งค์ ภูไค้ อ.เมือง จ.ชัยภูมิ ตามที่หนังสือพิมพ์ข่าวสด ฉบับวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๓๙ ลงข่าวเกี่ยวกับการค้นพบศิวิลิ่งค์ที่ยอดภูไค้ บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา จึงได้นำคณะเจ้าหน้าที่ดำเนินการตรวจสอบศิวิลิ่งค์ดังกล่าว

เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๖๓ กลุ่มโบราณคดีได้รับแจ้งผ่านทางสื่อโซเชียลมีเดีย เฟซบุ๊ก โดยเพจปราสาทหินถิ่นแดนไทย ว่าได้สำรวจพบเทวสถานภูไค้ ตั้งอยู่บนภูไค้เป็นจุดที่สูงที่สุดบนเทือกเขาภูแลนคา บ้านนาเสียว หมู่ที่ ๑๑ ตำบลนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ สถานะปัจจุบันยังไม่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน จุดดังกล่าวเป็นพื้นที่สถานีโทรคมนาคมเขตทหาร พบหลักฐานโบราณวัตถุที่ทำจากหินทราย ฐานรูปเคารพจำนวน ๒ ฐาน และศิวิลิ่งค์จำนวน ๑ ชิ้น อยู่บริเวณพื้นที่ดังกล่าว สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ได้มอบหมายกลุ่มโบราณคดีดำเนินการประสานและสำรวจศิวิลิ่งค์ที่พบบนภูไค้

#### สภาพปัจจุบันของแหล่ง

จากการตรวจสอบพื้นที่ยอดเขาภูไค้ใกล้ๆ กับสถานีโทรคมนาคมทหารอากาศ สภาพพื้นที่มียอดตัดเป็นลานโล่ง จากการปรับพื้นที่ ทางด้านตะวันออกสถานีโทรคมนาคมทหารอากาศ พบกลุ่มฐานรูปเคารพ

จำนวน ๒ ฐาน ตั้งเรียงกันในแนวทิศเหนือ-ใต้ แทนหินรองรับฐานประติมากรรมจำนวน ๑ ฐาน วางอยู่ด้านตะวันตก และศิวิลิ่งค์ จำนวน ๑ แท่ง เสียบอยู่บนฐานรูปเคารพ ทั้งหมดตั้งอยู่บนเนินกองหินก้อนเล็กๆ มีต้นไม้เล็ก ไม้ประดับ และวัชพืชขึ้นปกคลุม เนินดินสูงจากบริเวณโดยรอบ ๐.๕๐ เมตร บริเวณที่ตั้งของกลุ่มฐานรูปเคารพและศิวิลิ่งค์ไปทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ๓๐ เมตร พบสระน้ำ จำนวน ๒ แห่ง สระที่ ๑ เป็นสระในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๖.๐๐ เมตร ยาว ๗.๐๐ เมตร ลึก ๑.๕๐ เมตร สภาพปัจจุบันมีน้ำขังและมีการฉาบปูนโดยรอบขอบสระ และสระที่ ๒ เป็นสระในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๑๔.๐๐ เมตร ยาว ๑๗.๐๐ เมตร ลึก ๑.๐๐ เมตร สภาพปัจจุบันเป็นสระร้างมีวัชพืชขึ้นและมีการฉาบปูนโดยรอบขอบสระ

### ผลจากการสำรวจทางโบราณคดี

สภาพภายหลังขุดแต่งพบว่าพบแทนหินรองรับฐานประติมากรรมจำนวน ๓ ฐาน ซึ่งถูกกองหินทับถมอยู่ และแทนหินรองรับฐานประติมากรรมตั้งอยู่บนพื้นคอนกรีต สันนิษฐานว่าเป็นฐานของเสาธงเดิมของสถานีโทรคมนาคม

### หลักฐานทางโบราณคดี

จากการสำรวจพื้นที่บนภูโค้งไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานสิ่งก่อสร้าง พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทโบราณวัตถุที่ทำจากหินทราย จำแนกตามลักษณะรูปแบบและหน้าที่การใช้งานได้ดังนี้

#### ๑. ฐานรูปเคารพ จำนวน ๓ ฐาน รายละเอียดดังนี้

๑.๑ ฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๑ พบเฉพาะส่วนแทนหินรองรับฐานประติมากรรม เรียกว่า “ปีฐะ” (ปีฐะ, ปีฐกะ : [-กะกะ] น. ตั้ง, ที่นั่ง, เก้าอี้, ม้า. (ป., ส.). / a base or pedestal for the image of a deity or for a Liṅga.) หรือ “ปิตทิกา” ลักษณะรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน ๑ ฐาน สภาพแทนหินรองรับฐานประติมากรรมชำรุด ส่วนขอบแตกหักหายไป สภาพปัจจุบันแทนหินรองรับฐานประติมากรรมกว้าง ๐.๗๒ เมตร (กะเทาะหายไปบางส่วนเดิมน่าจะกว้าง ๐.๘๖ เมตร) ยาว ๐.๘๖ เมตร สูง ๐.๑๕ เมตร สภาพพื้นผิวด้านบนสลักเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อรองรับฐานประติมากรรม กว้าง ๐.๖๔ เมตร (กะเทาะหายไปบางส่วนเดิมน่าจะกว้าง ๐.๖๘ เมตร) ยาว ๐.๖๘ เมตร ลึก ๐.๐๒ เมตร สลักเป็นขอบหนาทั้งสี่ด้าน กว้าง ๘ เซนติเมตร ส่วนประกอบอื่น ได้แก่ ฐานประติมากรรม, ฐานโยนีและศิวิลิ่งค์ ได้หายไปแล้ว สันนิษฐานว่าส่วนฐานประติมากรรมน่าจะมีฐานกว้าง ๐.๖๘ เมตร ยาว ๐.๖๘ เมตร เท่ากับพื้นผิวด้านบนสลักเป็นช่องสี่เหลี่ยมเพื่อรองรับฐานประติมากรรม

#### ๑.๒ ฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๒ มีส่วนประกอบจำนวน ๔ ส่วน รายละเอียดดังนี้

๑.๒.๑ ส่วนแทนหินรองรับฐานประติมากรรม (ปีฐะ หรือปิตทิกา) รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน ๑ ฐาน สภาพแทนหินรองรับฐานประติมากรรมค่อนข้างสมบูรณ์ กว้าง ๐.๗๘ เมตร ยาว ๐.๗๘ เมตร สูง ๐.๑๙ เมตร สภาพพื้นผิวด้านบนสลักเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๐.๖๒ เมตร ยาว ๐.๖๒ เมตร ลึก ๐.๐๒ เมตร สลักเป็นขอบหนาทั้งสี่ด้าน กว้าง ๘ เซนติเมตร

๑.๒.๒ ส่วนฐานประติมากรรม รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน ๑ ฐาน สภาพส่วนฐานประติมากรรมส่วนบนชำรุด สภาพปัจจุบันฐานรูปเคารพ กว้าง ๐.๖๐ เมตร ยาว ๐.๖๐ เมตร สูง ๐.๓๕ เมตร มีลักษณะเป็นฐานบัวลูกฟัก ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานล่างรองรับบัวคว่ำ ท้องไม้ประดับลูกฟักรองรับบัวหงายหน้ากระดานบนซึ่งชำรุดหายไป

๑.๒.๓ ส่วนฐานโยนีย์ รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน ๑ ฐาน สภาพส่วนฐาน ประติมากรรมค่อนข้างสมบูรณ์ กว้าง ๐.๖๐ เมตร ยาว ๐.๖๐ เมตร สูง ๐.๑๗ เมตร สภาพพื้นผิวด้านบนสลัก เป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๐.๔๖ เมตร ยาว ๐.๔๖ เมตร ลึก ๐.๐๒ เมตร ตรงกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยม สำหรับเสียบคิ้วลึงค์ กว้าง ๐.๑๖ เมตร ยาว ๐.๑๖ เมตร บริเวณขอบทั้งสี่ด้านสลักเป็นขอบหนา กว้าง ๗ เซนติเมตร บริเวณขอบด้านหนึ่งเจาะช่องกว้าง ๐.๑๖ เมตร สำหรับเป็นท่อน้ำไหล เรียก “ท่อโสมสูตร”

๑.๒.๔ ส่วนคิ้วลึงค์ รูปทรงกระบอก สภาพด้านชำรุดหายไปบางส่วน สภาพ ปัจจุบันคิ้วลึงค์ กว้าง ๐.๑๔ เมตร ยาว ๐.๑๔ เมตร สูง ๐.๔๖ คิ้วลึงค์แบ่งออก ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนฐานสี่เหลี่ยม จัตุรัส เรียกว่า “พรหมภาค” ส่วนกลางรูปทรงแปดเหลี่ยม เรียกว่า “วิษณุภาค” เส้นแบ่งด้านค่อนข้างลบลี้น ส่วนบนรูปทรงกระบอก เรียกว่า “รุทธภาค” ส่วนปลายชำรุดหายไปบางส่วน

๑.๓ ฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๓ มีส่วนประกอบจำนวน ๒ ส่วน รายละเอียดดังนี้

๑.๓.๑ ส่วนแท่นหินรองรับฐานประติมากรรม (ปฐะ หรือปินิติตา) รูปทรงสี่เหลี่ยม จัตุรัส จำนวน ๑ ฐาน สภาพแท่นหินรองรับฐานประติมากรรมค่อนข้างสมบูรณ์ กว้าง ๐.๙๐ เมตร ยาว ๐.๙๐ เมตร สูง ๐.๑๙ เมตร สภาพพื้นผิวด้านบนสลักเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๐.๖๖ เมตร ยาว ๐.๖๖ เมตร ลึก ๐.๐๒ เมตร สลักเป็นขอบหนาทั้งสี่ด้าน กว้าง ๑๒ เซนติเมตร

๑.๓.๒ ส่วนฐานประติมากรรม รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน ๑ ฐาน สภาพส่วนฐาน ประติมากรรมส่วนบนชำรุด สภาพปัจจุบันฐานรูปเคารพ กว้าง ๐.๖๖ เมตร ยาว ๐.๖๖ เมตร สูง ๐.๕๗ เมตร มีลักษณะเป็นฐานบัวลูกฟัก ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานล่างรองรับบัวคว่ำ ท้องไม้ รองรับบัวหงายหน้า กระดานบนซึ่งชำรุดหายไปบางส่วน

๑.๔ ส่วนฐานประติมากรรม รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส จำนวน ๑ ฐาน สภาพส่วนฐาน ประติมากรรมชำรุดแตกออกเป็นสองส่วน สภาพปัจจุบัน กว้าง ๐.๖๕ เมตร ยาว ๐.๖๘ เมตร สูง ๐.๒๑ เมตร ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานและบัวคว่ำ ส่วนท้องไม้และด้านบนชำรุดหายไป สภาพด้านบนตรงกลางเจาะ เป็นช่องสี่เหลี่ยมสำหรับประดิษฐานประติมากรรม กว้าง ๐.๒๑ เมตร ยาว ๐.๒๕ เมตร

๒. ชั้นส่วนฐานรูปเคารพ

๒.๑ ชั้นส่วนฐานรูปเคารพ ทำจากหินทราย กว้าง ๐.๒๕ เมตร ยาว ๐.๒๘ เมตร สูง ๐.๑๒ เมตร

๒.๒ ชั้นส่วนฐานรูปเคารพ ทำจากหินทราย กว้าง ๐.๑๒ เมตร ยาว ๐.๑๕ เมตร สูง ๐.๑๒ เมตร

๒.๓ ชั้นส่วนฐานรูปเคารพ ทำจากหินทราย กว้าง ๐.๑๐ เมตร ยาว ๐.๑๕ เมตร สูง ๐.๐๘ เมตร

### ผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี

รูปแบบของฐานประติมากรรมที่พบจากภูไค้ง เป็นรูปแบบที่พบในช่วงสมัยศิลปะเขมรแบบพระนคร กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ โดยฐานประติมากรรมอันประกอบด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงายคาคประดับ ท้องไม้ด้วยลูกฟัก กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ ฐานประติมากรรมอันประกอบด้วยฐานบัวคว่ำบัว หงายท้องไม้เรียบ กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๗ สามารถเปรียบเทียบกับฐานรูปเคารพ ที่พบจากภูเกาสิงห์ อำเภอกะทู้ศรีวิชัย จังหวัดร้อยเอ็ด กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ รูปแบบของคิ้วลึงค์ อันประกอบด้วย สามส่วนคือส่วนพรหมภาค ส่วนวิษณุภาค ส่วนรุทธภาค (สี่เหลี่ยม-แปดเหลี่ยม-ทรงกระบอก) กำหนดอายุพุทธ

ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ จากหลักฐานทางโบราณคดีสามารถกำหนดอายุโบราณวัตถุจากภูโค้งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ สามารถเปรียบเทียบรูปแบบได้กับศิวิลิ่งค์ที่พบจากปราสาทตาเมือนธม อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗

ศิวิลิ่งค์ในคติศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายนั้นถือว่าเป็นตัวแทนของพระศิวะที่สำคัญที่สุด นอกเหนือจากการปรากฏกายของพระศิวะในรูปมนุษย์ สำหรับบริเวณภูโค้ง แม้จะไม่ปรากฏร่องรอยของศาสนสถานหรือสิ่งก่อสร้างใด แต่จากหลักฐานศิวิลิ่งค์ ฐานรูปเคารพ และชิ้นส่วนฐานประติมากรรม สันนิษฐานได้ว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ บริเวณภูโค้งแห่งนี้ เดิมคงเป็นที่ตั้งของศาสนสถานของศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายซึ่งอยู่บนยอดสูงสุดของภูโค้ง เรียกว่า ศาสนบรรพต หรือศาสนสถานที่ประดิษฐานบนภูเขา แต่อาจถูกทำลายไปในคราวที่สร้างสถานีโทรคมนาคมภูโค้งก็เป็นได้ ข้อสันนิษฐานสำหรับสิ่งก่อสร้างหรือศาสนสถาน สันนิษฐานว่าน่าจะมีปราสาทบนยอดของภูโค้งสำหรับประดิษฐานศิวิลิ่งค์ซึ่งน่าจะสร้างด้วยหินทรายเป็นวัสดุ เนื่องจากโครงสร้างทางธรณีของภูโค้งเป็นหินทรายสอดคล้องกับช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ที่ใช้หินทรายเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง สำหรับสระน้ำที่ตั้งอยู่ด้านตะวันออกของฐานรูปเคารพและศิวิลิ่งค์ สันนิษฐานว่าเป็นสระน้ำประจำศาสนสถานที่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมวางตัวในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาฮินดูสำหรับชุมชนผู้สร้างศาสนสถานแห่งนี้ คงนับถือศาสนาฮินดู ไศวนิกาย และคงตั้งชุมชนอยู่บริเวณโดยรอบเทือกเขาภูโค้ง จากการสำรวจทางโบราณคดีได้พบชุมชนวัฒนธรรมเขมรโบราณอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ หลายแห่งที่สำคัญคือ ชุมชนโบราณบ้านเมืองน้อยใต้ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ห่างภูโค้งไปทางทิศใต้เป็นระยะทาง ๒๐.๒๑ กิโลเมตร ซึ่งพบหลักฐานโบราณวัตถุในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ เช่น ฐานรูปเคารพ และชิ้นส่วนบ้ายอด ทั้งนี้คติการสร้างศิวิลิ่งค์บนภูโค้งเปรียบเสมือนการจำลองเขาไกรลาส (ลึงคบรรพต) ขึ้นบนพื้นมนุษย์โลก ด้วยการนำเอาศิวิลิ่งค์ไปประดิษฐานไว้บนภูโค้งเป็นยอดเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุด (ศิวิลิ่งค์) เช่นปราสาทหินเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์



ภาพที่ ๑ แผนที่ทหารมาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ ระวัง ๕๔๔๐ IV L ๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ - RTSD

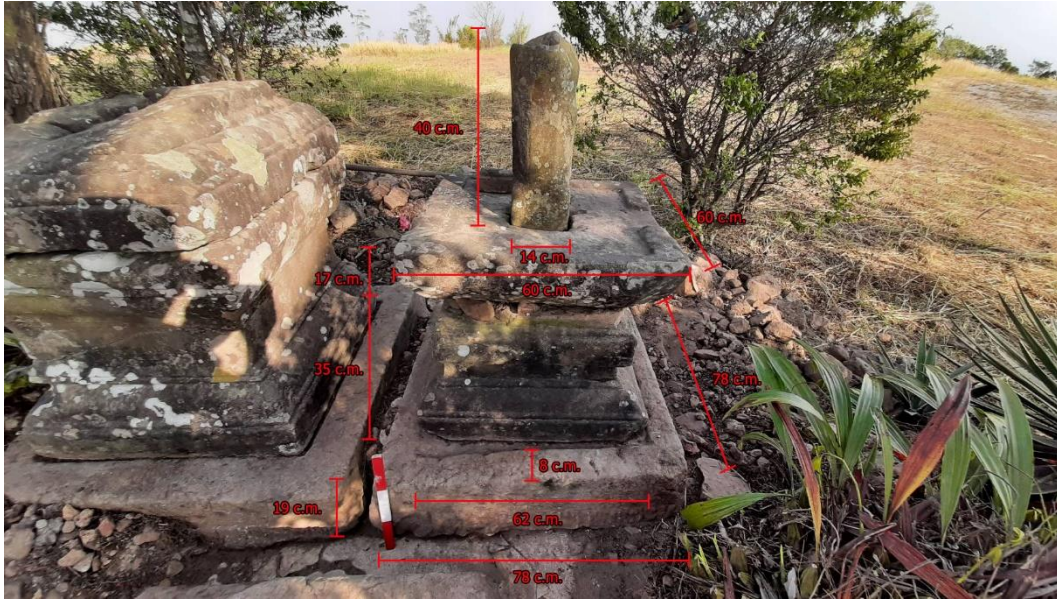
แสดงตำแหน่งฐานรูปเคารพและศิวิลิ่งค์บนภูโค้ง



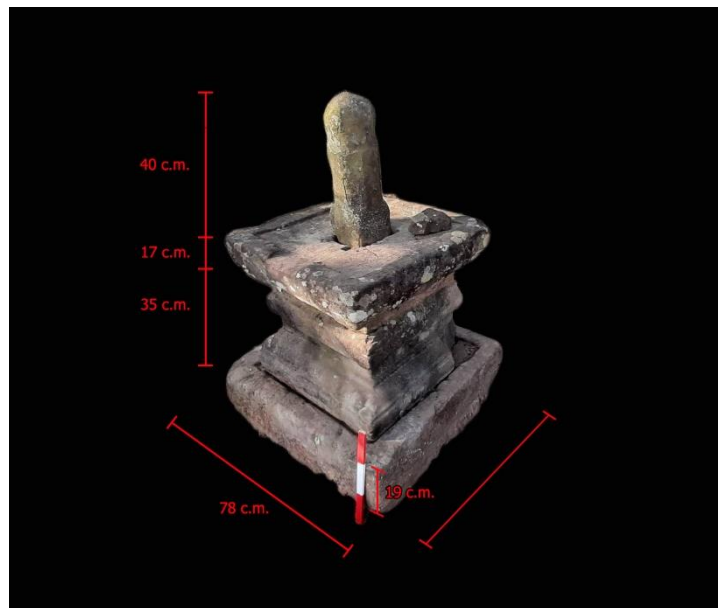
ภาพที่ ๒ สภาพทั่วไปของกุไค้เป็นยอดสูงสุดของเทือกเขาภูแลนคาใต้ มุมมองจากเบื้องล่าง



ภาพที่ ๓ สภาพปัจจุบันแท่นหินรองรับฐานประติมากรรมชิ้นที่ ๑



ภาพที่ ๔ สภาพหลังขุดแต่ง ฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๒



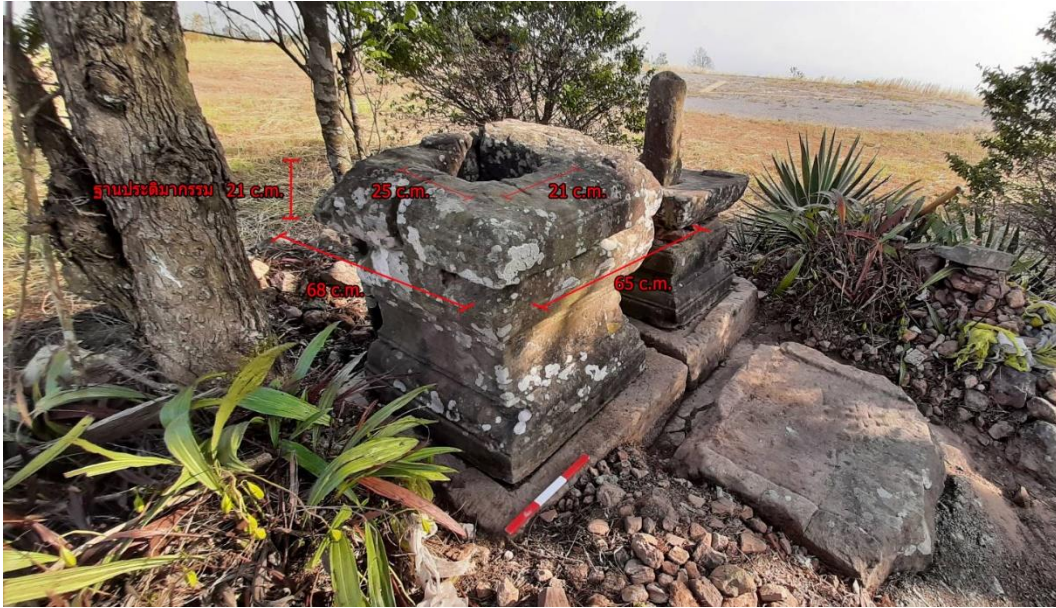
ภาพที่ ๕ ฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๒



ภาพที่ ๖ องค์ประกอบของคิ้วลึงค์ ฐานรูปเคารพชั้นที่ ๒



ภาพที่ ๗ ฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๓ ส่วนแท่นหินรองรับฐานประติมากรรมและฐานประติมากรรม



ภาพที่ ๘ ส่วนฐานประติมากรรม ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานและบัวคว่ำ สภาพชำรุด



ภาพที่ ๙ ชั้นส่วนฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๑



ภาพที่ ๑๐ ชั้นส่วนฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๒



ภาพที่ ๑๑ ชิ้นส่วนฐานรูปเคารพ ชั้นที่ ๓

### บรรณานุกรม

กรมทรัพยากรธรณี. การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี จังหวัดชัยภูมิ. (กรุงเทพฯ : บริษัท จันวานิชย์ ซีเคียวริตี้พรีนติ้ง จำกัด), ๒๕๕๓.

โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรมสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

ธาดา สุทธิธรรม. ผังเมืองในประเทศไทย : ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโตโยต้า, ๒๕๔๔.

ยอร์ช เซเดส์. เมืองพระนคร นครวัด นครธม. แปลโดย ปราณี่ วงษ์เทศ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๓.

ราชมพ บัณฑิตย์. ปราสาทสติกอกรม : ปราสาทเขมรทรงพุ่มรุ่นแรกในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. ปราสาทขอมในดินแดนไทย ความเป็นมาและข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘.

วัชรินทร์ ฐิตอดิศัย. การศึกษาโบราณวัตถุในศิลปะเขมรสมัยบายนที่ได้จากการขุดค้นที่เมืองพิมาย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

สมศักดิ์ นิลพงษ์. ศิวลึงค์ศิลาที่ค้นพบในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖.

### ข้อมูลออนไลน์

สำนักอุทยานแห่งชาติ, กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ตาดโตน (Tat Ton). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔, [http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA\\_CODE=๑๐](http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA_CODE=๑๐)

## เครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม กับการเป็นส่วนหนึ่งของการรักษา ต่อยอด และพัฒนา มรดกศิลปวัฒนธรรมชาติ

นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยู่ธยา<sup>๑</sup>

“...โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นของมีคุณค่า และจำเป็นแก่การค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทยที่มีมาแต่อดีตกาล สมควรจะสงวนรักษาให้คงทนถาวรเป็นสมบัติส่วนรวมของชาติไว้ตลอดกาล โดยเฉพาะโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ควรจะได้มีพิพิธภัณฑสถานเก็บรักษาและตั้งแสดง นักศึกษาและประชาชนได้ชม และศึกษาหาความรู้ให้มาก และทั่วถึงยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้...”

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร  
คราวเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา ๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๔

( สืบค้นจากเว็บไซต์, วันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๔ )

“...การที่จะทำให้โบราณสถานคงอยู่ได้นั้น ต้องทำความเข้าใจให้แก่ประชาชนก่อน ต้องให้เขาเห็นความสำคัญและคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ก่อน จนเขามีความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของแล้ว ประชาชนก็จะสามารถอยู่ร่วมกับโบราณสถานได้ โดยไม่ต้องแยกออกจากกัน...”

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

โบราณสถานวัดส้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๗ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๔

( ปฏิทัศน์ พุ่มพงษ์แพทย์, ๒๕๔๒, น.๔๐ )

จากกระแสพระราชดำรัสของล้นเกล้ารัชกาลที่ ๙ ในขณะนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการใส่พระราชหฤทัยในการรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน ในฐานะมรดกสำคัญของชาติ เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้รู้จักและเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ใส่พระราชหฤทัยเกี่ยวกับการรักษาโบราณวัตถุสถานของชาติด้วยเช่นกัน โดยหัวใจสำคัญของการรักษาโบราณวัตถุสถานที่ถูกกล่าวถึงในพระราชเสาวนีย์นี้คือ “การทำความเข้าใจให้แก่ประชาชน” ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ เพราะในปัจจุบันเราปฏิเสธไม่ได้เลยว่า ในพื้นที่ที่เป็นชุมชนหรือเมืองโบราณต่างเกิดปัญหาการรुक้าหรือทำลายพื้นที่โบราณสถานด้วยกันทั้งสิ้น อนึ่งอาจเกิดจากความไม่รู้ ไม่ตั้งใจ และไม่ตระหนัก รักและหวงแหนในมรดกศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน บางครั้งนำไปสู่ปัญหาระหว่างหน่วยงานอนุรักษ์อย่างกรมศิลปากรกับประชาชนในฐานะเจ้าของพื้นที่ และเจ้าของมรดกศิลปวัฒนธรรม อีกทั้ง โบราณสถานยังอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมและพังทลาย ด้วยเหตุเหล่านี้ครั้งนี้ การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้ภาคประชาชนในฐานะเจ้าของมรดกศิลปวัฒนธรรมได้เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งกับกรมศิลปากรให้เกิดการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานขึ้นเป็นรูปธรรมและขยายวงกว้างให้มากขึ้น

๑ นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

เรื่อยๆ ต่อไปในอนาคต เพราะลำพังสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ไม่สามารถดูแลรักษาโบราณสถานในพื้นที่รับผิดชอบกว่า ๓,๕๐๐ แห่ง ได้อย่างแน่นอน<sup>๑๐</sup>



ภาพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จทอดพระเนตรปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๘

### มรดกศิลปวัฒนธรรมคืออะไร

**มรดก** หมายถึง สิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือสิ่งที่สืบทอดมาแต่อดีตกาล (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๔)

**ศิลปะ** หมายถึง ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงซึ่งอารมณ์ สะเทือนใจ ให้ประจักษ์

**วัฒนธรรม** หมายถึง การดำรงชีวิตของคน นับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเกิดการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เกิดการประดิษฐ์ คิดค้น เปลี่ยนแปลง และพัฒนาเรื่อยมาจวบจนถึงปัจจุบัน สาเหตุสำคัญของการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเพราะมนุษย์รู้จักฝึกทักษะ ถ่ายทอดความรู้ และความรู้สึกร่วมกันและกัน มีความต้องการที่จะได้สิ่งต่างๆ มาเพื่อให้เกิดความสุขสมบูรณ์และความมั่นคงในชีวิต มีการคิดค้น ประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ พัฒนาที่อยู่อาศัย รู้จักอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีกิจกรรมร่วมกัน มีความเชื่อหรือศาสนาเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ ความคิด สิ่งประดิษฐ์และการสร้างสรรค์ของคนในสังคมเพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ท้ายที่สุดเมื่อมีการปฏิบัติยึดถือและสืบทอดต่อกันมาจนการเป็นระเบียบแบบแผนและขนบธรรมเนียมในการดำรงชีวิตของคนในสังคม เหล่านี้รวมเรียกว่า “วัฒนธรรม” (กรมศิลปากร, ๒๕๔๘, น. ๗-๘)

ดังนั้น มรดกศิลปวัฒนธรรม จึงหมายถึง **สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยใช้ความคิด ความรู้ ทักษะ การสั่งสมประสบการณ์ ทั้งในมรดกศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องได้ อาทิ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ งานศิลปกรรมทุกแขนง และมรดกศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ อาทิ ประเพณี ความเชื่อ ตำนาน นิทานพื้นบ้าน โดยตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น และถูกปรับปรุงให้เหมาะสมเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในแต่ละยุคสมัย จวบจนปัจจุบัน**

<sup>๑๐</sup> จากข้อมูลล่าสุด เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๔ พบว่า โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดี ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๑๘๘ แห่ง โดยได้ประกาศขึ้นทะเบียนไปแล้ว จำนวน ๒๔๓ แห่ง

ตัวอย่างมรดกศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องได้



ปราสาทในวัฒนธรรมเขมร



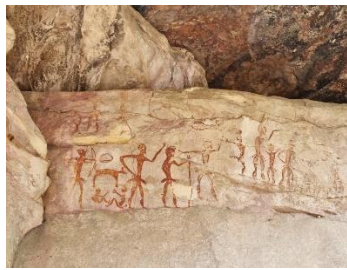
อุโบสถเก่าวัดโคกพรหม



เครื่องถ้วยในวัฒนธรรมเขมร



ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดี



ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์



สระน้ำโบราณ

ตัวอย่างมรดกศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้



นิทานท้าวปาจิต นางอรพิม



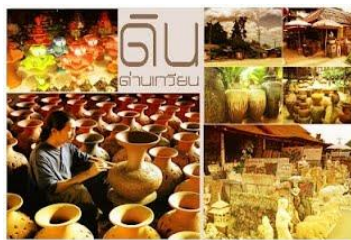
เพลงโคราช



หมี่พิมาย



หมี่อดพิมาย



หม้อด่านเกวียน



ผ้าไหมทางกระรอก

## โบราณสถาน โบราณวัตถุ หนึ่งในมรดกศิลปวัฒนธรรมล้ำค่าของชาติ

หัวใจหลักของการปฏิบัติหน้าที่ของสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา และสำนักศิลปากรทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย คือการทํานุบำรุง รักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา มีจำนวนแหล่งโบราณคดี และโบราณสถาน ทั้งสิ้น ๒๑๘๘ แห่ง โดยได้ประกาศขึ้นทะเบียนไปแล้ว จำนวน ๒๔๓ แห่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ ๑๑.๑๑ และโบราณวัตถุอีกกว่า ๑๓,๗๘๒ รายการ (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๔) ผู้เขียนจึงขอพาให้เครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมทุกท่าน ได้รู้จัก นิยาม ความหมาย และประเภทโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีรายละเอียด ดังนี้

### ๑) โบราณสถาน

หมายถึง มรดกทางศิลปวัฒนธรรมประเภทสิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมอยู่ติดที่ ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ เป็นที่ดิน หรือเนินดิน ที่มีหลักฐานเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ มิว่าจะเป็น เฝิงผา ถ้ำ ชุมชน โบราณที่มีคูน้ำ-คันดิน ล้อมรอบ ซึ่งปรากฏร่องรอยของมนุษย์สมัยโบราณ โดยบางแห่งปรากฏการใช้ประโยชน์อยู่ในปัจจุบัน อาทิ การใช้บารายเพื่อการชลประทาน ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม) ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ ให้คํานิยาม โบราณสถาน ว่า *“...อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย...”*

#### ๑.๑) ประเภทโบราณสถาน (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๔)

กรมศิลปากรได้กำหนดประเภทโบราณสถานออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ ๑ โบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน และประเภทที่ ๒ โบราณสถานที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน หรือซากโบราณสถาน มีรายละเอียดดังนี้

**ประเภทที่ ๑** โบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน ได้แก่ พระราชวัง วัด ป้อม ค่าย กำแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน บ่อ สระ บาราย ตระพัง เขื่อน เจดีย์ ปราสาท กู่ ธาตุ พระธาตุ ถ้ำ เฝิงผา บ้านเรือน ศาลากลาง จวนเก่า คู่มูลวง แหล่งเตาเผา เครื่องเคลือบดินเผา ฯลฯ ซึ่งบางแห่งอาจจะยังใช้ประโยชน์อยู่ ได้แก่ วัดในพุทธศาสนา ปราสาทในวัฒนธรรมเขมร บาราย กำแพงเมือง คูเมือง

**ประเภทที่ ๒** ซากโบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมที่เคยมีรูปทรงและได้ใช้ประโยชน์มาแต่อดีต แต่เนื่องจากชำรุดผุพัง จนมองไม่เห็นรูปทรงชัดเจน โบราณสถานเหล่านี้ไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกต่อไปแล้ว แต่ยังมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่ คูเมือง-กำแพงเมือง หรือคูน้ำ-คันดิน ของชุมชนโบราณ ที่มีสภาพดินเขิน ถูกบุกรุก และทำลาย จนไม่หลงเหลือสภาพแล้ว หรือแนวถนนโบราณ เนินดินที่เคยเป็นที่อยู่อาศัย ที่ฝังศพ และที่ถลุงโลหะ ซึ่งถูกทำลายจากการปรับพื้นที่เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและเกษตรกรรม

ตัวอย่างโบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน



ปราสาทบ้านนุ



พระนอน เมืองเสมา



ปราสาทโนนกู่



ประตูลุมพล



อุโบสถเก่า วัดโคกพรหม



อุโบสถ วัดหมื่นไวย

ตัวอย่างโบราณสถานที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน (ซากโบราณสถาน)



ปราสาทบ้านนุ



ปราสาทสระสี่เหลี่ยม



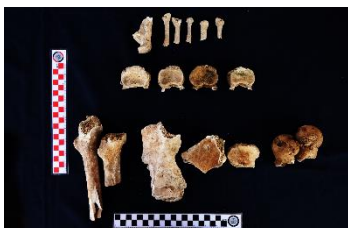
ปราสาทหนองหอย



แหล่งตัดหินทรายสีควี้



เนินดินพบร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ในอดีต ปัจจุบันถูกทำลาย



โนนवानไพร จังหวัดชัยภูมิ พบร่องรอยการฝังศพ ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก ปัจจุบันถูกปรับพื้นที่เพื่อการเกษตรกรรม



คูเมือง-กำแพงเมือง สุรินทร์

## ๒) โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

หมายถึง มรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุขนาดต่างๆ สามารถเคลื่อนย้ายได้ยากง่ายตามขนาดและน้ำหนักหรือชนิดของโบราณวัตถุนั้นๆ ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม) ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ ให้คำนิยาม โบราณวัตถุ ว่า *“...สิ่งหามิที่ทรัพย์สินที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือเป็สิ่งทีเก็เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือทีเป็ส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหามิที่ทรัพย์สินนั้น เป็ประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี...”*

นอกจากโบราณวัตถุแล้ว ยังมีอีกคำหนึ่งค้ว่า **ศิลปวัตถุ** ซึ่งหมายถึงผลงานศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นและแสดงออกด้วยอารมณ์ เช่น งานจิตรกรรม ประติมากรรม และประณีตศิลป์ ( กรมศิลปากร, ๒๕๔๘, น. ๔๘๘) ไม่จำเป็นต้องมีอายุมากหรือเป็ของเก่าโบราณ จึงแตกต่างจากโบราณวัตถุ ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม) ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ ให้คำนิยาม ศิลปวัตถุ ว่า *“..สิ่งทีทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ...”*

### ๒.๑) ประเภทโบราณวัตถุ (กรมศิลปากร, มปป.,น. ๗๕-๗๖.)

กรมศิลปากรได้กำหนดประเภทโบราณวัตถุออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ ๑ สิ่งของทีทำจากสิ่งมีชีวิต ประเภทที่ ๒ สิ่งของทีทำจากสิ่งไม่มีชีวิต และประเภทที่ ๓ ซากสิ่งมีชีวิต มีรายละเอียดดังนี้

**ประเภทที่ ๑** สิ่งของทีทำจากสิ่งมีชีวิต การทำหรือประดิษฐ์สิ่งของนั้น อาจนำขึ้นส่วนของสิ่งมีชีวิตทีตายแล้ว มาประดิษฐ์โดยตรงเลย เช่น กระดุก เปลือกหอย หนังสั้ว นำมาแกะหรือสลักเป็รูปทรงต่างๆ ตามต้องการ อีกวิธีหนึ่งคือการนำสิ่งมีชีวิตมาเปลี่ยนแปลงรูปหรือซากนั้นเสียก่อน เช่น การทอผ้า ทำกระดาษ ฯลฯ แล้วนำผ้าและกระดาษไปผลิตเป็เสื้อผ้า หนังสือ สมุด ต่อไป ตัวอย่างสิ่งของโบราณทีทำจากสิ่งมีชีวิต ได้แก่

- ผ้า เช่น ผ้านุ่ง ผ้าซิ่น เสื้อคอกระเช้ เสื้อราชปะแตน ผ้าโพกหัว หมวก
- กระดาษ เช่น หนังสือ คัมภีร์กระดาษสา สมุดข่อย หัวโขน ใบบอก สารตรา
- หนังสั้ว เช่น ตัวหนังสือ ตัวหนังสือตลึง หมวก กระเป้ รองเท้า
- กระดุกสัตว์ เช่น กำไล ตุ้มหู สร้อย เครื่องมือกระดุก หัวกระดุก
- งาช้าง เช่น พระพุทธรูป หวี เครื่องตักแต่งบ้านเรือน
- เขาสั้ว เช่น หวี เครื่องประดับกาย
- ไม้ เช่น พระพุทธรูปไม้ รอยพระพุทธรูปบาท ไม้แกะสลัก เครื่องเรือน ตู้ โต๊ะ ตั้งหน้าจ้ว หน้าบัน ซากเรือ
- ใบลาน เช่น คัมภีร์

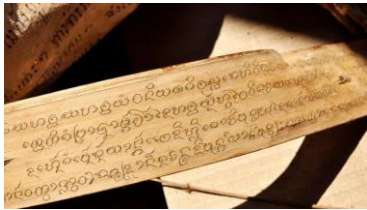
## ตัวอย่างโบราณวัตถุประเภทที่ ๑ สิ่งของที่ทำจากสิ่งมีชีวิต



หนังใหญ่



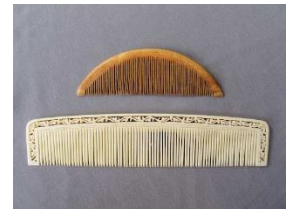
พระพุทธรูปไม้



คัมภีร์ใบลาน



เครื่องมือกระดูกสัตว์



หวีงาช้าง

**ประเภทที่ ๒** สิ่งของที่ทำจากสิ่งไม่มีชีวิต โดยเมื่อคนมีความรู้และความเจริญขึ้น ก็รู้จักนำวัสดุที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติ ตามแม่น้ำ ภูเขา ถ้ำ ป่า เช่น ดิน หิน แร่ธาตุ หวาย มาทำสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ได้แก่

- เครื่องปั้นดินเผา เช่น หม้อ ไห จาน ชาม ถ้วย กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องมุงหลังคา เครื่องใช้เหล่านี้พบว่าบางแห่งเขียนลวดลาย สีสันทัน และทำผิวให้เรียบ มัน หรือเคลือบด้วย ซึ่งทำให้เราทราบ ถึงขีดความสามารถในการผลิตว่ามีความชำนาญเชี่ยวชาญมากขึ้นเพียงใด

- เครื่องมือหิน เช่น ขวานหิน วัสดุอื่นที่ทำด้วยหิน เทวรูป ศิลาจารึก

- เครื่องแก้ว เช่น ลูกปัด แก้ว จาน ชาม พระพุทธรูป

- เครื่องโลหะ โลหะคือการนำแร่ธาตุตั้งแต่ ๒ อย่างขึ้นไปมาผสมกัน โลหะที่นำมาทำโบราณวัตถุคือ สำริด ทองแดง ดีบุก เช่น เทวรูป พระพิมพ์ อวรุท กลองมโหระทึก บาตรพระ กำไล สร้อย ต่างหู มงกุฎ แหวน

## ตัวอย่างโบราณวัตถุประเภทที่ ๒ สิ่งของที่ทำจากสิ่งไม่มีชีวิต



ทับหลังปราสาทเขมร



ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง



ขวานหินขัด



หินดุนดินเผา



เครื่องมือเหล็ก



ประติมากรรมสำริด บ้านโตนด



กระดิ่งสำริด



แวนดินเผา



ลูกปัดแก้วใสสีต่างๆ

### ประเภทที่ ๓ ซากสิ่งมีชีวิต สิ่งที่มีอยู่หรือเกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติ ได้แก่

- ซากมนุษย์ บางแห่งเราพบโครงกระดูกมนุษย์ถูกฝังร่วมกับเครื่องอุทิศ ได้แก่ หม้อ ไห เครื่องประดับ อาวุธ ในบางแห่งพบกระดูกมนุษย์ถูกเผาและนำมาใส่ลงในหม้อหรือไห มีฝาปิด ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ความเชื่อในชาติใหม่ภพใหม่

- ซากสัตว์ เช่น ซากไดโนเสาร์ ช้าง วัว กระตัง หอย เป็นต้น

## ตัวอย่างโบราณวัตถุประเภทที่ ๓ ซากสิ่งมีชีวิต



โครงกระดูกมนุษย์นอนหงาย



ภาชนะบรรจุกระดูกมนุษย์



โครงกระดูกมนุษย์บรรจุในหม้อ



โครงกระดูกวัว



โครงกระดูกสุนัข



ภาชนะบรรจุกระดูกมนุษย์

## ทำไมเราต้องรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม (กรมศิลปากร, มปป, น.๑๒)

มรดกศิลปวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญของการสร้าง เผ่าพันธุ์มนุษย์ ชุมชน สังคม และชนชาติ เพราะบ่งบอกถึงเอกลักษณ์และวิถีชีวิตเฉพาะในแต่ละพื้นที่ของตนเอง โดยสรุปแล้ว มรดกศิลปวัฒนธรรม มีความสำคัญ มีคุณค่าที่ต้องอนุรักษ์ ๔ ประการ ดังนี้

๑. เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของชุมชน ท้องถิ่น ชนชาติและชาติพันธุ์ของตน โดยมรดกศิลปวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องที่แสดงถึงความแตกต่างระหว่างชนชาติหรือชาติพันธุ์ เพราะแต่ละชนชาติหรือชาติพันธุ์จะมีมรดกศิลปวัฒนธรรม อาทิ ประวัติศาสตร์ ภาษา ศิลปะ และศาสนา ที่เฉพาะตัว

๒. เป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติ ศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ท้องถิ่นและคนในชาติ ก่อให้เกิดความรัก ตระหนักที่จะรักษา หวงแหนและเห็นคุณค่าต่อมรดกศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้น นำไปสู่การสร้าง ความสมัคสมานสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓. มรดกศิลปวัฒนธรรมเป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ การสืบทอด และการนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ท้องถิ่น และคนในชาติ

๔. เสริมสร้างความมั่นคงด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ให้แก่ชาติ ดังนั้น รัฐจึงกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศด้วยการใช้วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานในการพัฒนาชาติ



ภาพ ประชาชนบ้านโคกพรม หมู่ที่ ๕ บ้านโคกพรม ตำบลโนนไทย อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา มีจุดมุ่งหมายจะบูรณะอุโบสถเก่า วัดโคกพรม ซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชน ทั้งนี้จะต้องดำเนินงานขุดตรวจทางโบราณคดีก่อน เพื่อนำหลักฐานที่พบมาประกอบการเขียนแบบบูรณะ ด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณ และต้องให้การดำเนินงานรวดเร็วขึ้น ดังนั้น ประชาชนบ้านโคกพรมจึงสละแรงกาย แรงใจ เข้ามาช่วยเป็นแรงงานขุดตรวจทางโบราณคดี โดยไม่มีค่าใช้จ่าย และอำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆ จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี



ภาพ กิจกรรมโครงการเครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

### ภาคประชาชนกับการเป็นส่วนหนึ่งของการรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม

ภาคประชาชนเมื่อเข้ามาเป็นเครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติร่วมกับกรมศิลปากรแล้ว ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า กรมศิลปากร โดยเฉพาะสำนักศิลปากรในพื้นที่ หวังพึ่งเครือข่ายทุกท่าน เพื่อให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งรวมเรียกว่ามรดกศิลปวัฒนธรรมนั้น ได้รับการดูแลรักษา เพื่อส่งต่อให้คนรุ่นหลัง ใน ๒ วิธีการ ดังนี้

#### ๑) เป็นหู เป็นตา

เมื่อทุกท่านค้นพบมรดกศิลปวัฒนธรรมใหม่ๆ หรือพบการบุกรุก หรือทำลาย จนทำให้มรดกศิลปวัฒนธรรมเสียหาย ขอให้ท่านบันทึกสภาพมรดกศิลปวัฒนธรรมที่ถูกทำลายด้วยภาพถ่าย เพื่อเป็นหลักฐาน แล้วรีบแจ้งไปยังผู้นำชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นหรือสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา หมายเลขโทรศัพท์ ๐๔๔-๔๗๑-๕๑๘ หรือผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่ Facebook Fanpage สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา เพื่อแจ้งให้เราได้รับทราบ และลงพื้นที่ตรวจสอบต่อไป

นอกจากนี้เครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมควรติดตามข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ พัฒนา และต่อยอดมรดกศิลปวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้สำหรับตัวเราอยู่ตลอดเวลา และร่วมแลกเปลี่ยนกันเมื่อมีโอกาส เพราะทุกวันนี้ ข่าวสารต่างๆสามารถเข้าถึงได้ทุกช่องทาง อาทิ Facebook Fanpage Youtube และสื่อสังคมออนไลน์อื่นๆ เพราะในปัจจุบันมีการผลิตเนื้อหาออกมาอย่างหลากหลายหลายประเด็น และเป็นวงกว้าง



ภาพ เจ้าหน้าที่สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ให้บริการวิชาการ เสริมสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานในท้องถิ่น ในเขตพื้นที่รับผิดชอบอย่างต่อเนื่อง และเป็นประจำสม่ำเสมอทุกปี

## ๒) เป็นปาก เป็นเสียง

โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ล้วนมี พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม) คอยกำกับดูแล และอนุรักษ์ ดังนั้น เครือข่ายทุกคนควรประชาสัมพันธ์ข้อควรปฏิบัติต่างๆ เมื่อเราอยู่อาศัยหรือดำรงชีวิตในเขตโบราณสถาน ดังนี้

### ๒.๑) กรณีโบราณสถาน ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียน

**มาตรา ๗** เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของ หรือมีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของ หรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

**มาตรา ๗ ทวิ** ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้าง

และให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวันนับแต่วันได้รับคำสั่ง ผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาด สัมภาระนั้น เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใด ให้คืนให้เจ้าของสัมภาระนั้น

**มาตรา ๓๒** ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถานได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำความผิดระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

### ๒.๒) กรณีโบราณสถาน ที่ยังมิได้รับการประกาศขึ้นทะเบียน

**มาตรา ๑๐** ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

**มาตรา ๑๐ ทวิ** พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าไปในโบราณสถาน เพื่อตรวจดูว่าได้มีการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือมีการขุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถานหรือไม่ ในการนี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดวัตถุที่มีเหตุอันสมควรสงสัยว่าจะเป็นวัตถุที่ได้มาจากการขุดค้นในบริเวณโบราณสถานได้ โดยการตรวจ ยึดหรืออายัดตามความในวรรคหนึ่ง ให้กระทำได้ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก และเมื่อดำเนินการตรวจ ยึดหรืออายัดแล้ว ในเขตกรุงเทพมหานครให้รายงานต่ออธิบดี ในเขตจังหวัดอื่นให้รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีเพื่อทราบ

**มาตรา ๓๒** ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

**มาตรา ๓๕** ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๐ หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาตตามมาตรา ๑๐ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

### ๒.๓) โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

**มาตรา ๓๑** ผู้ใดเก็บได้ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ และเบียดบังเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นของตนหรือของผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

**มาตรา ๓๑ ทวิ** ผู้ใดซ่อนเร้น จำหน่าย เอาไปเสีย หรือรับซื้อ รับจํานำ หรือรับไว้โดยประการใด ๆ ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันได้มาโดยการกระทำความผิดตามมาตรา ๓๑ ต้องระวางโทษ

จำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ถ้าการกระทำผิดตามวรรคหนึ่งได้กระทำไป เพื่อการค้า ผู้กระทำผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

**มาตรา ๓๒** ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ถ้าการกระทำผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

**มาตรา ๓๓** ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า ทำให้ไร้ประโยชน์หรือทำให้สูญหายซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

### ตัวอย่าง สื่อออนไลน์ที่ผลิตเนื้อหาสาระในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี



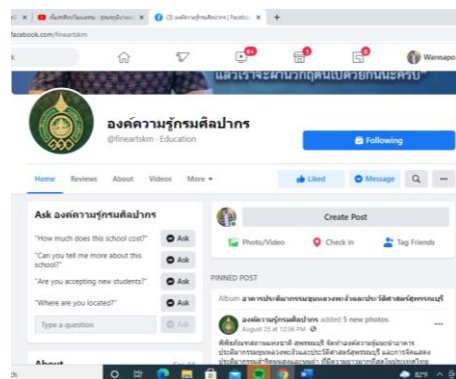
Youtube : ประวัติศาสตร์นอกตำรา



Youtube : ชรรค์ชัย-สุจิตต์ ทอดน่องท่องเที่ยว



Youtube : สโมสรศิลปวัฒนธรรม



Facebook : องค์ความรู้กรมศิลปากร

### บรรณานุกรม

กรมศิลปากร, คู่มือการปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมพันธ์. ๒๕๔๔.

กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์. ๒๕๕๐.

กรมศิลปากร, หนังสือกรมศิลปากรกับการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต, ปรับปรุงแก้ไขครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมพันธ์. ๒๕๔๘.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์, “พระเจ้าอยู่หัวกับงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์,” ศิลปากร ๔๒, ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๔๒): น.๔๐.

### ข้อมูลออนไลน์

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน <http://saranukromthai.or.th/> เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๔

ระบบทะเบียนโบราณวัตถุ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร <http://ntique.finearts.go.th> เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา <http://legacy.orst.go.th/> เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๔

## “ต๋อยอดวิชากร ผสานชุมชน”

กระบวนการสร้างความรัก ตระหนัก หวงแหน และภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมบ้านเกิด ด้วยงานโบราณคดี

วรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ ออยุธยา<sup>๑</sup>

“...การที่จะทำให้โบราณสถานคงอยู่ได้นั้น ต้องทำความเข้าใจให้แก่ประชาชนก่อน ต้องให้เขาเห็นความสำคัญและคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ก่อน จนเขามีความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของแล้ว ประชาชนก็จะสามารถอยู่ร่วมกับโบราณสถานได้ โดยไม่ต้องแยกออกจากกัน...”

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

โบราณสถานวัดส้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๗ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๔

(ปฏิทัศน์น์ พุ่มพงษ์แพทย์, ๒๕๔๒, น.๔๐)

นับตั้งแต่การดำเนินการสำรวจ ตรวจสอบ ตลอดจนการดำเนินงานทางโบราณคดี โดยกรมศิลปากร ที่ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๕ พบ แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ รวมทั้งสิ้น ๑๕ แหล่ง ซึ่งจากฐานข้อมูลพบว่าในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดงมีแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ๓ แหล่ง แต่กลับไม่สอดคล้องกับข้อมูลการลักลอบขุดโบราณวัตถุในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดงที่กระจายเป็นวงกว้าง ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุให้สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ดำเนินการโครงการศึกษาวิจัยชุมชนโบราณ และมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก บริเวณต้นลำน้ำชี ในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ โดยมีผลการศึกษาดังนี้

**“ต๋อยอดวิชากร” เมื่องานโบราณคดีช่วยต๋อยอดองค์ความรู้ “โบราณคดีอำเภอหนองบัวแดง”**

เมื่อเอ่ยถึงชื่อ " อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ" หลายท่านคงเกิดคำถามในใจว่าพื้นที่ห่างไกลขนาดนี้ จะมีความสำคัญกับประวัติศาสตร์ชาติอย่างไร ? เพราะหากมองในภาพรวมของประวัติศาสตร์ระดับชาติแล้ว อำเภอหนองบัวแดงกลายเป็นพื้นที่เล็ก ๆ พื้นที่หนึ่ง ที่ไม่ได้ถูกกล่าวถึงในแบบเรียนประวัติศาสตร์กระแสหลักของชาติ

แต่ในความเป็นจริงนั้น ผลจากการดำเนินงานภายใต้โครงการศึกษาวิจัยชุมชนโบราณและมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก บริเวณต้นลำน้ำชี ในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิพบแหล่งโบราณคดี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก หรือราว ๒,๕๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว บริเวณพื้นที่ราบอำเภอหนองบัวแดง รวมแล้วกว่า ๓๒ แหล่ง และยังพบแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ในวัฒนธรรมทวารวดี ๑ แหล่ง และวัฒนธรรมเขมร ๒ แหล่ง รวมทั้งสิ้น ๓๕ แหล่ง

ดังนั้น "อำเภอหนองบัวแดง" จึงมีความสำคัญต่อการศึกษาทางโบราณคดีไทย และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาติ เพื่อศึกษาร่องรอยหลักฐานกิจกรรมของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่พบในดินแดนไทยอีกพื้นที่หนึ่งได้เป็นอย่างดี

<sup>๑</sup> นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา



ภาพที่ ๑ บรรยากาศการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง

### เทคนิค “Story Telling” หนึ่งในเทคนิคที่ใช้ในการสำรวจทางโบราณคดี

ทุกครั้งที่ประชาชนในพื้นที่ให้ความไว้วางใจ หยิบยกหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากไร่ นา หรือจากสวนในแปลงที่ดินของตน มาให้คณะสำรวจถ่ายรูปพร้อมเก็บบันทึกข้อมูล ประชาชนมักมาพร้อมกับข้อสงสัยหรือคำถามที่ว่า "ไม่รู้คืออะไร หัวหน้าฮู้บ ?"

ทุกครั้งที่ต้องตอบข้อสงสัยหรือคำถามของประชาชนในลักษณะนี้ ผู้ศึกษาต้องใช้สำนวน ชักแม่น้ำทั้ง ๕ มาอธิบายให้ประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุได้รู้จักและรับฟังเพื่อให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญและคุณค่าในวัตถุที่เป็นทรัพย์ในดินของประชาชน ซึ่งนับเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่มีความสำคัญ โดยมุ่งหวังว่า ประชาชนจะเก็บรักษาสีงของโบราณที่มีคุณค่าทั้งหลายนี้ให้นานที่สุด เพราะตระหนักรู้ถึงคุณค่า และให้ความสำคัญในฐานะจิ๊กซอร์ชิ้นเล็ก ๆ ที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการสืบสาวราวเรื่องถึงความเป็นมาของบ้านเกิดเมืองนอนตนเอง

แต่บางคนก็มองไปอีกมุมหนึ่งและเห็นแย้งว่าการอธิบายเพื่อให้ประชาชนเห็นคุณค่าและความสำคัญ จะทำให้ประชาชนเหล่านั้นอยากขายโบราณวัตถุมากขึ้น แต่ผู้ศึกษากลับมองว่า การที่เราได้อธิบาย และบอกเล่าถึงความสำคัญให้ประชาชนเห็นคุณค่านั้นถือว่าเราได้ทำหน้าที่นักโบราณคดีแล้ว ผลการอธิบายก็ทำให้ประชาชนให้ความสำคัญกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบมากยิ่งขึ้น และเก็บรักษาให้มีปลอดภัยมากขึ้นกว่าเดิม



ภาพที่ ๒ บรรยากาศการให้ข้อมูลของราษฎรในระหว่างการดำเนินงานทางโบราณคดี



ภาพที่ ๓ บรรยากาศการให้ข้อมูลของราษฎรในระหว่างการดำเนินงานทางโบราณคดี

“ผสานชุมชน” เมืองงานโบราณคดีทำหน้าที่เป็น soft power ให้กับเยาวชนในการสร้างความรัก ตระหนัก หวนแหน และภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมบ้านเกิด

ปัจจุบันคำว่า Soft Power กำลังเป็นคำฮิตของชาติ ในฐานะเทคนิควิธีการสำคัญ เพื่อโน้มน้าวใจให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความเชื่อหรือรู้สึกคล้อยตาม และชื่นชอบโดยปราศจากการบังคับใช้อำนาจให้กระทำ

ด้วยสถานการณ์ปัจจุบันที่เยาวชนในพื้นที่ให้ความสนใจในวิชาประวัติศาสตร์ไทยลดลง ด้วยเพราะประวัติศาสตร์ไทยถูกมองเป็นเรื่องไกลตัว และอำเภอหนองบัวแดง ไม่มีบทบาทในประวัติศาสตร์กระแสหลักของชาติ เมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ของไทย อาทิ สุโขทัย อยุธยา หรือกรุงเทพฯ อยู่ห่างไกลจากบ้านของเขาหลายร้อยกิโลเมตร

สอดคล้องกับเวลาที่เหมาะสมกับการลงพื้นที่เพื่อปฏิบัติงาน ภายใต้โครงการศึกษาวิจัยชุมชนโบราณและมนุษย์โบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย สมัยเหล็ก บริเวณต้นลำน้ำชี ในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕ จึงเป็นโอกาสที่ดีที่เราจะใช้งานโบราณคดีสื่อสาร สร้างการรับรู้ และเรียนรู้ ถึงความสำคัญของร่องรอยทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง ตลอดจนสร้างความตระหนัก รัก และหวงแหนมรดกวัฒนธรรมในบ้านเกิดให้กับเยาวชนในพื้นที่ตำบลวังชมพู ซึ่งเป็นพื้นที่จุดค้นทางโบราณคดีในครั้งนี้

นอกจากเราจะทำป้ายข้อมูลทางโบราณคดีในพื้นที่ ซึ่งนับเป็นการคืนข้อมูลจากการทำงานทางโบราณคดีที่ผ่านมาเมื่อ พ.ศ.๒๕๖๓ และชมหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นพบในระหว่างการขุดค้นแบบใกล้ชิดพร้อมคำอธิบายแต่ละชั้นที่ชี้ชวนให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าแล้ว เรายังมีกิจกรรม workshop ให้เยาวชนจำลองบทบาทเป็น "นักโบราณคดี" ที่ต้องแบงบทบาท หน้าที่ในการรับผิดชอบ เมื่อต้องดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี ทั้งงานจัดบันทึกสภาพ งานบันทึกการกระจายของหลักฐานที่พบจากการขุดค้น งานขุดค้น ซึ่งทั้งหมดถูกต้องตามหลักระเบียบวิธีศึกษาทางโบราณคดี และช่วงท้ายของกิจกรรม แต่ละกลุ่มก็ต้องออกมานำเสนอผลการบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการขุดค้นในหลุมขุดค้นจำลองให้กับคุณครู และผู้มาเยี่ยมชม การขุดค้นในขณะนั้นได้รับฟังและซักถาม โดยใช้ระยะเวลาการทำกิจกรรมประมาณ ๓ ชั่วโมง ซึ่งได้รับความสนใจจากโรงเรียนในพื้นที่ส่งนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมรวมแล้วกว่า ๒๐๐ คน



ภาพที่ ๔ นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมทดลองสัมผัสเพื่อเรียนรู้หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้น





ภาพที่ ๕ นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อฝึกการปฏิบัติงานทางโบราณคดีในกระบวนการต่าง ๆ

ผลตอบรับที่ได้คือเยาวชนในพื้นที่ที่มีความตั้งใจ และสนใจกับกิจกรรมในครั้งนี้ เพราะเกือบทุกคนได้รู้จักอาชีพ "นักโบราณคดี" เป็นครั้งแรก และหัวใจสำคัญของการเรียนรู้คือการได้เห็น สัมผัส และทดลองปฏิบัติจริง ทำให้เยาวชนในพื้นที่ที่เข้าร่วมกิจกรรมได้รู้จักและเข้าใจหลักฐานทางโบราณคดีในฐานะหลักฐานที่ช่วยยืนยันความสำคัญของพื้นที่บ้านเกิดของตนเอง ในมิติทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ไทย แม้จะไม่ปรากฏในรูปแบบเรียนก็ตาม



ภาพที่ ๖ ภายหลังจากการปฏิบัติงาน ทุกกลุ่มจะต้องนำเสนอผลงานปฏิบัติงานทางโบราณคดีให้กับครูของตนเอง

งานโบราณคดี และกิจกรรม workshop เล็กๆ ในครั้งนี้จึงนับเป็นอีกหนึ่ง soft power ที่ช่วยเสริมสร้างความรัก ตระหนัก ห่วงแทน ความภาคภูมิใจ และรู้คุณค่า มรดกทางวัฒนธรรมในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเองได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่มุ่งหวังให้ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ จนมีความรู้สึกร่วมกันที่จะช่วยกันรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ และคงคุณค่า สืบไป



ภาพที่ ๖ บรรยากาศนักเรียน นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรม

การเผยแพร่ผลการศึกษาเพื่อบอกเล่าให้ท้องถิ่นได้รับรู้ ผ่านนิทรรศการ คนแรกเริ่มที่หนองบัวแดงบ้านเรา : “เหลียวหลังมองมนุษย์โบราณผ่านหลักฐานทางโบราณคดี”

เมื่อดำเนินการวิเคราะห์ ศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่พบแล้วเสร็จ จึงได้จัดทำนิทรรศการ คนแรกเริ่มที่หนองบัวแดงบ้านเรา : “เหลียวหลังมองมนุษย์โบราณผ่านหลักฐานทางโบราณคดี” โดยมีความตั้งใจที่จะนำไปติดตั้งภายในชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ถาวรสำหรับนักเรียน และคนในชุมชนที่สนใจ เมื่อจัดทำนิทรรศการได้เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้กับท้องถิ่นในหลายกิจกรรม อาทิ โครงการจัดหัดเคลื่อนที่ จังหวัดชัยภูมิ ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๖ จัดขึ้น ณ องค์การบริหารส่วนตำบลวังชมภู ซึ่งเป็นพื้นที่หลักของการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๖๓ โดยประชาชนในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง ให้ความสนใจเข้ามาเรียนรู้เป็นจำนวนมาก โดยปัจจุบัน สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมาได้มอบนิทรรศการดังกล่าวให้กับนายหารศึกษา ภัระพันธ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหัน ตำบลวังชมภู อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิไปติดตั้งภายในโรงเรียนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

กิจกรรมที่ดำเนินการทั้งหมดล้วนยึดถือตามแนวพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงที่ทรงมุ่งหวังให้ สร้างองค์ความรู้ สร้างความเข้าใจ เพื่อให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้เกิดความรัก ตระหนัก และหวงแหน ร่วมกันต่อไป

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณ ๑. นายพิชัย ชัยมาตร นายกองค้การบริหารส่วนตำบลวังชมภู ๒. นายชยพล คำอาษา กำนันตำบลวังชมภู ๓. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อำเภอนองบัวแดง ๔. นายไพศาล และนางดร วงศ์ศิลป์ ๕. นายหาญศึก ภาระพันธ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหัน ๖. นายรุ่งเรือง ศักดิ์รัตนมาศ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนางแดดเหนือ ๗. ผู้บริหารโรงเรียนในพื้นที่อำเภอนองบัวแดง ที่ให้ความสนใจส่งนักเรียน เข้าร่วมกิจกรรม ๗. พระสงฆ์ และราษฎรทุกท่านที่ให้ความร่วมมือนำสำรวจ ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับการสำรวจทางโบราณคดี



ภาพที่ ๖ ท่านโสภณ สุวรรณรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ นางบุษดี สุวรรณรัตน์ นายกเหล่ากาชาดจังหวัดชัยภูมิ นายสรวิช สัมมะลี นายอำเภอนองบัวแดง หัวหน้าส่วนราชการจังหวัดชัยภูมิ ข้าราชการประชาชน และนักเรียนในพื้นที่อำเภอนองบัวแดง ร่วมเข้าเยี่ยมชมนิทรรศการ โดยได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง



ภาพที่ ๘ นำนิทรรศการจัดแสดงในการประชุมสรุปผลการดำเนินงานทางวิชาการโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ ห้องประชุมชั้น ๙ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ



ภาพที่ ๙ นายสถาพร เทียงธรรม รองอธิบดีกรมศิลปากร มอบนิทรรศการให้กับนายหารศีก ภาระพันธ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหิน และนายชยพล คำอาษา กำนันตำบลวังชมภู ไปติดตั้งเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ถาวร ณ โรงเรียนบ้านห้วยหิน ตำบลวังชมภู อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ในการประชุมสรุปผลการดำเนินงานทางวิชาการโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ ห้องประชุมชั้น ๙ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

**บรรณานุกรม**

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์, “พระเจ้าอยู่หัวกับงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์,” ศิลปากร ๔๒, ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๔๒): น.๔๐.

## ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องเล่าพื้นบ้านจังหวัดชัยภูมิ

ประเสริฐศักดิ์ มีหม่อ<sup>๑</sup>

วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖ การประชุมคณะกรรมการบริหารองค์การยูเนสโก ครั้งที่ ๒๑๖ ณ องค์การยูเนสโก กรุงปารีส สาธารณรัฐฝรั่งเศส ได้รับรองให้ **คัมภีร์ไบเบิล เรื่องอรรถาตุ** เป็น **มรดกความทรงจำแห่งโลก** ซึ่งอธิบายความเป็นมาของพระธาตุพนม ซึ่งมีทั้งเรื่องเล่า ตำนานและความเชื่อ โดยเรียบเรียงเป็นลายลักษณ์อักษร (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๖) แสดงให้เห็นความสำคัญของเรื่องเล่าซึ่งก่อนที่จะมีการเรียบเรียงและศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ คนในท้องถิ่นนำเรื่องเล่าพื้นบ้าน (Folk Narrative) เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่ออธิบายที่มาของชุมชน ผู้คน เหตุการณ์และสถานที่ที่เป็นเรื่องที่สามารถพบได้ในทุกพื้นที่ทั่วโลก รวมถึงในประเทศไทย หากมองผ่านวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) ด้วยการประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน หลักฐานประเภทดังกล่าว อาจถือว่าเป็นหลักฐานที่เจือปนไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์และสิ่งเหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตามการปรากฏเรื่องเล่าในสังคมที่กลุ่มชนอธิบายที่มาของพื้นที่ของตนเป็นความทรงจำร่วมทางสังคมที่ผู้คนได้นิยามที่มาของตนเอง ที่ต้องได้รับการอธิบายในรูปแบบของสัญลักษณ์ ทั้งนี้ จังหวัดชัยภูมิปรากฏการนำเรื่องเล่าพื้นบ้านอธิบายที่มาชื่อบ้าน นามเมืองหรือภูมิ เป็นความทรงจำร่วมทางสังคมที่ชุมชนและประชาชนในแถบนี้รับรู้มาอย่างยาวนาน สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งนำเรื่องเล่าผูกกับชื่อของสถานที่ เป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยวิธีการนำเรื่องเล่าพื้นบ้านเป็นการเชื่อมโยงพื้นที่เส้นทางทางวัฒนธรรม

### ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ธิดา สาระยา อธิบายความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ ๒ นัยยะ ได้แก่ ประการแรก การมองประวัติศาสตร์โดยมองผ่านกรอบสังคม ฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนต่างๆในท้องถิ่นไม่ใช่ศูนย์กลางทางการเมืองแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ประการที่สอง เป็นการมองประวัติศาสตร์ผ่านระบบการเมืองในสังคมท้องถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลหรือมีปฏิสัมพันธ์ต่อบริบทการเมืองจากศูนย์กลางตามวิถีวัฒนธรรม การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ “เมือง” คือประวัติศาสตร์เฉพาะหน่วยช่วยให้สามารถเข้าใจสังคมแต่ละเมือง แตกต่างจากการมองเรื่องให้อยู่ในกรอบระบบการเมืองกว้างใหญ่กว่าเมืองใดเมืองหนึ่งเพียงเมืองเดียว (สิริวรรณ สิริวนิชย์, ๒๕๖๕, น.๑๓-๑๔) ทั้งนี้ ยงยุทธ ชูแว่น อธิบาย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าเป็นการศึกษาสังคมหรือชุมชนอยู่นอกแคว้นวงศูนย์อำนาจทางการเมืองของรัฐ สังคมและชุมชน สังคมและชุมชนดังกล่าวควรมีการศึกษาลักษณะ ดังนี้ ๑. การกำหนดขอบเขตการศึกษาออกเป็นหน่วย เช่น เมือง หมู่บ้านหรือชุมชนระดับต่างๆ ๒. ศึกษาประสบการณ์หรือกิจกรรมทุกด้านในท้องถิ่นในหน่วยการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนประวัติศาสตร์ความคิดความรู้ต่างๆโดยเชื่อมโยงประสบการณ์หรือกิจกรรมที่ศึกษามีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับบริบทด้านอื่นๆใกล้เคียงกัน ๓. ศึกษาถึงความเป็นตัวเองที่แสดงผ่านมิติต่างๆเพื่อให้เห็นพื้นที่ของการเคลื่อนไหวของประชาชนแต่ละท้องถิ่นอันหลากหลาย (ยงยุทธ ชูแว่น, ๒๕๖๒, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย. น.๒๙๓)

ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของอดีตด้วยการนำข้อมูลจากหลักฐานอันหลากหลายทั้งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่ออธิบาย

<sup>๑</sup> อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

ที่มาของชุมชน บุคคล เหตุการณ์เพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นเหตุผลของมาของจุดเปลี่ยนหรือเหตุผลของสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งเป็นหน่วยของการศึกษาจากที่นอกเหนือหรือเกี่ยวข้องจากอำนาจศูนย์กลางของรัฐ

### ประเภทของเรื่องเล่าพื้นบ้าน

ธวัช ปุณโณทก(๒๕๕๒) แบ่งเรื่องเล่าพื้นบ้านภาคอีสานแบ่งตามเนื้อหาจะมี ๗ ประเภทคือ

๑. นิทานมหัศจรรย์คือนิทานจักรวาลต่างๆหรือนิทานประโลมโลก
๒. นิทานวีรบุรุษคือนิทานที่มีโครงเรื่องตามแนวปาฏิหาริย์แต่ได้กล่าวถึงชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์หรือบุคคลที่เป็นวีรบุรุษประจำเผ่าพันธุ์
๓. นิทานประจำถิ่นคือนิทานที่อธิบายความเป็นมาของท้องถิ่นแม้โครงเรื่องจะเป็นแนวปาฏิหาริย์แต่ปรากฏชื่อสถานที่ในท้องถิ่นจริงๆหรือมีโบราณสถานจริง
๔. นิทานอธิบายเหตุคือนิทานที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ รูปร่างสัตว์ พิธีกรรม โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะตอบข้อสงสัยต่างๆ
๕. นิทานเทพนิยายหรือนิทานทเวปกรณคือนิทานที่อธิบายความเป็นมาของโลกจักรวาลโดยอิงอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๖. นิทานคติธรรมคือนิทานที่อิงอยู่กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาหรือนิทานสอนใจปรับปรุงจากชาดกหรือนิทานคติอื่นๆที่มุ่งสอนใจสอนความประพฤติ

๗. นิทานมุกตลกคือนิทานที่มุ่งสร้างความขำขันแก่ผู้ฟังเป็นนิทานสั้นๆตอนเดียวจบหรือ ๒ ตอนจบซึ่งอาจจะเสนอมุกตลกในทำนอง คนปัญญาไว คนขี้เกียจได้ดี นักบวช มุกตลกเรื่องเพศ ทั้งนี้ในบทความใช้คำว่าเรื่องเล่าพื้นบ้าน แทนนิทานพื้นบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่ออธิบายเรื่องเล่า (Narrative) และการเล่าเรื่อง (narration) มีความหมายกว้างมาก ถือว่าเป็นรูปแบบทุกอย่างของการใช้ถ้อยคำที่ทำให้เข้าใจว่าเป็นลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ เรื่องเล่ายังมีนัยของเรื่องสมมติ นิทานปรัมปรา นิทานและตำนาน

### ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องเล่าพื้นบ้านเมืองชัยภูมิ

จังหวัดชัยภูมิปรากฏหลักฐานการอาศัยอยู่ของมนุษย์จากหลักฐานโบราณคดีตั้งแต่การอาศัยอยู่ตามเพิงถ้ำ เป็นชุมชนเกษตรกรรม และพัฒนาเป็นชุมชนเมือง การอาศัยอยู่ในเพิงถ้ำ แหล่งชุมชน หลักฐานทางโบราณคดีจะแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์เป็นสองสมัย คือ สังคมล่าสัตว์หาของป่า และสังคมเกษตรกรรม ซึ่งปรากฏเรื่องเล่าพื้นบ้านสัมพันธ์กับหลักฐานทางโบราณคดี ในบทความนำเสนอประเด็น ดังต่อไปนี้ เรื่องเล่าพื้นบ้านเกี่ยวกับชุมชนโบราณ ภูมินามหรือชื่อบ้านนามเมืองในเรื่องเล่าพื้นบ้าน และกรณีศึกษาเรื่องเล่าพระสังข์ทอง

### เรื่องเล่าพื้นบ้านเกี่ยวกับชุมชนโบราณ

#### นครกาหลง

นครกาหลง ตั้งอยู่ที่บ้านคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ สาเหตุที่ได้ชื่อว่าเมืองกาหลง เพราะพระยาขุนหาญได้มาพบเข้า เห็นว่าเป็นแหล่งเหมาะสมที่จะสร้างบ้านแบ่งเมือง มีห้วย หนอง คลอง บึง จำนวนมากที่ราบชายฝั่งลำน้ำชี เป็นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เมื่อนกกาที่บินผ่านเข้ามาจะหากินจนเพลินกับอาหารที่อุดมสมบูรณ์จนลืมกลับรัง พอพระยาขุนหาญสร้างเมืองเสร็จก็ได้จัดส่งส่วย

เครื่องบรรณาการไปให้เมืองแม่เป็นนิจ สันนิฐานว่าเป็นเมืองทวารวดี เพราะที่เมืองกาหลงนี้ตัวหนังสือสมัยทวารวดี จารึกปรากฏอยู่บนแผ่นหินมากมาย การอธิบายที่มาของนามนครกาหลงนั้น ชาวบ้านได้รับรู้กันอย่างกว้างขวางเป็นความทรงจำร่วมทางสังคม

คำว่า กาหลง หมายถึงพีชต้นกาหลง เป็นพันธุ์ไม้ที่มีถิ่นกำเนิดในป่าเมืองร้อนซึ่งเป็นพืชที่กระจายทั่วพื้นที่ นอกจากนี้ กาหลง เป็นศัพท์เก่าที่พบในลิลิตพระลอ ดังนี้

“ถึงแม่น้ำกาหลง ปลงช้างชิตติดฝั่ง นั่งสำราญรื่นกัน แล้ว ๓ ให้ฟันไม้ทำห่วง พ่วงเป็นแพสรรพเสด็จ ๓ ก็เสด็จข้ามแม่น้ำแล้วไล่”

สุจิตต์ วงษ์เทศ อธิบายว่า หมายถึงแม่น้ำโขง (ลาวเรียกน้ำแม่ของ) ที่เวียดนามเรียกว่ากิวลิ่ง และจีนเรียกว่ากิวลิ่ง หมายถึง แม่น้ำที่มีนาคเกี้ยวตัวปกป้องรักษา (นาคหรือลวงของไทย-ลาว เป็นชนิดเดียวกับมังกรของจีน ที่เรียก เล้ง, หลง)นอกจากนี้กาหลง ในมหากาพย์เรื่องท้าวสุ่งฯ ว่าเป็นชื่อเมืองของแฉนลอ มีโคลงว่า “ธรรมยาภินกาหลงอยู่กะเลิม ยูสร้าง” หมายถึง (แฉนลอ) ครอบเมืองหลวงพระบาง (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖).นามเมืองที่ตรงกันที่พบในประเทศไทย ได้แก่ เวียงกาหลง จังหวัดเชียงราย นครกาหลงเป็นชุมชนโบราณปรากฏคูน้ำคันดินแบบวงกลมล้อมรอบ ซึ่งพบกันอย่างกว้างขวางในเมืองแบบวัฒนธรรมทวารวดี เช่น เมืองหามหอก อำเภอบ้านเขว้า บ้านฝ้าย จังหวัดบุรีรัมย์ เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งลักษณะเด่นของวัฒนธรรมทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือการนำหลักหินหรือหินตั้งเพื่อกำหนดขอบเขตหรือแผนผังการพินาศศาสนา มีทั้งแบบมีลวดลายและไม่มี ลวดลาย หินตั้งหรือเสมาที่พบในชุมชนโบราณคอนสวรรค์โดดเด่นด้วยลวดลายเล่าเรื่องชาดกในพระพุทธศาสนา จากภาพเห็นได้ว่า ภาพสลักบุคคลสองคนนั้น ได้รับการอธิบายว่าเป็น พระยาขุนหาญ เจ้าเมืองนครกาหลง ข้อมูลทางประติมานวิทยา(Iconography) เป็นสาขาหนึ่งของประวัติศาสตร์ศิลป์ที่เป็นการศึกษาประวัติ, คำบรรยาย และการตีความหมายของเนื้อหาของภาพ อีกทั้งกรรมวิธีการแสดงหัวเรื่องในรูปแบบของการใช้รูปสัญลักษณ์ต่างๆ ในเนื้อหาของภาพที่ออกมาให้ผู้ชมได้เห็น ซึ่งเป็นแนวทางของนักโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะจะอธิบายรูปสัญลักษณ์ของภาพที่ปรากฏในโบราณวัตถุ อธิบายภาพสลักใบเสมาหลักนี้ตรงกับเรื่อง

"มโหสถชาดก"ภาพสลักเล่าเรื่องนี้มีภาพ บุคคล ๒ คน ซ้ายมือเป็นบุรุษเกล้าผมเป็นมวย ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระมโหสถ และขวามือเป็นสตรีคือนางอมร ซึ่งตอบคำถามของพระมโหสถ ทั้งนี้ ภาพเล่าเรื่องตอนนี้ยังพบที่เมืองฟ้าแดดสงยางและบ้านกุดโง้ง ชัยภูมิอีกด้วย (กฤษฎา นิลพัฒน์, ๒๕๕๙, น.๒๘-๓๐) ซึ่งเนื้อหาดังกล่าว ตรงกับชาดก เป็นเรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ชาดก ซึ่งอยู่ในพระสุตตันตปิฎก, ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเป็นส่วน ๑ใน ๙ ส่วน ที่เรียกว่า นวังกษัตริยชาดก พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ สุตตันตปิฎกที่ ๒๐ ขุททกนิกายชาดก ภาค ๒ ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ เป็นเล่มที่รวมเรื่องชาดกที่เล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันถึง ๕๒๕ เรื่อง แต่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ นี้มี ๒๒ เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาว ๆ ทั้งนี้ โดย ๑๒เรื่องแรกเป็นเรื่องที่มีคำฉันท ส่วน ๑๐เรื่องหลัง คือเรื่องที่เรียกว่า มหานิบาตชาดก แปลว่าชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า ทศชาติ (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖)โดยมโหสถชาดก เป็นพระชาติที่ ๕หนึ่งในทศชาติชาดก ดังนั้นจากข้อมูลข้างต้นชาวบ้านในพื้นที่นำเรื่องเล่านครกาหลงมาอธิบายใบเสมาทศชาติชาดกเรื่องมโหสถ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแพร่กระจายแถบนี้มาไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่๑๔ มาแล้ว

## เมืองหามหอก

“เมืองหามหอก” เป็นนามเมืองโบราณมีที่ตั้งอยู่ที่ตำบลลุ่มลำชี อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ชาวบ้านในพื้นที่เล่าว่า อดีตเจ้าเมืองหามหอกบางทีจะเป็นคนเก่งกล้าสามารถ อยู่อย่างคงกระพันมาก เวลาจะไปไหนแต่ละครั้ง ให้บริวารนำหอกมาสานเป็นแคร่แล้วนั่งบนหอกหรือนั่งบนปลายหอก แล้วให้บริวารแบกหอกไป คนจึงเรียกเมืองนี้ว่า “เมืองหามหอก”

ทั้งนี้เมืองหามหอก เป็นโบราณสถาน กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๙ (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๓ ตอนที่ ๒๔ วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙) เป็นชุมชนโบราณมีลักษณะเป็นเนินดินรูปร่างค่อนข้างกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ กิโลเมตร สูงจากระดับพื้นที่โดยรอบประมาณ ๓ เมตร ด้านนอกของเนินดินมีคูน้ำ - คันดินล้อมรอบหนึ่งชั้น เป็นแนวคูน้ำ - คันดินชั้นใน พื้นที่ถัดออกไปจากคูน้ำ - คันดินชั้นใน เป็นพื้นที่ราบลุ่มสภาพค่อนข้างโล่ง และมีคูน้ำ - คันดินล้อมรอบอีกหนึ่งชั้น เป็นแนวคูน้ำ - คันดินชั้นนอก พื้นที่รอบนอกถัดออกไปจากแนวคูน้ำ - คันดินชั้นนอกทางด้านทิศใต้ห่างออกไปประมาณ ๕ กิโลเมตร มีแม่น้ำชีไหลผ่าน และยังมีลำน้ำสายเล็กที่ไหลแยกออกจากลำน้ำสายหลักไหลผ่านใกล้ตัวชุมชนด้วย เช่นห้วยโป่ง หนองอ้อ คลองไผ่งาม ห้วยยางชุม สภาพปัจจุบันเป็นแนวคูน้ำ - คันดินชั้นนอกของชุมชนโบราณเมืองหามหอก ยังคงเห็นสภาพเป็นแนวติดต่อกันโดยรอบ มีต้นไม้และวัชพืชขึ้นปกคลุมคันดินอยู่หนาแน่น คันดินที่ยังสภาพอยู่นั้นมีความกว้างประมาณ ๑๐ เมตร สูงประมาณ ๖-๗ เมตร สภาพโดยรวมมีความสูงไม่สม่ำเสมอ ส่วนคูน้ำนั้นอยู่ทางด้านนอกของคันดิน มีความกว้างประมาณ ๑๐ เมตร แนวคูน้ำ - คันดินชั้นในของชุมชนโบราณเมืองหามหอกสภาพไม่ค่อยชัดเจนเหมือนชั้นนอก แต่ยังสามารถสังเกตเห็นได้โดยเฉพาะคูน้ำ - คันดินชั้นในที่อยู่ทางด้านทิศใต้ คูน้ำมีความกว้างประมาณ ๑๐ เมตร คันดินกว้างประมาณ เมตร ส่วนสูงของคันดินนั้นมีความสูงน้อยมาก มองเห็นได้ว่ามีความสูงอยู่ในระดับเดียวกับพื้นที่ที่อยู่โดยรอบ การสำรวจและการขุดตรวจทางโบราณคดีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ พบหลักฐานโบราณวัตถุที่แสดงกิจกรรมการอยู่อาศัยและการใช้พื้นที่บริเวณเมืองหามหอกของคนในอดีต ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ สมัยทวารวดี ต่อเนื่องถึงสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ และสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๓ (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๖)

ดังนั้นเห็นได้ว่า ชุมชนโบราณนครกาหลงและเมืองหามหอก ปรากฏเรื่องเล่าที่มีลักษณะตรงกันที่ได้นำเรื่องเล่าที่มีการนำบุคคลซึ่งไม่ปรากฏในเอกสารหรือศิลาจารึกเป็นผู้สร้างบ้านเมือง สะท้อนแนวคิดการสร้างวีรบุรุษหรือผู้นำทางวัฒนธรรม (Culture Hero) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ว่า ในฐานะผู้นำวัฒนธรรม(Culture hero) ประการแรก เป็นผู้นาระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ทั้งที่มีตัวตนจริงและไม่มีตัวตนจริง จะอยู่ในประวัติศาสตร์หรือตำนานก็ได้ ขึ้นอยู่ว่าจะถูกหยิบยกในโอกาสไหนและเวลาใด ผู้นำทางวัฒนธรรมทางวัฒนธรรมในตำนาน เช่นหน้าอำเภอมะสา จะมียะพระเจ้าพรหมมหาราชที่ แต่หลักฐานสนับสนุนค่อนข้างน้อย จึงสรุปว่า พระองค์ไม่มีตัวตนจริง แต่ในมุมมองของผู้คน คติชน ความเชื่อ พระเจ้าพรหมมหาราชได้กลายเป็นวีรบุรุษวัฒนธรรมไปแล้ว สิ่งเหล่านี้แสดงถึงปฏิกิริยาของชุมชนพุทธสังคม ที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ในชุมชนของตน โดยเฉพาะกลุ่มไทยใหญ่และชาวแม่สายชาติพันธุ์ต่างๆ หรือแม้แต่รูปปั้นย่าโมที่คนโคราชต่างบูชา นักประวัติศาสตร์บางคนก็ไม่ได้เชื่อว่ามีตัวตนจริง ได้ตัวอย่างผู้นำทางวัฒนธรรมเหล่านี้ก็เกิดจากตำนานท้องถิ่นที่ถือเป็นต้นเค้าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั่นเอง (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๖)

วิธีคิดด้วยการนำเรื่องเล่าพื้นบ้านนี้สร้างการรับรู้ของคนในพื้นที่ให้พื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred space) จนไม่อาจล่วงละเมิดจนนำมาสู่ข้อตกลงของชุมชนในการใช้พื้นที่ จึงเป็นการจัดระเบียบทาง

สังคมทางอ้อมผ่านเรื่องเล่าพื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรมวิถีคิดแบบชาวบ้านคือการนำความทรงจำร่วมทางสังคมเดิมเกี่ยวกับเรื่องเล่า ซึ่งเป็นเรื่องที่ปรากฏทั่วโลกเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์

### ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องเล่าที่มาของภูมินาม

การศึกษาเกี่ยวกับที่มาของชื่อสถานที่ในประเทศไทยเรียกว่า ชื่อบ้านนามเมือง (Place names) และภูมินามวิทยา(Toponymy) ซึ่งเป็นรูปแบบการศึกษาที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่มาของสถานที่ โดยในทุกสถานที่ได้รับการอธิบายที่มาของสถานที่นั้น การอธิบายภูมิศาสตร์หรือสถานที่ด้วยเรื่องเล่าจึงเป็นการอธิบายที่มาของนามด้วยแนวคิดทางวัฒนธรรมเรียกว่า ภูมิวัฒนธรรมหรือภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural landscape) (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๖๐, น.๑๖) อธิบาย หมายถึงลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographical Landscape) ในอาณาบริเวณหนึ่ง เช่น ป่าเขาลำเนาไพร ท้องทุ่ง หนองน้ำ ฯลฯสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของผู้คนในท้องถิ่นจนเป็นที่รู้จักและมีการกำหนดชื่อของสถานที่ต่างๆร่วมกัน ในลักษณะของแผนที่สื่อสารและมักสร้างตำนาน (Myth) ขึ้นมาเพื่ออธิบายความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ซึ่งในส่วนี้จะยกตัวอย่างการอธิบายภูมินามซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องเล่าพื้นบ้าน ดังนี้

### ช่องสามหมอ

จตุตศศาสตร์ทางการทหารและเส้นทางโบราณตั้งแต่อดีต ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านจังหวัดชัยภูมิ ที่ว่า ช่องสามหมอ ตั้งชื่อตามลำห้วยสามหมอ ซึ่งเป็นลำห้วยสาขาหนึ่งของลำน้ำชี คำว่า “สามหมอ” หมอในที่นี้หมายถึง หมอปราบจระเข้ ตามตำนานที่เล่าต่อกันมาคือว่า เดิมในลำห้วยมีจระเข้ดุร้ายอาศัยอยู่ และได้กัดทำร้ายชาวบ้านที่มาอาศัยแหล่งน้ำ จึงต้องหาหมอจระเข้มาปราบ ซึ่งต้องใช้หมอจระเข้ถึง ๓ คนจึงจะปราบจระเข้ดุร้ายดังกล่าวลงได้ จึงเป็นที่มาของชื่อห้วยสามหมอ และนำมาใช้เรียกช่องสามหมอตั้งแต่นั้นมานามช่องสามหมอเป็นที่รับรู้มาตั้งแต่อดีต ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นิราศทัพบกเวียงจันทร์ ของหม่อมเจ้าทับ พระโอรสในกรมหลวงเสนีบริรักษ์ กล่าวไว้ ดังนี้

“พอทัพบกหลวงเลยข้ามชลาลัย	ถึงแถวถิ่นสามหมอกำหนดหมาย
แต่โบราณเล่าต่อก่อนนิยาย	กุมภีร้ายสาหัสในนี้ที่
พวกหมอเล่นสามคนก็ม้วยมุต	เข้าฉวยฉุดคาบลงชลาศรี
แล้วพาเข้าคูหาในวาริ	อันเป็นที่อาศัยอยู่ในชล
อันนามนั้นจึงได้เรียกว่าสามหมอ	เขารู้ต่อมาแสดงแจ้งนุสนธิ
อนุตั้งสำนักไว้พักพล	เมื่อจรดลมาเฝ้าอยู่อุตรา
ในเวียงเขาเป็นห้วยละหานหิน	กระแสน้ำไหลรบกระทบผา
เป็นน้ำพุคุดันชนศิลา	ออกฉานฉ่ำชิมซาบลงอาบเย็น
เมื่อยามร้อนก็ค่อยผ่อนบรรเทาทุกข์	วิเศษสุกกายาประสาเชิญ
ด้วยคงคาไหลโลดโผนกระเด็น	พี่แลเห็นคิดถึงคะนิงนวล”

(ประชุมจดหมายเหตุปราบทัพบกเวียงจันทร์, ๒๔๗๓, น.๖๙)

เรื่องเล่าจระเข้ใช้หมอบราบสามคนในภูมินามอำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานีด้วยดังนี้ “ วังสามหมอ ” ตำนานที่ว่า มีจระเข้ใหญ่ตัวหนึ่ง ได้หลงกลืนร่างธิดาของเจ้าเมืองท่าขอนยาง และกลัวความผิดจึงหนีการตามล่ามาอาศัยอยู่ที่วังน้ำใหญ่ ของลำน้ำพันชาติ พอเจ้าเมืองได้ข่าวจึงให้หมอบระเข้มาปราบจระเข้ตัวนี้ โดยให้หมอบผู้มีเวทย์มนต์มาทำพิธี แต่หมอบจระเข้ ๒ คนแรก สูญญวณจระเข้ไม่ได้จึงต้องสังเวยชีวิต เพราะการใช้หมอบจระเข้ถึง ๓ คนนี้เอง วังน้ำแห่งนี้ จึงถูกตั้งชื่อว่า “ วังสามหมอ ” และถูกนำมาใช้เป็นชื่ออำเภอในที่สุด อำเภอวังสามหมอ (สืบค้นได้จากเว็บไซต์, ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๖)ซึ่งต้องศึกษาเรื่องการแพร่กระจายของแบบเรื่องนิทาน (tale type) ที่เหมือนกันต่อไปว่า มีที่มาจากแหล่งเดียวกันหรือมาจากหลายแหล่ง อย่างไรก็ตามพื้นที่ของสามหมอบเป็นรอยต่อสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การสืบค้นที่มาของเรื่องเล่าเป็นไปได้ยากแต่เรื่องเล่า นั้นแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของของผู้คนและสายน้ำ โดยพื้นที่บริเวณโดยรอบของสามหมอบเป็นช่องเขาขาดที่เกิดขึ้นจากทางน้ำไหลตัดผ่านแนวเขาสองลูก ฝั่งตะวันตกคือภูโค้งที่ต่อมาจากภูแลนคา ฝั่งตะวันออกคือภูผาแดงที่เป็นแนวต่อขึ้นไปหาภูเม็ง ถือเป็นเขตแดนระหว่างจังหวัดชัยภูมิกับจังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางวัฒนธรรมทวารวดีระหว่างชุมชนโบราณนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิและเมืองไชยวาน อำเภอโคกโพธิ์ชัย อีกทั้งในวัฒนธรรมเขมรโบราณ พื้นที่ของภูแลนคายังเป็นที่ตั้งศิวิลิสต์บรอนซ์ยุคภูโค้ง กระทั่งต้นรัตนโกสินทร์ก็เป็นเส้นทางระหว่างล้านช้างและสยาม ความสำคัญของพื้นที่ยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งพบศาลปู่ดู่ย่าดี ริมลำสามหมอบอีกด้วย

### ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากเรื่องเล่าพื้นบ้าน กรณีเรื่องเล่าสังข์ทอง

จังหวัดชัยภูมิปรากฏการการอธิบายชื่อบ้าน นามเมืองหรือภูมินามเกี่ยวข้องกับเรื่อง สังข์ทอง ได้แก่หนองสามหมื่น พระธาตุหนองสามหมื่น อุบมุง หรืออุบพระสังข์กระท่อมเจ้าเงาะ ภูคูลี ถ้ำนางพันธุรัตน์ ถ้ำเจ้าเงาะ ถ้ำนางรจนา ในเขตพื้นที่อำเภอคอนสาร อำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิและอำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้เรื่องเล่าพื้นบ้านเรื่องสังข์ทองในจังหวัดชัยภูมิ เป็นความทรงจำร่วมทางสังคมที่ชุมชนและประชาชนในแถบนี้รับรู้มาอย่างยาวนาน สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งนำเรื่องเล่าผูกกับชื่อของสถานที่ หากพิจารณาจะเห็นได้ว่าสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสังข์ทองเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชุมชนแถบลุ่มน้ำพรม

เรื่องเล่าพื้นบ้าน เรื่อง สังข์ทองเป็นชาตคนอกนิบาตร กล่าวคือไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกในส่วนพระสุตตันตปิฎก นิบาตรชาตก ๕๔๗เรื่อง ทั้งนี้สังข์ทองมาจาก เรื่อง สุวรรณสังข์ชาตก ในคัมภีร์ปัญญาสาตกที่แต่งโดยพระภิกษุ ชาวเชียงใหม่ ราวพ.ศ.๒๐๐๐-๒๒๐๐ซึ่งแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลาว ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและล้านช้าง สันนิษฐานว่าแพร่กระจายมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าวิสุลราชที่ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์สืบทอดจากเชียงใหม่และพระเถระผู้ใหญ่ศึกษาพระธรรมวินัยจากล้านนา ต่อมาสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ได้ขอพระสังฆราชพระไตรปิฎกจากล้านนาต่อมาในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระราชโอรสของพระเจ้าโพธิสารราชและธิดาแห่งเมืองเชียงใหม่เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งเมื่อพระเจ้าโพธิสารราชสวรรคตจึงเสด็จกลับครองล้านช้างพร้อมทั้งนำพระคัมภีร์ วรรณกรรมนักปราชญ์ราชบัณฑิตกลบล้านช้างด้วย ดังนั้นสันนิษฐานว่าการแพร่กระจายของเรื่องเล่าสังข์ทองในรูปแบบสุวรรณสังข์ชาตกหรือสุวรรณสังข์กุมาร นั้นแพร่กระจายมาทางภาคอีสานตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อีกทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะพบว่าพื้นที่บริเวณอำเภอเกษตรสมบูรณ์และภูเขียวปรากฏสถาปัตยกรรมในรูปแบบล้านช้างอย่างแพร่หลายสะท้อนให้เห็นอิทธิพลทางวัฒนธรรมล้านช้างในแถบนี้

เรื่องเล่าพื้นบ้านเรื่องเล่าสังข์ทอง (ตำนานเมืองภูเขียว) โดยสรุป ดังนี้ “ณ เมืองพรมกนคร ซึ่งมีเจ้าพรมกนครครอบครองพร้อมอัครมเหสีชื่อนางจันทราเทวี ต่อมาได้ประสูติพระโอรสออกมาเป็นหอยสังข์ จึงนำพระโอรสไหลไปตามลำน้ำ ซึ่งไหลผ่านเมืองพรมกนคร จึงได้ชื่อว่า **ลำน้ำพรม** (เขื่อนจุฬาภรณ์) แต่พวกเขาอำมาตย์ที่จงรักภักดีต่อนางจันทราเทวีได้พานางมาฝากไว้กับเศรษฐีใหญ่ แห่ง **บ้านคอนสาร** และปล่อยกุมารล่องแพตาม **น้ำเขิน** ไปจนถึงกลางป่าแห่งหนึ่ง พอคืนนางพันธุรัตน์มาพบ จึงได้เชิญพระสังข์ขึ้นจากแพ (บริเวณนั้นปัจจุบันคือ **บ้านเขิญ** อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น และแหล่งที่แพของพระสังข์มาจอดนั้นเรียกว่า **ชุมแพ** จนปัจจุบัน) แล้วนำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมที่**ภูเม็ง** พระสังข์อยู่กับนางพันธุรัตน์จนโตเป็นหนุ่ม จึงได้ทราบวามารดาเลี้ยงของตนเป็นยักษ์ หោះหนีจากภูเม็งมาทางตะวันตก เมื่อนางพันธุรัตน์กลับมาไม่พบพระสังข์จึงหោះตามมาทันที **กุนกแขว** นางพันธุรัตน์วิงวอนให้พระสังข์กลับไปอยู่กับนาง แต่พระสังข์อ้างเหตุผลต่างๆ ไม่ยอมกลับ นางจึงนั่งเฝ้าจนตรอมใจตาย และก่อนตายได้เขียนมนต์เรียกเนื้อเรียกปลาไว้ให้พระสังข์ที่เขิงกุนกแขวนั้น (ปัจจุบันบริเวณเขิงกุนกแขวมีถ้ำซึ่งเรียกมาแต่โบราณว่า **ถ้ำนางพันธุรัตน์**) **เมืองพารานคร** ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเมืองเจ้าเงาะความจริงแล้วเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ รูปกลมรี มีพื้นที่ประมาณ ๑ ตารางกิโลเมตร มีคูน้ำล้อมรอบ ๒ ด้านคือ ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก ส่วนด้านทิศใต้อาศัยลำน้ำพรมเป็นคูเมือง และด้านตะวันตกมีคันดินเป็นกำแพงกั้นกับเมืองโบราณอีกแห่งหนึ่งคือเมืองเจ้าเงาะ พระสังข์สวมรูปเงาะแสร้งเป็นบ้าใบ้ เล่นหัวกับเด็กเลี้ยงควายชาวเมืองพารานคร ใน **ทุ่งหม่าน**

ต่อมาท้าวสามลเจ้าครองนครและนางมณฑามเหสีเห็นว่าพระธิดาทั้งเจ็ดสมควรจะได้สยุมพรแล้วยังเหลือเพียงนางรจนานาคคนสุดท้ายไม่ได้เลือก เพราะไม่พอใจผู้ใดพระราชบิดาจึงประกาศให้ประชาชนทั่วเมืองมาให้นางรจนานาคเลือกนางก็ไม่พอใจผู้ใด จนกระทั่งเลือกเจ้าเงาะ พระอินทร์ปลอมเป็น พระราชาจากแคว้นอื่น ยกกองทัพมาล้อมเมืองพารานครไว้ทำให้ท้าวสามลตีคลีพินันเอาบ้านเมืองกัน ท้าวสามลไม่มีฝีมือทางด้านตีคลี จึงมอบให้หกเขยออกมาตีคลีกับพระอินทร์สนามคลีคือยอดเขาทางด้านทิศใต้ของเมือง ภูเขาลูกนี้จึงได้ชื่อว่า **ภูติหรือภูคลี** (สำเนียงพื้นบ้านเรียก คลี ว่า คี เป็นภูเขาในเทือกภูโค้ง ภูแลนคา อยู่ในเขตอำเภอภูเขียว และอำเภอเกษตรสมบูรณ์) ลูกคลีลูกแรก ลอยมาตกที่เขิงเขา ภูพื้นกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ เรียกว่า **หนองตุม** ต่อมาเจ้าเงาะจึงถอดรูปเงาะเป็นพระสังข์มาตีคลีกับพระอินทร์ ลูกคลีลอยจากภูคิตกยังทุ่งหม่านนอกเมืองพารานคร ทางตะวันตกเป็นหลุมใหญ่ ชาวเมืองพารานคร ช่วยกันออกมาเพื่อจะขุดเอาลูกคลีขึ้น จากการเหยียบย่ำของคนถึงสามหมื่นคน ทุ่งหม่านส่วนหนึ่งจึงจมลงกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่เรียก **หนองสามหมื่น**

(จันทร์แดง คำลือหาญ, ๒๕๔๒, น.๔๕๑๓-๔๕๑๕)

ชาวบ้านแถบนี้ได้นำเรื่องเล่าสังข์ทองอธิบายที่มาของนามจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้ ปรากฏแหล่งน้ำ ๔ แหล่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีทั้งลำน้ำหรือแม่น้ำ และหนองซึ่งเป็นแอ่งน้ำเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ลำน้ำพรม ลำน้ำเขิน หนองสามหมื่น หนองตุม ภูมิวัฒนธรรมเรื่องเล่าพื้นบ้านสังข์ทอง ภูเขา ภูเขาจำนวน ๕ ลูก ได้แก่ ภูคลี ภูกแขว ภูหยวก ภูกุ่มข้าว และภูเม็ง และนำมาอธิบายสถานที่มนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วย โบราณสถานได้แก่ พระธาตุหนองสามหมื่น และอุบมุง และชุมชน จำนวน ๒ ชุมชนได้แก่ คอนสารและบ้านเขิญ ชุมแพ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามเส้นทางเรื่องเล่าพื้นบ้าน ปรากฏหลักฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้แก่ อำเภอกอนสารปรากฏตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ยุคหินเก่าจากร่องรอยมนุษย์ยุคหินเก่า และภาพพบภาพเขียนสีที่ถ้ำขาม บ้านโนนเสลาที่ตั้งหนองตุม พบเครื่องมือเครื่องใช้ในยุคโลหะ พบเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ บริเวณแหล่งโบราณคดีรอบพระธาตุหนองสามหมื่น พบการตั้งชุมชนที่มีคูน้ำคันดิน พบใบเสมาหลากหลาย บางใบ

มีจารึกในอักษรหลังปัลลวะ ทั้งนี้พื้นที่ยังปรากฏศิลปกรรมในวัฒนธรรมล้านช้างคือพระธาตุและอุบมุง นอกจากนี้ภูมู่มข้าว ปรากฏธาตุไม้และเป็นที่เคารพของผู้คนในฐานะภูเขาศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตามก็ดีพอเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ชุมชนแถบนี้ได้พัฒนาเป็นเมืองได้แก่เมืองคอนสาร และเมืองภูเขียว

## สรุป

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีต่อคน คนที่มีต่อธรรมชาติและคนที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ จากมุมมองจากรัฐส่วนกลางและมุมมองจากคนใน ประวัติศาสตร์สะท้อนเรื่องของเวลากับเหตุการณ์เป็นสำคัญ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงในพลับพลึง คงชนะ, ๒๕๕๕, น.๑) ให้ความหมายประวัติศาสตร์ว่า ประวัติศาสตร์สนใจพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย หรือกล่าวอีกนัย นักประวัติศาสตร์สนใจความสัมพันธ์เชิงตอบโต้ระหว่างมนุษย์และเวลาที่แวดล้อมเขาประวัติศาสตร์มีความหมายเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างเวลาและเหตุการณ์ของมนุษย์ในอดีตซึ่งสามารถศึกษาด้วยการนำหลักฐานมาวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบของปัญหาที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ประวัติศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือในการตอบคำถามความเป็นมาของชุมชนอีกด้วย ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดตามเส้นทางตามเรื่องเล่าพื้นบ้านคือเส้นทางวัฒนธรรม รังสิมา กุลพัฒน์ (สืบค้นจากเว็บไซต์, ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๖) อธิบายเส้นทางวัฒนธรรมตามแนวทางของยูเนสว่า UNESCO ได้ให้คำจำกัดความเส้นทางวัฒนธรรมในฐานะเส้นทางที่เป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมว่าเป็นการคมนาคมใดๆทั้งทางบกทางน้ำทางอื่นๆซึ่งไม่มีข้อจำกัดทางกายภาพมีลักษณะแตกต่างเฉพาะตัวรวมทั้งมีหน้าที่ทางประวัติศาสตร์ในการส่งเสริมวัตถุประสงค์หรือมีความตั้งใจในการใช้เส้นทางเป็นพิเศษซึ่งต้องมีความเชื่อว่าจะต้องเป็นเส้นทางที่มีการเคลื่อนที่ของคนเช่นเดียวกับการแลกเปลี่ยนบางอย่างต่อเนื่องมีมิติสิ่งของความคิดความรู้และคุณค่าระหว่างคนชาติภูมิภาคของทวีปต่างๆในช่วงเวลาสำคัญนั้นและยังต้องส่งเสริมความรำรวยทางวัฒนธรรมทั้งสถานที่และเวลาเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และไม่ได้สุดท้ายเป็นการผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบันซึ่งเส้นทางวัฒนธรรมนี้ในประเทศไทยได้มีการศึกษาในหลากหลายประเด็นทั้งเส้นทางตามรอยประวัติศาสตร์ เช่น เส้นทางกู่ชาติตามรอยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เส้นทางปราบทัพเวียงจันทน์ เส้นทางพระนางจามเทวีหรือเส้นทางทางวัฒนธรรมตามรอยเรื่องเล่า เช่น เรื่องเล่าปรัมปราอุรังคธาตุของคนลุ่มน้ำโขง เรื่องเล่าทำวปาจิต นางอรพิมในเขตอีสานใต้ เรื่องเล่าของนางเลือดขาวในพื้นที่ภาคใต้ จากการกำหนดเส้นทางวัฒนธรรมตามแนวทางของUNESCO เห็นได้ว่าเรื่องเล่าสังข์ทองนั้นครบองค์ประกอบของการเป็นเส้นทางวัฒนธรรมซึ่งชาวบ้านได้เชื่อมโยงเรื่องเล่ากับภูมิศาสตร์ สถานที่ โบราณสถานอันเป็นการสร้างการรับรู้มาอย่างยาวนานดังนั้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ตามรอยเรื่องเล่าจึงกำหนดประเด็นทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดเรื่องของยุคสมัยที่ควรนำมาเป็นแนวคิดหนึ่งในการอธิบายเชิงพื้นที่โดยใช้ประกอบข้อมูลทั้งเอกสารและหลักฐานด้านโบราณวัตถุเพื่อเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านวิถีคิดของชาวบ้าน

## บรรณานุกรม

- กฤษณา นิลพัฒน์.(๒๕๕๙). *ประติมานวิทยาและภาพสะท้อนวัฒนธรรมในใบเสมาทวารวดีบ้านคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ*. รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคลศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- กรุงเทพธุรกิจ. (สืบค้นวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๖), *คัมภีร์อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)เป็นมรดกความทรงจำของโลก*. จาก <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/art-living/๑๐๗๐๗๑๖>.
- จันทร์แดง คำลือหาญ. (๒๕๕๒). *สังข์ทอง ตำนานเมืองภูเขียว*: นิทาน. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม๑๓. กรุงเทพฯ:มูลนิธิสารานุกรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

ชนาธิป ทราเวล(วันที่ ๔ก.ค. ๒๕๖๖).อนุสรณ์สถานตำนานรัก ท้าวเทากับพระธิดาคำบาง ประวัติแห่งวังสามหมอ.  
<https://udon2laos.com>.

ชาดก.(สืบค้นวันที่ ๓๑ พ.ค.๒๕๖๖)

๖๖).[http://www.digitalschool.club/digitalschool/art/art๓\\_๒/more/item๑๕.php](http://www.digitalschool.club/digitalschool/art/art๓_๒/more/item๑๕.php).

ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๕๒). *วรรณกรรมภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยรามคำแหง  
 ประชุมจดหมายเหตุปราบทัพเวียงจันทน์. (๒๕๓๓). กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์  
 พลับพลึง คงชนะ. (๒๕๕๕). (๒๕๕๕).*กระบวนการเรียนรู้และการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์*.เอกสารการ  
 สอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่๑. นนทบุรี:มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชใ  
 ยงยุทธ ชูแวน. (๒๕๖๒). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ:ชิปซีกรุ๊ป.  
 ระบบฐานข้อมูลศิลปะและวัฒนธรรม.(สืบค้นวันที่ ๔ ก.ค.๒๕๖๖).ชุมชนโบราณเมืองหามหมอก.  
<http://culture.cpru.ac.th/๒๐๒๒/๐๑/๐๗>

รังสิมา กุลพัฒน์. (สืบค้นวันที่ ๔ ก.ค. ๒๕๖๖). *ตามรอยเส้นทางสายวัฒนธรรมพระปาจิต นางอรพิม*.  
<https://e-shann.com>.

ศรีศักร วัลลิโภดม.(๒๕๖๐).*สร้างบ้านแปงเมือง*. กรุงเทพฯ:มติชน  
 สิริวรรณ สิริวนิชย์.( ๒๕๖๕). *แนวคิดและวิธีการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ:คณะโบราณคดี  
 สัจจิตต์ วงษ์เทศ. (สืบค้นวันที่ ๓๑ พ.ค.๖๖). *พระลออยู่ในล้านช้าง พระเพื่อนพระแพงอยู่ในล้านนา แม่น้ำ  
 กาหลงคือแม่น้ำโขง*. [https://www.silpa-mag.com/history/article\\_๖๖๖๕๖](https://www.silpa-mag.com/history/article_๖๖๖๕๖).

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (๒๕๔๓). *ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา*. กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยรามคำแหง.  
 ไหม่มณี รักษาพรมาราช. (สืบค้นวันที่ ๔ ก.ค.๒๕๖๖). *Culture Hero วีรบุรุษวัฒนธรรมในมุมมองศรีศักร วัล  
 ลิโภดม*. <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=๗๒๘>

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสายน้ำกับชุมชนชนเมือง ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ  
History of Relationship between River and Suburb Community: Mueang District,  
Chaiyaphum Province

วิมลศิลป์ ประชัยภูมิ<sup>๑</sup>

การที่มนุษย์ได้รวมกันตั้งเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น ที่อยู่อาศัยเป็นหนึ่งในสี่ปัจจัยในเชิงชีววิทยาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในสังคม เมื่อพิจารณาที่อยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่มนุษย์ได้เกิดขึ้นมาในโลก จากหลักฐานโบราณคดีได้พบว่ามนุษย์เมื่อแรกเริ่มอาศัยอยู่ตามถ้ำ ตามเหือบเขา หรือตามโพรงต้นไม้ใหญ่ ๆ เนื่องจากมนุษย์สมัยนั้นเป็นพวกที่ล่าสัตว์เป็นอาหาร ไม่จำเป็นต้องอาศัยรวมกันอยู่เป็นจำนวนมากเป็นหมู่บ้าน ต่อมามนุษย์ได้เริ่มรู้จักการเพาะปลูกขึ้นการตั้งถิ่นฐานจึงมีการวิวัฒนาการที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมของสังคมมนุษย์ เมื่อกล่าวถึงการกำเนิดถิ่นฐานที่อยู่อาศัย อาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ ๓ ปัจจัยใหญ่ ๆ คือ ๑) ธรรมชาติของสังคมมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นเหล่าการอยู่ลำพังย่อมจะ เป็นไปไม่ได้ จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานขึ้น การตั้งถิ่นฐานอาจจะแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคม มนุษย์ การตั้งถิ่นฐานบางแห่งเป็นหมู่บ้านประกอบด้วยคนเป็นจำนวนมาก บางแห่งอาจจะมีกลุ่มคนเพียงเล็กน้อย ๒) การประกอบอาชีพของมนุษย์ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เก็บหาอาหารและล่าสัตว์ จะมีลักษณะที่แตกต่างกัน กับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่ทำการเพาะปลูก กล่าวคือลักษณะการตั้งถิ่นฐานของสังคมเกษตรกรรมจะอยู่กันเป็น กลุ่ม เป็นหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการอยู่ร่วมกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านสังคมและวัฒนธรรม ๓) การย้ายถิ่นฐาน เนื่องจากมนุษย์ต้องการอาศัยอยู่ในประเทศหรือสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เมื่อการทำมาหากินเกิดฝืดเคืองไม่มีแหล่ง ที่จะทำมาหากินทำให้ไม่มีอาหารเพียงพอกับการประทังชีวิต ความไม่ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายหรือจากมนุษย์ด้วยกัน จึงได้มีการย้ายถิ่นไปอยู่ในที่ที่เหมาะสมกว่าเดิม ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ผู้คนที่มาอยู่กันจะเป็นผู้ที่มีลักษณะ ทางสังคมและวัฒนธรรมคล้ายๆ กัน

ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์และยังมีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิต จากปัจจัยดังกล่าว จึงส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของคนไทยที่จะตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ ที่สามารถนำเอาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์คนไทยจึงนิยมที่จะตั้งถิ่นฐานตามที่ราบริมฝั่งแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม จึงจำเป็นที่จะต้องใช้น้ำซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูก การทำ ประมง รวมไปถึงการคมนาคมขนส่งต่างๆ นอกจากนั้นการที่คนไทยนิยมตั้งถิ่นฐานตามที่ราบริมฝั่งแม่น้ำจึงส่งผล ให้เกิดวิถีชีวิตความเป็นอยู่และประเพณีต่างๆที่สัมพันธ์กับแหล่งที่อยู่ เช่น ลอยกระทงไหลเรือไฟ เป็นต้นในปัจจุบัน การตั้งถิ่นฐานของคนไทยได้เปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยเพื่อให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีที่มีการพัฒนาในด้านของระบบอุตสาหกรรม มีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นอย่างมากมายจึง ก่อให้เกิดอาชีพใหม่ขึ้นมาเพื่อนำมนุษย์เข้าสู่กิจกรรมการผลิตในระบบอุตสาหกรรมที่ให้ค่าตอบแทนที่สูงและยังมี ลักษณะงานที่ลำบากน้อยกว่าการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เคยทำมาจึงส่งผลให้คนไทยในชนบทพากันอพยพ เข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ ระบบการตั้งถิ่นฐานของคนไทยจึงเปลี่ยนไปจากอดีต (ชุมชนอรัญญิก, ม.ป.ป.)

ในสมัยก่อนในชุมชนชนบท ทุกคนทุกคนรอบคร้วมีอาชีพเดียวกันคือเป็นเกษตรกร คือชาวนา แต่ในสมัย หลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ มีความหลากหลายในอาชีพ ซึ่งอาจแบ่งหยาบๆได้ ๓ กลุ่ม คือ อาชีพเกษตร

<sup>๑</sup> อาจารย์ประจำหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

นอก เกษตร และอาชีพผสม แต่ละกลุ่มยังมีความหลากหลายกันอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีความแตกต่าง ระหว่างหมู่บ้านชานเมืองกับหมู่บ้านไกลเมือง หมู่บ้านชานเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงเร็วกว่ามาก กล่าวคือหมู่บ้าน ชานเมือง เดิมคนทั้งหมดก็เป็นเกษตรกรแต่เมื่อเมืองขยายตัวราคาที่ดินก็เพิ่มสูงขึ้นมาก เกษตรกรก็ทยอยขายที่ดิน ทำกินให้นายทุนไปสร้างโรงงานบ้าง โรงแรมบ้าง สถานบริการบ้าง เหลือแต่ที่ดินที่อยู่อาศัยเท่านั้น ลูกหลานของ คนเหล่านี้บางส่วนหรือทั้งหมดก็ทำงานนอกเกษตรอยู่แล้วแต่ก่อนขายที่ดิน แต่บางส่วนยังเรียนอยู่เมื่อเรียนจบไม่มี ทางเลือกที่จะกลับมาทำเกษตรเพราะไม่มีที่ดิน ต้องไปทำงานนอกเกษตรอยู่แล้ว แต่บางส่วนไม่ว่าจะยังมีที่ทำกิน หรือไม่ก็ไม่สนใจที่จะกลับมาทำเกษตร เพราะเห็นพ่อแม่ทำนาทั้งชีวิตฐานะก็ไม่ดีขึ้น ส่วนใหญ่ก็ยังไม่มี แต่ เกษตรกรบางส่วนทำงานทั้งภาคเกษตรและนอกเกษตรไปพร้อมๆกัน ซึ่งกลุ่มนี้มีอยู่ไม่น้อย ตอนเข้าไปช่วยพ่อแม่ ทำนาตอนบ่ายก็ไปเข้ากะทำงานในโรงงาน เกษตรกรที่ขายที่ดิน ชานเมืองของตนบางส่วนนำไปซื้อที่ดินในอำเภอ ไกลๆ ซึ่งราคาถูกกว่าชานเมืองเป็นสิบๆเท่า ทำให้ที่ดินทำกินมีมากกว่าเดิม ที่ดินใหม่เหล่านี้บางทีก็เป็นพื้นที่ป่า สงวนแต่มีสภาพเสื่อมโทรมจากการให้สัมปทานป่าไม้ ซึ่งเป็นที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆและราคาถูกมาก คนที่มาซื้อ บางส่วนก็ไปๆมาๆกับหมู่บ้านเดิมและที่ดินใหม่ ขอบจังหวัด ในที่สุดที่ดินแปลงใหม่ก็กลายเป็นชุมชนใหม่ทางการก็ ไม่กล้าไล่ออกเพราะกลัวจะเสียมวลชน พื้นที่ซึ่งมีคนมาซื้อและอพยพมาทำกินในช่วง ๓๐ - ๔๐ ปีที่ผ่านมา มีมาก ที่สุดใน ๔ จังหวัด ๓ จังหวัดอยู่ในอีสานเหนือคือ เลย หนองคาย และอุดรธานี (อีก ๑ จังหวัดคือชัยภูมิ อยู่ในอีสาน กลาง) กล่าวโดยสรุป การขยายตัวของเมืองโดยเฉพาะเมืองใหญ่ๆ ส่งผลให้เกิดการขยายที่ดินทำกินในหมู่บ้านชานเมือง และหมู่บ้านรอบนอกแล้วยังส่งผลให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเป็นตัวเร่งให้พื้นที่ป่าสงวนลดลงอย่างรวดเร็ว สุวิทย์ อธิศาสดา (๒๕๕๙ : ๒๑๐ - ๒๑๑)

จังหวัดชัยภูมิตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ ๑๒,๗๗๘.๓ ตารางกิโลเมตร หรือ ๗,๙๘๖,๔๒๙ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗.๖ ของพื้นที่ทั้งหมดของภาคและร้อยละ ๒.๕ ของพื้นที่ทั้งประเทศ มีเนื้อที่ใหญ่เป็น อันดับ ๓ ของภาคและใหญ่เป็นอันดับ ๗ ของประเทศ จังหวัดชัยภูมิเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร และลำน้ำย่อย หลายสายที่ก่อให้เกิดลำน้ำสำคัญ ได้แก่ ๑) ลำน้ำชี ต้นน้ำอยู่บริเวณเทือกเขาพญาฝ่อ ในเขตอำเภอหนองบัวแดง ไหลผ่านอำเภอหนองบัวระเหว บ้านเขว้า จัตุรัส เนินสง่า เมืองชัยภูมิ และคอนสวรรค์ ๒) ลำน้ำพรม ต้นน้ำอยู่ บริเวณเทือกเขาพญาฝ่อ ในเขตอำเภอคอนสาร ไหลผ่านอำเภอคอนสารเกษตรสมบูรณ์ ภูเขียว และบ้านแท่น ไหล ลงเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดชัยภูมิและจังหวัดขอนแก่น ๓) ลำคันฉู ไหลผ่านอำเภอบำเหน็จณรงค์ จัตุรัส และเมืองชัยภูมิ ๔) ลำน้ำชีญู ไหลผ่านอำเภอคอนสาร และภูเขียว ๕) ลำชีลอง ไหลผ่านอำเภอเมือง ชัยภูมิ และบ้านเขว้า ๖) ลำปะทาว ไหลผ่านอำเภอเมืองชัยภูมิ ๗) ลำสามหมอ ไหลผ่านอำเภอแก้งคร้อ และคอน สวรรค์ ๘) ลำน้ำกล้า ไหลผ่านอำเภอคอนสวรรค์ไปลงลำน้ำชี สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี “เมืองชัยภูมิ” ปรากฏในทำเนียบแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นเมืองขึ้นกับเมืองนครราชสีมา แต่ต่อมาผู้คนได้อพยพ ออกไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินที่อื่น และได้ถูกปล่อยไว้เป็นเมืองร้าง “เมืองชัยภูมิ” ปรากฏชื่ออีกครั้งในสมัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๖๐ “นายแล” ข้าราชการสำนักเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ ได้อพยพ ครอบครัวและบริวารเดินทางข้ามลำน้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหนองน้ำขุ่น(หนองอีจาน) อยู่ในบริเวณท้องที่ อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน ปี พ.ศ. ๒๓๖๒ เมื่อมีคนอพยพเข้ามาอยู่มาก นายแลก็ได้ย้ายชุมชน มาตั้งใหม่ที่บ้านโนนน้ำอ้อม บ้านชีลอง ห่างจากตัวเมืองชัยภูมิ ๖ กิโลเมตร นายแล ได้เก็บส่วย ผ้าขาว ส่งไป บรรณาการเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์

จนได้รับบำเหน็จความชอบแต่งตั้งเป็น “ขุนภักดีชุมพล” ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ นาย แลได้ย้ายชุมชนอีกเนื่องจากที่เดิมกันดารน้ำ มาตั้งใหม่ที่บริเวณบ้านหลวง ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างหนองปลาเฒ่ากับหนอง หลอด เขตอำเภอเมือง

ชัยภูมิในปัจจุบัน และได้มาขึ้นตรงต่อ เมืองนครราชสีมา และส่งส่วยทองคำถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ยอมขึ้นต่อ เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทร์อีกต่อไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บ้านหลวง เป็นเมืองชัยภูมิ และแต่งตั้ง ขุนภักดีชุมพล (แล) เป็น “พระยาภักดีชุมพล” เจ้าเมืองคนแรกของเมือง ชัยภูมิ (สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๖๔)

ความเป็นเมือง (Urbanization) ของจังหวัดชัยภูมิ เริ่มก่อตัวขึ้นพร้อมกับเส้นทางการคมนาคมทางบกที่ อันมีถนนหลายสายพาดผ่าน เช่น ถนนสายชัยภูมิ-สีคิ้ว ถนนสายชัยภูมิ-บัวใหญ่ เป็นต้น การเกิดขึ้นของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕๐๐ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ เกิดขึ้นกับตัว จังหวัด และวิถีชีวิตของคนในชุมชน กล่าวเฉพาะในตัวอำเภอเมืองชัยภูมิ ความเปลี่ยนแปลงในรอบระยะเวลา ๕ ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการพัฒนาสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานมหาศาล อาทิ ถนนที่เชื่อมต่อระหว่างจังหวัด ชัยภูมิกับอ.บัวใหญ่ จ.นครราชสีมา ซึ่งกำลังจะกลายเป็นถนนแบบ ๔ ช่องจราจรเพื่อรองรับทางรถไฟทางคู่ ศูนย์การค้าที่เข้ามาตั้งอยู่แถบริมชานเมือง ในขณะที่จังหวัดเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญของประเทศ คือ แม่น้ำชี ซึ่งนับว่าเป็นแม่น้ำที่มีความยาวที่สุดในประเทศ นอกจากนี้ แม่น้ำชียังได้สร้างวิถีชีวิตของคน ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ตลอดจนประเพณีและเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมายาวนานนับวันเรื่องดังกล่าวจะเลือนลาง จางหายไปพร้อมกับความสำคัญที่ลดลงของสายน้ำ ที่เหลือไว้เพียงความจำเป็นด้านเกษตรกรรมและการอุปโภค เท่านั้น ด้วยพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของสายน้ำ ไม่เพียงแต่ชาวชัยภูมิจะได้ใช้ดื่มกินหรือทำการเกษตรเท่านั้น ทว่าทำให้ชุมชนต่างๆ มีวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น วรรณกรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม การละเล่น ดนตรี นาฏศิลป์ ที่สอดคล้องกับสายน้ำธรรมชาติและจนกลายมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นสืบทอดกับมาหลาย ประการ ดังคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านผู้ใช้ชีวิตกับสายน้ำในจังหวัดผู้หนึ่งว่า

“ลำห้วยบ้านเฮามันเป็นลำสาขาไหลมาแต่ทางซี สมัยแต่กี้ห้วยเฮามันเป็นเนิ้ง มีทั้งหม่องตั้น หม่องลิก หม่องที่เป็นท่าลงอาบน้ำได้ แต่ตอนนี้กะอย่างที่เขาเห็น รัฐบาลเฟิ่นมาซุดลอกให้ห้วยเฮาเก็บกักน้ำได้หลายได้ โดน ขึ้น เฮ็ดนาได้ปีละ ๒ รอบ บ่คือแต่กี้น้ำมากะไหลไปหมด ห้วยเก็บน้ำบ่อยู่แห่งเร็ว ช่วงแล้งเวลาน้ำมันใกล้ลิแห้งต้อง พวกกันลงไปซุดหลุมเอาไว้ในห้วยให้น้ำมันเข้ามาซัง หาหนามหาไม้ไปโปะไว้ในหลุมกันงังควายลงไป ยามน้ำห้วยแห้ง กะได้พากันไปตักน้ำในหลุมนั้นหละมาใช้ แต่กี้น้ำแห่งเร็วแต่ปลาในห้วยมันเบ็งว่าหลายกว่านี้ คงลิเป็นนำห้วยเฮาที่ มันบ่เป็นเนิ้งเป็นท่าบ่ ปลาเลยบ่มีหม่องวางไซ่ คนบ้านเฮาเฮาผู้เฟิ่นเคยเลาะหากินอยู่นำห้วยกะเลยหาปลาบ่ได้ ปานเก่า ” (สัมภาษณ์, ลำแพน เขตชัยภูมิ, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๔)

“ น้ำบ่ค่อยได้ลงห้วยปานได้ เร่งเฮ็ดงานสร้างบ้านให้เฟิ่นอยู่ ปลามันกะบ่แน่นอนมือหาได้หาบได้แต่น้ำ กะมักมาหา น้ำมักหาปลา มักมาตั้งแต่เป็นเด็กน้อย ให้พ่อสอนสานแห สานดาง ใส่เบ็ด หวานแห เฮ็ดเป็นเบ็ด แต่ กะอย่างว่าหละ หาปลามันพอได้เฮ็ดกินแต่มันบ่พอสิได้เงินเป็นรายได้ที่แน่นอน คั้นไปเฮ็ดงานก่อสร้าง มันก็ได้ ค่าแรงกลับมาทุกมือ ลูก เมีย กะไปเฮ็ดนำกันพอได้ค่าแรงมาอยู่มากิน แต่ถ้าให้เลือกว่าบ่อยากไปไสเลย อยากหา ปลาอยู่แต่ในห้วยเฮานี้หละมันดี ลังมือเนาะลงห้วยแต่เช้าแล้วปลามันขึ้น พวกกันได้ปลาหลายน้ำกะบ่ไปเฮ็ดงาน เลยเด้ โทโรไปบอกเฟิ่นเลยเด้วว่ามือนี้ติดธุระครับ บ่ได้ไปเฮ็ดงานเด้อครับ แต่บ่ได้บอกเฟิ่นดอกว่าลาหาปลา ย่านเฟิ่น ว่าให้ ” (สัมภาษณ์, อุดสำหันธ์ อินทร์สีลอง, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๔)

“ พวกน้ำกะหากินแต่นำห้วยนำห้องบ้านเฮานี้หละ บ่ได้ไปรับจ้างรับบ้ายทางใต้ดอก เฮ็ดสวนเนเฮ็ดนา พร้อม ยามหลานบ่มีคนเอากะได้เลี้ยงหลานให้เข้า สิให้ไปรับจ้างเป็นรายวันเต็มมือเต็มเว็นกะเฮ็ดบ่ได้ ย่อนงานสวน งานนา เจ้าของกะต้องเบ็ง แต่คั้นแล้วเรียกแล้วกะสิพากันลงทงลงท่า หาช่อนปลา ตกปลา

งมหาย ขุดปู ไปซั้ว แห้วลัว จังมี้อวานอยากกินปุกะชวนยายหม้ยไปขุด มี้อก่อนอยากกินหอยกะลงโปงม คนอื่นเพิ่นกะมาลั้งไว้คั่นได้ หลายกะเอาไปส่งเพิ่น ตอนนั้ราคาต้อย ปูนาตอนนั้กะกิโลละ ๑๐๐ บาท หอยจวบบ้านเฮากะโลละ ๔๐ บาท พอได้ให้ หลานไปโรงเรียน ลั้งเทียกะไปเก็บใบบักขี้เหล็กเลาะห้วยเฮามาต้มขาย เก็บมาเทียละถุงบัย เอามาต้มน้ำเรื่อย ๆ จัก ๓ น้ำแล้วเอามาบั้นเป็นก้อนๆไว้ขาย ๓ กิโล ๑๐๐ บาท คนบ้านเฮาเพิ่นซื้อนำดีบ่พอขายดอก เพิ่นว่ามันสะดวกและ วกะได้หลายมันคุ่ม ๑๐๐ บาท เอาไปใส่ตู้เย็นไว้แกงหม้อกลางๆ ได้แกงหลายเทียอยู่ เฮากะพอได้อยู่ได้กินเจ้าของ แล้วกะพอได้ขายนำ คั้นถามว่ามันพออยู่ได้บ่ มันกะพออยู่ได้เพราะเฮาบได้ลงทุนอียังนอกจากกลงแลง หาปู หา ปลา ได้เองบได้ซื้อปลาจักเทีย หาหน่อไม้ หาใบขี้เหล็กกะเก็บเพิ่นข้างห้วยนั้แหละมาต้ม บได้ยากยัง คั้นอยากกิน อยากเฮ็ด จังค้อยไปห้วยติดบ้านจังแม่นลำบาย” (สัมภาษณ์, วิสัย, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๔)

ด้วยเหตุดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้ จึงตั้งคำถามที่ว่า แต่เดิมความเป็นเมืองกับวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิกับสายน้ำนั้น ผูกพันกันอย่างไร สายน้ำส่งผลต่อวิถีชีวิตและความเป็นไปของคนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิอย่างไร และในปัจจุบันความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นและขยายตัวของอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมินั้น ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของผู้คนในเขตอำเภอเมืองอย่างไร อันจะส่งผลต่อการเป็นข้อมูลพื้นฐานใน การตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้เร่งค้นหรือจัดการบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ซึ่งอาจ กลายเป็นสิ่งบ่งชี้ทางอัตลักษณ์ของจังหวัดได้อีกทางหนึ่ง นำมาซึ่งโครงการวิจัยหนึ่งในชุดโครงการที่ต้องการศึกษา ความเป็นเมือง (Urbanization) ของชุดโครงการวิจัย “พลวัตวิถีเมือง : การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนเมืองในยุคความปกติใหม่” ซึ่งไปเป็นตามทิศทางการบริหารของมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ภายใต้ตัวแบบ (Model) ABC-๖D ประกอบไปด้วยงานวิจัยชิ้นนี้ อันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชนในย่านชานเมือง เรื่อง ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสายน้ำกับชุมชนชานเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

### วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับสายน้ำของชุมชนชานเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

การตั้งถิ่นฐาน บ้านกุดละลม มีประชาชนที่เข้ามาตั้งรกรากจากการเลือกที่ดินดีริมห้วยกุดละลม อันเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน เนื่องจากในสมัยดั้งเดิมไม่กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการที่ดิน จึงทำให้ประชาชนที่เข้ามาตั้ง รกรากแต่แรก สามารถเข้าจับจองที่ดินได้ตามความขยันและกำลังแรงงานที่มีเพียงพอในการเพาะปลูก

ชื่อบ้านนามเมือง หมู่บ้านในบริเวณริมลำห้วยกุดละลม ตั้งชื่อตามภูมิประเทศของพื้นที่ มีลักษณะทั้งที่เป็น ลำน้ำคดเคี้ยว ดินลิก นอกจากนี้ ยังมีลักษณะของพืชพันธุ์ที่สำคัญและขึ้นอยู่จำนวนมากในบริเวณดังกล่าว เช่น บ้านกุดละลม นำมาใช้เป็นชื่อเรียก บ้านกุดละลม โดยคำว่า “กุด” หมายถึง ลำน้ำปลายดวน ส่วนคำว่า “ละลม” สันนิษฐานว่า มาจากภาษาเขมร แปลว่า ลำน้ำสาขาย่อยที่แยกมาจากแม่น้ำสายใหญ่ สอดคล้องกับลักษณะ โครงสร้างประชากรที่มีการอพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา บ้านปึกคงคา คำว่า “ปึก” หมายถึง “แน่น” และ “คงคา” สื่อความหมายถึงแม่น้ำ ลำน้ำ โดยเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน มีความหมายสื่อได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่สามารถกักเก็บน้ำได้ดี บ้านหนองคล้า คำว่า “คล้า” หมายถึงพืชน้ำชนิดหนึ่ง สามารถนำมาทอสื่อได้ ส่วนคำว่า “หนอง” สื่อให้เห็นถึงลักษณะของแหล่งน้ำ นอกจากนั้นบริเวณหนองคล้า ยังมีชื่อเรียกหมู่บ้านปากฝั่งหนองน้ำ ดังกล่าวไว้ว่า “หนองชะหล่ม” สันนิษฐานว่าเป็นลักษณะการออกเสียงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช ที่มีสำเนียง เฉพาะ จากการออกเสียงของคำว่า “หนองคล้าหล่ม” ดังนั้น พอจะสรุปได้ว่า ชื่อเรียก

ขานหมู่บ้านในแถบบริเวณ ชานเมืองชัยภูมิ ที่อาศัยห้วยกุดละลม ได้รับอิทธิพลจากทั้งภาษาลาว เขมร ไทย ไคราช และภาษาไทยราชการ ปะปนกันไป

ความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติของคนชุมชนแถบลำห้วยกุดละลม ความสัมพันธ์ของครอบครัว และเครือญาติของคนชุมชนแถบลำห้วยกุดละลม

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน ชุมชนแถบลำห้วยกุดละลม มีวิถีที่สัมพันธ์และใช้ประโยชน์กับสายน้ำ มา โดยตลอด ส่งผลให้อาชีพหลักของคนในชุมชนผูกพันกับอาชีพเกี่ยวกับการเกษตรเป็นหลัก

ความแตกต่างหลากหลายทางภาษาของคนในชุมชน ปรากฏเด่นชัดในช่วงเวลา ราว ๖๐ ปีที่ผ่านมา กล่าวคือ ภายในชุมชนบริเวณลำห้วยกุดละลม มีผู้ใช้ภาษาลาว สำเนียงเวียงจันทน์เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม มีกลุ่ม คนที่อพยพมาจากแหล่งอื่น และพูดภาษาที่ต่างออกไปให้พบเห็น ได้แก่ ภาษาเขมร เช่น ครอบครัวของ นายสวาท แสงจันทร์ ภาษาไทยโคราช จากครอบครัวของแม่จิ้น ดัชนี

ครอบครัวและเครือญาติ จากข้อมูลด้านประวัติหมู่บ้าน/ชุมชน ทำให้ทราบว่า ตระกูลแรก ๆ ที่เข้ามา ตั้ง ถิ่นฐานในบริเวณชุมชนลำห้วยกุดละลม มีอยู่ราว ๕ ตระกูล ได้แก่ ๑) ตระกูลไตรทิพย์ ๒) ตระกูลแสงจันทร์ ๓) ตระกูลละลมชัย ๔) ตระกูลเติมพันธ์ และ ๕) ตระกูลดัชนี

เทคโนโลยีชาวบ้านและงานฝีมือ ในอดีตที่โดดเด่นคือ การปั้นหม้อ การแพทย์ การสาธารณสุข ในชุมชน บริเวณห้วยกุดละลม มีภูมิปัญญาการรักษาโรคโดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีและเรื่องศาสนา ศาสนา ประเพณี การละเล่น ศิลปะ เรื่องเล่าสำคัญของชุมชน ผูกพันกับความเชื่อด้านศาสนา ความเชื่อ เรื่องผี และ ประเพณีของชาวอีสานที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” การละเล่น ศิลปะ เรื่องเล่าสำคัญของชุมชน การละเล่นในชุมชน มีความสัมพันธ์กับสายน้ำ เช่น ในอดีตมีการแข่งขันเรือพาย เนื่องจากเรือเป็นพาหนะ สำคัญใน การเดินทาง เมื่อยังไม่มีถนนริมลำห้วย การละเล่นตีกลองน้ำ โดยฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าถุงกระโจมอกใน ลำห้วย ใช้มือตี ลมเข้าผ้าถุง และมีการใช้มือทั้งสองข้าง ตีน้ำรอบ ๆ ให้เป็นจังหวะที่สนุกสนาน ยาวบ้าง สั้นบ้าง ตลอดจนมีการตี อีโป่ง

ชาวบ้านบริเวณลำห้วยกุดละลมนั้นนับถือศาสนาพุทธ มีการสร้างในวัดในชุมชน โดยวัดที่เก่าแก่ที่สุด บริเวณนั้นคือ วัดศรีอุดม สร้างราวพ.ศ.๒๕๐๐ นอกจากความเชื่อในศาสนาพุทธแล้ว ชาวบ้านบางส่วนใหญ ยังคงมี ความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณบรรพบุรุษ คล้ายความเชื่อคนอีสานทั่วไป เช่นความเชื่อและพิธีกรรม เกี่ยวกับศาล ปู่ตา/ศาลตาปู่<sup>๒</sup> ว่าเป็นสิ่งที่แตกต่างออกไปอย่างชัดเจนและเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนคือ ความเชื่อ เรื่องผีกับสายน้ำ จากความยาวของลำห้วยกุดละลมที่มีความยาวประมาณ ๓.๕ กิโลเมตร และไหลผ่านหลาย ชุมชน ดังนั้น จึงเกิดเรื่อง เล่าเกี่ยวกับสายน้ำแห่งนี้ อยู่จำนวนหนึ่ง เช่น ศาลตาปู่/ปู่ตา ในบ้านกุดละลม หมู่ที่ ๓ จะมีความเชื่อในเรื่องขุนปู่ มโนรมย์ คอยปกป้องรักษาผู้คนในชุมชน โดยมีพิธีกรรมบนบานศาลกล่าว หรือ อธิษฐาน ขอพรหากต้องไปทำ กิจกรรมสำคัญในชีวิต เช่น สอบเข้าเรียนต่อ สอบเข้าทำงาน ทำเรื่องเดินทางไป ทำงานต่างประเทศ เกณฑ์ทหาร (เกณฑ์ที่ไม่ได้รับเลือกเป็นทหาร) จะมีเครื่องเซ่นไหว้ในวันพุธช่วงประเพณี

<sup>2</sup> คำเรียกว่าศาลปู่ตา หรือศาลตอปู่ นั้น ในชุมชนบริเวณลำห้วยกุดละลม มีวิธีการเรียกได้ทั้งสองกรณี ต่างกันที่ สำหรับ ครอบครัวที่ผู้ชายเข้ามาอยู่กับ ครอบครัวของภรรยาที่อาศัยอยู่ในชุมชนแต่ดั้งเดิม จะเรียกว่าศาลตาปู่ ในทางกลับกัน หาก ผู้หญิงเข้ามาอยู่กับครอบครัวของสามีที่อาศัยอยู่ในชุมชนแต่ ดั้งเดิมจะเรียกว่าศาลปู่ตา เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ ของบรรพบุรุษที่มาเข้าอาศัยอยู่แต่เดิม

บุญเดือนหก ได้แก่ เหล้าไห ไก่ตัว อาหารหวานคาว โดยมีส่วนของอาหารคาวเป็นหลัก (หนึ่งหทัย สุริยะปัญญา , สัมภาษณ์, ๓๐ มกราคม ๒๕๖๕)

เรื่องเล่าสำคัญของสาหร่ายน้ำ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมักมีเรื่องเล่าแก่ลูกหลาน โดยมีวัตถุประสงค์ที่แฝงนัยของการรักษาผืนน้ำและกุดโลบายในการเตือนภัย สั่งสอนบุตรหลาน เช่น เรื่อง “ผีอินทนิล” เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับผี แม่หม้ายที่รักษาแม่น้ำคลองบริเวณห้วยน้อย กุดละลม (หมู่ที่ ๙) โดยแต่งกายด้วยเสื้อคอกระเช้า (เสื้อหมากกะ แห่ลงในภาษาถิ่นอีสาน) และสวมผ้าถุงสั้น (เป็นที่มาของคำว่า “เหียน” ที่แปลว่าสั้น) เมื่อพลบค่ำ ปู่ย่าตายาย จะ กล่าวเตือนลูกหลาน เพื่อไม่ให้ไปเล่นน้ำ เพราะจะถูก “ผีอินทนิล” มาหลอก โดยการดึงขาลงไปในน้ำ ทำให้เกิด อันตรายถึงชีวิต แต่หากไปจับปลาบริเวณนั้น ให้บอกกล่าวกับ “ผีอินทนิล” ว่า “สาธุเด้อ แม่อินทนิล ลูกมาขอ ปลา ลูกมาขอทำ เอาไว้ไปทำกิน” ซึ่งเชื่อว่าจะได้ปลาตามต้องการ เนื่องจาก “ผีอินทนิล” นี้ชอบเด็กที่ยืนท่ามา หากิน

รูปแบบลักษณะการเมืองการปกครอง เช่น ความเชื่อเรื่องการเมืองการปกครอง อำนาจ ศูนย์รวมจิตใจ ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองที่เป็นทางการ (รัฐ) กับผู้คนในชุมชน มีในลักษณะความสำคัญของเจ้าหน้าที่รัฐเหล่านี้ จะการช่วยเหลือชาวบ้านในคราวเดือดเนื้อร้อนใจ เนื่องจากการติดต่อสื่อสารไปยังหน่วยงานราชการ อำเภอ หรือจังหวัดทำได้ยาก เช่น กรณีเกิดกลุ่มโจรปล้นวัวควาย กลุ่มโจรดังกล่าวนี้ คาดว่ามาจากตำบลบ้านค่าย บรบพาท ของเจ้าหน้าที่รัฐอย่างผู้ใหญ่บ้าน นายภี ดิน้อย ร่วมกับชาวบ้าน ได้ร่วมมือกันจับโจร และจับโจรมัดไว้ที่บ้านผู้ใหญ่ ภี โดยมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งแสดงความไม่พอใจกลุ่มโจรดังกล่าว และเข้าไปทำร้ายร่างกาย ต่อมากลุ่มโจรได้ร้อง ขอชีวิต พร้อมกับให้ข้อมูลว่าหัวหน้าของตนได้หลบหนีไปแล้ว ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านจึงตัดสินใจนำกลุ่มโจรส่ง เจ้าหน้าที่ตำรวจ (ยุทธวิน ไตรทิพย์, สัมภาษณ์, ๓๐ มกราคม ๒๕๖๕)

### การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับสาหร่ายน้ำของชุมชนชาวมือง อำเภอเมืองจังหวัดชัยภูมิ

ความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติของคนชุมชนแถบลำห้วยกุดละลม มีผู้อพยพเข้ามาอยู่อาศัย เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น อย่างไรก็ตามความผูกพันแบบเครือญาติยังสามารถพบได้ อยู่ใน ปัจจุบัน ผลกระทบจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เริ่มทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนบริเวณ ชาวมืองชัยภูมิ ในบริเวณลำห้วยกุดละลม ได้แก่ การหารายได้เสริมโดยการเป็นพ่อค้าเร่ขายพระ ยาสมุนไพร เครื่องเรือน การไปทำงานยังต่างประเทศตามการส่งเสริมจากภาครัฐ

ในปี พ.ศ.๒๕๒๘ ชาวบ้านส่วนหนึ่งเดินทางไปยังต่างประเทศ จากการสะสมทุนในการเป็น “พ่อค้าเร่” ขาย เครื่องใช้ในครัวเรือน และยังคงอยู่ในวัยทำงาน ประเทศที่เป็นเป้าหมายในการเดินทางในครั้งนี้คือ ซาอุดีอาระเบีย การที่กลุ่มพ่อค้าดังกล่าว ตัดสินใจไปขายแรงงานยังต่างประเทศ วิเคราะห์ได้ว่า คนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่เคยเดินทางไป ค้าขายตามสถานที่ต่าง ๆ มีทักษะในการค้าขาย การเจรจากับผู้คนแปลกหน้า จึงทำให้มีความคุ้นเคยกับการอาศัย อยู่ต่างพื้นที่ ส่งผลให้ตัดสินใจไปทำงานยังต่างประเทศได้ไม่ยาก การเดินทางไปยังซาอุดีอาระเบียนี้ ได้รับการ สนับสนุนจากกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน จึงทำให้เป็นอีกเหตุผลหนึ่งในการตัดสินใจไปทำงานยัง ต่างประเทศ ในด้านค่าตอบแทน มีการประกันค่าจ้างที่ ๒๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน สัญญาจ้างงาน ๑ ปี สามารถต่อ สัญญาได้แบบปีต่อปี โดยกลับมาพักที่ประเทศไทยก่อนทำสัญญาฉบับใหม่ ประมาณ ๑ เดือน การที่ฝ่ายชายไปขาย แรงงานที่ซาอุดีอาระเบียนี้ ทำให้ฝ่ายภรรยาที่อยู่ในชุมชน บางครอบครัว ตัดสินใจเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ เช่น เป็นแรงงานในโรงงาน หรือตามสถานบันเทิง ผลกระทบของการประกอบอาชีพนอกถิ่นฐานในบางครอบครัว เช่นนี้ ส่งผลให้เกิดการหย่าร้างจำนวนหนึ่ง

เนื่องจากฝ่ายชายไม่ได้ส่งเงินมาให้ตามระยะเวลาที่กำหนด จึงทำให้ฝ่ายหญิงต้องออกไปหางานทำนอกบ้านบ้าง และ “พบรัก” กับชายคนใหม่บ้าง (ทั้งชายไทยและชาวต่างชาติ) ในขณะที่ ฝ่ายชายก็ “พบรัก” กับหญิงคนใหม่บ้าง สิ่งที่น่าสนใจเป็นภาพสะท้อนของเหตุการณ์นี้ได้เป็นอย่างดีคือ บทเพลง “น้ำตาเมียซาอู” ของพิมพ์พาพรศิริ (ชาวจังหวัดชัยภูมิ) โดยเนื้อร้องท่อนหนึ่งกล่าวว่า

“คิดมาอรุณาข้าหนัก ผัวรักไม่เคยส่งเงิน รู้ข่าวปวดร้าวเหลือเกิน เมื่อรู้ว่าเงินไม่มาถึงเมีย”... “พ่อแม่ผัวรับเต็มที เพราะเงินจากพี่ที่ซาอูคืออาระเบีย ส่งมาให้ใช้กันนิ้วเนีย ส่วนลูกเมียนั่งเลียน้ำตา” (YouTube, ๒๕๖๖)

ในช่วงทศวรรษที่ ๒๕๓๐ ชุมชนบ้านกุดละลม ได้รับการเรียกขานอีกชื่อหนึ่งว่า “บ้านนานาชาติ” เนื่องจาก มีทั้งการเดินทางของชาย-หญิงไปขายแรงงานในญี่ปุ่น และการที่ฝ่ายหญิงจำนวนหนึ่งสมรสกับชายชาวต่างชาติ เช่น ญี่ปุ่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เยอรมนี เป็นต้น การสมรสของหญิงในชุมชนกับชาวต่างชาติที่เริ่มมีมากขึ้นเช่นนี้ ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวของคนในชุมชน เนื่องจากการหย่าร้างของคนในชุมชนก่อให้เกิดสิ่งที่ชาวชุมชนเรียกว่า “ลูกกำพร้าพ่อแม่เหลือหมด” หมายความว่า พ่อกับแม่ยังอาศัยอยู่ในชุมชน แต่ทั้งคู่สมรสใหม่ โดย เด็กที่อยู่ในครอบครัวเช่นนี้ จะอาศัยอยู่กับปู่ย่า ตายาย เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แร้งงานที่ไปทำงานยังต่างประเทศ หรือสมรสกับชายชาวต่างชาติ ซึ่งส่วนใหญ่ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ สาธารณะ และประสงค์จะให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการพัฒาที่ไม่ได้พึ่งพาทรัพยากรจากภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว จึง ทำให้เกิดกิจกรรมสาธารณกุศล เช่น การทำผ้าป่าโรงเรียนบ้านกุดละลม ในปี พ.ศ.๒๕๓๘ (ผ้าป่าญี่ปุ่น) การระดม ทุนสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กข้ามลำห้วยกุดละลม บริเวณบ้านกุดละลม หมู่ที่ ๙ เพื่อเชื่อมต่อไปยังวัดศรีอุดม

ผลกระทบจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่อสังคม ที่เด่นชัดคือ การขยับฐานะทางสังคม (Social Mobilization) กลายมาเป็นคนชั้นกลาง ที่มีรายได้ค่อนข้างสูง จากการไปทำงานยังต่างประเทศ และการเกิดภาวะ ครอบครัวหัวกลาง

ผลกระทบจากการพัฒนาทางโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ทำให้สถานภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบริเวณลำ ห้วยกุดละลมในปัจจุบันมีลักษณะเป็นพื้นที่ชานเมือง โดยมีเขตเทศบาลเมืองชัยภูมิเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของเมือง การเป็นแหล่งชุมชนชานเมืองดังกล่าวนี้ เป็นเหตุให้พื้นที่ชุมชนส่วนหนึ่งกลายเป็นแหล่งที่ตั้งของการประกอบ กิจกรรมในเชิงอุตสาหกรรมและบริการ เช่น โรงสีข้าวขนาดใหญ่ โรงงานน้ำแข็ง โรงแรมที่ปัก ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของ ชุมชนอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ เช่น ฝุ่นละอองจากโรงสีข้าว น้ำทิ้งจากโรงแรมที่ปัก การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง เนื่องจากโรงงานน้ำแข็ง โดยผลกระทบที่มีต่อสายน้ำส่วนใหญ่คือ ระบบสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์ของพื้นที่ บริเวณลำห้วยกุดละลมเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก เช่น คุณภาพของน้ำที่มีการปนเปื้อนทั้งจากการเกษตรและ อุตสาหกรรม พันธุ์สัตว์น้ำบางประเภทที่หายไป (เช่น กุ้ง ปลาบางชนิด)

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากบริเวณจังหวัดใกล้เคียงเข้ามายังบริเวณชุมชนชานเมืองห้วยกุดละลม อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ กล่าวคือ ประชากรที่ตั้งรกรากเดิมนั้นส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนลาวที่ตำบลมะเกลือเก่า จังหวัดนครราชสีมา ผสมปนเปกกับกลุ่มคนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์โดยตรง จึงทำให้เกิดสำเนียงภาษาลาว เวียงจันทน์ในแถบจังหวัดชัยภูมิ ที่แตกต่างจากสำเนียงภาษาอีสานจังหวัดอื่น โดยกลุ่มผู้อพยพจากเวียงจันทน์โดย แรกเริ่มคือ กลุ่มผู้ติดตามมาจากเจ้าเมืองคนแรก (พระยาภักดีชุมพล (แล)) ต่อมาจึงมีผู้อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ ซึ่ง พบว่า การเดินทางเพื่อการหาทำเลที่ตั้งแห่งใหม่ และการเดินทางค้าขาย (ปัจจัยทางเศรษฐกิจ) เป็นปัจจัยก่อร่าง สร้างชุมชนบริเวณลำห้วยกุดละลม ซึ่งสอดคล้องกับส่วนหนึ่งของทฤษฎี

การกระจายทางวัฒนธรรมของยศ สันต สมบัติ ที่กล่าวว่าหลักการการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย หลักทางภูมิศาสตร์ หลักทางเศรษฐกิจ หลักทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมที่กลืนวัฒนธรรมย่อย กล่าวคือ วัฒนธรรมไทยอีสาน ได้กลืนกลายวัฒนธรรมย่อยอื่น ๆ เช่น ภาษาสำเนียงของผู้อพยพที่มาจากแถบจังหวัดนครราชสีมา หรือผู้อพยพมาจากประเทศกัมพูชา (ในปัจจุบัน) ได้ถูกกลืนกลายให้ร่วมกับวัฒนธรรมแบบไทยอีสาน ผ่านจารีตสำคัญ คือ “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ วัฒนธรรมเช่นนี้ มีทั้งลักษณะของการแพร่กระจาย จากสังคมหนึ่งไปสังคมหนึ่ง และการยืมทางวัฒนธรรมตาม แนวคิดของ Wilbert E. Moore (๑๙๖๔) ที่ระบุว่า ไม่มีสังคมใดในโลกที่มีแต่เสถียรภาพเพราะจะเห็น ว่าไม่มีสังคม ใดที่อยู่ในสภาพสมดุลอย่างแท้จริงส่วนต่างๆของสังคมไม่ได้ประสาน (Integrate) กันอย่างสมบูรณ์ อย่างน้อยที่สุด ก็ด้วยเหตุผลส่วนตัวบุคคลที่ปฏิบัติตามบทบาทต่างๆ ที่เป็นหน้าที่ของตนในสังคม (Role requirement) นอกจากนี้ การอบรมที่ได้รับ (Socialization) ก็ไม่เหมือนกัน ความแตกต่างในแง่ของการปฏิบัติตาม บทบาทแม้จะ เป็นบทบาทซึ่งสังคมต้องการให้ปฏิบัติอย่างเดียวกันจึงเกิดขึ้นเป็นของธรรมดา และเป็นต้นเหตุให้เกิดการ เปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น ในหน่วยงานที่ทำงานแบบสำนักงานทุกตำแหน่งจะมีระเบียบวางไว้ว่าผู้ดำรง ตำแหน่ง จะต้องทำอะไรบ้าง ตัวบุคคลอาจจะเปลี่ยนแปลงไป แต่หน้าที่หรือบทบาท ยังคงเหมือนเดิม แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงตัว บุคคลการเปลี่ยนแปลงในการทำงานจะเกิดขึ้นแต่การทำงานในแต่ละหน่วยก็ยังคงอยู่ต่อไป ความยืดหยุ่นจึงเป็น ลักษณะของทุกระบบสังคมและแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง การเคลื่อนไหวซึ่งเกิดขึ้นตลอดเวลา เนื่องจาก ระบบย่อยของสังคมปรับตัวเข้าหากัน

## บรรณานุกรม

### บรรณานุกรมภาษาไทย

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (๒๕๔๑). *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอน พลับลิชซิ่ง.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , ยศ สันตสมบัติ , พอพันธ์ อูยานนท์ . (๒๕๔๗). *วิธีการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย : โครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ชุมชนอรัญญิก. (ม.ป.ป.). *รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน*. สืบค้นจาก <https://sites.google.com/site/aranyigcommunity/data-collection/settlement>
- ชุมพลภัทร์ คงธนาจารุอนันต์. (๒๕๕๑). *การดำเนินชีวิตและคุณภาพชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ เกษตรกรในหมู่บ้านหนองมะจับ ตำบลแม่แฝก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์วิทยา ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาส่งเสริมการเกษตร,บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทรงคุณ จันทจร. (๒๕๕๓). *ทฤษฎีวัฒนธรรมและสังคม*. มหาสารคาม.สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้งและคณะ. (๒๕๕๑). *สังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- วิเชียร รักการ. (๒๕๒๙). *วัฒนธรรมและพฤติกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สนธยา พลศรี. (๒๕๕๗). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุรศักดิ์ บุญอาจ. (๒๕๕๙). *กระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรม องค์ประกอบที่มีส่วนช่วยในการปรับตัวทางวัฒนธรรม และแนวทางในการปรับตัวทางวัฒนธรรมใหม่ของนักศึกษาชาวลาอและชาวกัมพูชาในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. อุบลราชธานี

สุวิทย์ อธิศาสตร์ (๒๕๖๐). *เศรษฐกิจชุมชนอีสานเหนือ*. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ปรีชา อุตระกุล (บรรณาธิการ). *วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนอีสานเหนือ*, หน้า ๑๗๖-๒๔๖. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. *ข้อมูลพื้นฐาน*. สืบค้นจาก [http://www.chaiyaphum.go.th/page\\_about/history.php](http://www.chaiyaphum.go.th/page_about/history.php)

อมรา พงศาพิชญ์. (๒๕๓๘). *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อำภา แก้วกำกง. (๒๕๕๖). *ทัศนคติด้านสังคมและวัฒนธรรมของชาวกัมพูชาในประเทศไทยที่มีต่อความสัมพันธ์ ไทย-กัมพูชา*. วารสารสังคมกลุ่มน้ำโขง, ๙(๒), ๑๑๗-๑๓๘.

#### บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ

Roger, Everett M. (1995). *Diffusion of Innovation*. 4th ed. New York :The Free Press.

Nancy Foner. (2018). *The Immigrant Family: Cultural Legacies and Cultural Changes*. *The International Migration Review*, 31(4), 960-974.

Michael E.W. Varnum and Igor Grossmann. (2017). *Cultural Change: The How and the Why*. Retrieved Form <https://www.researchgate.net>

Tony Weir, Liz Dovey and Dan Orcheron. (2016). *Social and cultural issues raised by climate change in Pacific Island countries: an overview*. Retrieved Form <https://link.springer.com/article/10.1007/s10113-016-1012-5>



## มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

๑๖๗ หมู่ที่ ๒ ตำบลนาผาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ๓๖๐๐๐